

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**DİVANÜ LUGATİ’T-TÜRK VE CODEX CUMANICUS’TAKİ
HALK EDEBİYATI UNSURLARI**

NIHAL ERTÜRK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**AKADEMİK DANIŞMAN
Prof. Dr. İsmail DOĞAN**

ORDU – 2016

ÖZET

[ERTÜRK Nihal]. [*Divanü Lugati't-Türk ve Codex Cumanicus'taki Halk Edebiyatı Unsurları*], [Yüksek Lisans], Ordu, [2016].

Türk dilinin en önemli kaynak eserlerinden olup Türk boylarından derlenen dil malzemesi ile dönemin Türkçesine ışık tutan *Divanü Lugati't-Türk* ve Orta Türkçe döneminin dil yadigarı, gerek dil malzemesi gerekse folklorik unsurlar açısından Türk dilinin miras eserlerinden *Codex Cumanicus*, Batılı ve Türkiyeli Türkologların her zaman ilgisini çekmiş ve çeşitli yönlerden pek çok kez incelenmiştir.

Bünyesinde önemli dil malzemelerini barındırmakla beraberinde Türk kültürünün ve edebiyatının birlikteliğini sergileyen halk edebiyatı unsurlarını da taşıması bakımından bu iki eser önemlidir. Şüphesiz bu doğrultuda hazırlanan bilimsel çalışmalar azımsanamayacak sayıdadır. Türkoloji çalışmaları son yıllarda tarihî-tarihî, tarihî-çağdaş, çağdaş-çağdaş dönem Türkçelerinin ve eserlerinin karşılaştırmalı çalışmaları ile daha perspektif bir yöne doğru ilerlemektedir.

Bu bakış açısıyla çalışmamızda, *Divanü Lugati't-Türk* ve *Codex Cumanicus* eserleri hakkında bilgiler verilmiş ve çalışmanın ana bölümünü bu eserlerde yer alan halk edebiyatı unsurlarının tespiti oluşturmuştur. Ortaya konulan bu unsurlar, eserlerde geçen sayfa numaraları da belirtilmek suretiyle alfabetik sıralandırma ölçütüyle yer verilmiş ve yine bu malzemeler Türkiye Türkçesi karşılıkları ile verilmiştir. Daha sonra *Değerlendirme* başlığı altında bu bulgular halk edebiyatı değerleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın ortaya çıkmasında şüphesiz en önemli kaynak *Divanü Lugati't-Türk* ve *Codex Cumanicus* eserlerinin bizzat kendileri olmuş bunun yanı sıra yine konuyla ilgili değerli çalışmalar da kaynaklık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Divanü Lugati't-Türk, Codex Cumanicus, Halk Edebiyatı

ABSTRACT

[ERTÜRK Nihal]. [*Elements of folk literature in Divani Lügati't-Türk and Codex Cummanicus*], [Master of Arts], Ordu, [2016].

Divani Lügati't Türk, one of the most important sources of Turkish language, elucidates the Turkish of its time with language material collected from Turkish clans, and *Codex Cummanicus*, commemorative of Middle Turkic, is one of the heritage works of Turkish language in terms of both language materials and folkloric elements. These works have always attracted the attention of Western and Turkish turcologists, and has been examined many times in various ways.

These two works are important because they contain prominent language materials and carry elements of folk literature that demonstrate the unity of the Turkish culture and literature. There are, of course, a substantial number of scientific studies prepared on this issue. Turcology studies in recent years are moving in a more perspective direction in which comparison of the language and works of historical-historical, historical-modern and modern-modern periods are done.

From this point of view, the main part of this study comprises folk literature elements in *Divani Lügati't Türk* and *Codex Cummanicus*, and it also contains more general information on these works. Examined elements are given in alphabetical order along with page numbers and modern Turkish equivalents. Under the title of *Assessment* these findings are evaluated with respect to folk literature values. Besides the primary resources, *Divani Lügati't-Türk* and *Codex Cummanicus*, this study is also benefited from some other valuable works.

Key Words: Turkish language, Divani Lügati't-Türk, Codex Cummanicus, Folk Literature

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bu çalışma jürimiz tarafından 28/06/2016 tarihinde yapılan sınav ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İsmail DOĞAN

Üye : Doç. Dr. Abdullah EREN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Erdal AYDOĞMUŞ

ONAY :

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28./06/2016

Doç. Dr. Gökhan ÖZSOY

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

28 /06 / 2016

Nihal ERTÜRK

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Nihal ERTÜRK
Doğum Yeri ve Tarihi:	Ankara / 23.12.1973
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi:	Karadeniz Teknik Üni. Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Böl.
Yüksek Lisans Öğrenimi:	Ordu Üni. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Edebiyatı ABD.
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce
İletişim	
E-Posta Adresi:	nihal52@gmail.com
Telefon:	0537 634 8474
Tarih ve İmza:	28.06.2016

SÖZ BAŞI

Kadim bir tarihe sahip Türkler, kültür ve medeniyetlerini dünyanın farklı coğrafyalarında tarihten günümüze yaşatmışlardır. Türkler, pek çok millet ile etkileşim içerisinde bulunmuşlardır. Öyle ki zaman zaman toplulukların milletleşme ve devletleşme süreçlerine de doğrudan etki etmişlerdir. Mensubiyetini taşıdıkları milletin tarihiyle, sosyo-kültürel ve dinî yaşamlarıyla meydana getirilen birikimlerini önceleri sözlü edebiyata sonrasında da yazılı edebiyata yansıtan Türkler, pek çok kıymetli eseri günümüze miras bırakmışlardır. Nesillerden nesillere aktarılagelen sözlü edebiyat ürünleri halkın öz malıdır. Dönem dönem önemli şahsiyetler tarafından derlenen ve yazıya aktarılan halk edebiyatı unsurları Türk milletinin gücünü gelenek, görenek ve edebiyatlarından aldığını göstermektedir.

11. yüzyılda derlenen ve yazıya aktarılan Türk dilinin kıymetli hazinesi *Divanü Lugati't-Türk*, dil ve folklorik malzemeleri bünyesinde barındırmaktadır. Kaşgarlı'nın bu ölümsüz eserinde yer alan atasözleri, deyimler, şiiirler, destan ve efsaneler farklı bölgelerde yaşayan Türk boylarının kültürel yaşam alanlarını gözler önüne sermektedir. Halk edebiyatı araştırmalarına ayrıca kaynaklık eden bu eser, İslamiyet öncesi Türk edebiyatı ile İslamiyet sonrası Türk edebiyatının buluşma noktası da olmuştur.

13. yüzyılda İtalyan tüccarlar ve Alman din adamları tarafından kaleme alınan ve Kıpçak Türkçesinin kuzey kolunu oluşturan *Kıpçak/Kuman* Türklerine ait yegane eser olan *Codex Cumanicus* de Kaşgarlı'nın eserinde olduğu gibi önemli dil malzemesi olmasının yanı sıra folklorik malzemeler ile de Türk dilinin ve edebiyatının kıymetli eserleri arasında yer almaktadır. *Codex Cumanicus*, muhtevasında yer alan atasözleri, deyimler, bilmeceler, ağıtlar, ilahiler ve dinî vaazlar ile önemli ölçüde halk edebiyatı unsurlarını barındırdığını ortaya koymaktadır.

Biz de çalışmamızı bu iki önemli eser temelinde meydana getirdik. Eserleri halk edebiyatı araştırma-inceleme perspektifiyle tarayıp çalışmaya konu olacak malzemeyi fişleyerek çalışmaya başladık. Fişlenen bu malzeme alfabetik düzen içerisinde eserde geçtikleri şekli ve sayfa numaralarının gösterilmesinin yanı sıra Türkiye Türkçesi karşılıkları da verilmek suretiyle işlenmiştir. Değerlendirme bölümünde ise eserlerde ortaya çıkan halk edebiyatı unsurları üzerine bazı değerlendirmelerde bulunduk.

Çalışmamızın bu konu ile ilgili çalışmalar yapacak araştırmacılara kaynaklık etmesini dileriz. Bu düşüncelerle benden destek ve emeklerini esirgemeyen, bilgi birikimiyle bana yol gösteren ve çalışmamın ortaya çıkmasını sağlayan danışman hocam Prof. Dr. İsmail DOĞAN'a, yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK'e, eğitim hayatımda da her türlü desteğini yanımda gördüğüm eşim Ömer ERTÜRK'e de burada teşekkür etmek benim için zevkli bir vazifedir.

Eserin Türklük Bilimi ve Türk Âlemine faydalı olması dileğiyle.

Ordu 2016

Nihal ERTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ONAY SAYFASI.....	iii
BEYAN SAYFASI.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
SÖZ BAŞI.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. KAŞGARLI MAHMUD VE DİVANÜ LUGATİ’T-TÜRK	1
1.1.1. Kaşgarlı Mahmud.....	1
1.1.2. Divanü Lugati’t-Türk	2
1.2. CODEX CUMANICUS	4
1.3. DİVANÜ LUGATİ’T-TÜRK VE CODEX CUMANICUS’A HALK EDEBİYATI UNSURLARI YÖNÜNDEN GENEL BAKIŞ.....	6
2. DİVANÜ LUGATİ’T TÜRK’TEKİ HALK EDEBİYATI UNSURLARI.....	9
3. CODEX CUMANICUS’TAKİ HALK EDEBİYATI UNSURLARI	80
4. DEĞERLENDİRME.....	135
5. KAYNAKÇA	137
6. SÖZLÜK	138

1. GİRİŞ

1.1. KAŞGARLI MAHMUD VE DİVANÜ LUGAT'İT-TÜRK

1.1.1 KAŞGARLI MAHMUD

Türk dilinin ilk sözlüğü sayılan Divanü Lugat'it-Türk, çeşitli Türk boylarından derlenmiş bir ağızlar sözlüğüdür. Bununla birlikte, Türkçenin 11. yüzyıldaki dil özelliklerini belirten, ses ve yapı bilgisine ışık tutan bir dilbilgisi kitabıdır. Kişi, boy ve yer adları kaynağıdır. Türk tarihine, coğrafyasına, mitolojisine, folklor ve halk edebiyatına ilişkin zengin bilgiler içeren, aynı zamanda döneminin tıp bilgileri ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi veren ansiklopedik bir yapıt niteliğindeki çok değerli bir kaynaktır. Divanü Lugat'it-Türk'te Türk coğrafyası, tarihi ve efsanelerine ait kıymetli bilgiler verildiği gibi, Türk toplumunun günlük yaşayışına, adetlerine, yiyecek, giyim, mesken, silahlar, muhtelif maddi kültür eşyasına ve iktisadi hayata ait de pek kıymetli bilgiler verildiğini göstermektedir. Meşhur eseri yazmış olan büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un menşei ve hayatı hakkında, eserinin çeşitli yerlerinde kendisi tarafından verilen çok az bilgi dışında bir şey yoktur. Kitabı yazan zatın adının Mahmud, babasının adının Hüseyin, büyük babasının da Mehmet olduğunu kitabından öğreniyoruz. Kaşgarlı, eserinde babasının Barsganlı olduğunu, onun sonradan Kaşgar'a göçtüğünü belirtir ve buradan hareketle Mahmud'un Kaşgar'da doğmuş olduğu kabul edilmektedir. Kendisinin bey soyundan geldiğini anlatarak "Babamız, Türk illerini Samanlı oğullarından olan, beydir." demesi çok önemli bilgidir. Ercilasun'a göre, Kaşgarlı Mahmud'un babası Çağrı Tigin 1056–1057 yıllarından önce Barsgan emiri; dedesi Muhammed Buğra Han ise, 1056–1057 yıllarında Kaşgar'da Doğu Karahanlı hükümdarı idi ve 1057'de yerini Hüseyin Çağrı'ya bırakmıştı. Bu yıllarda Kaşgar'da çok şiddetli taht kavgaları görülür. Mahmud'un dedesi Muhammed Buğra Han'ın ikinci karısı, ailenin bütün fertlerini öldürtür ve oğlu İbrahim'i tahta çıkarır. Fakat hanedanın başka bir üyesi tarafından da İbrahim öldürülür. Bu olaylar sırasında Mahmud'un babası Hüseyin Çağrı da öldürülmüştür. Ercilasun, Mahmud'un 1057–1059 yılları arasında Kaşgar'dan kaçtığını tahmin etmektedir. Kaçak yaşam sürdürerek komşu Türk ülkelerinde 10 yıl kadar dolaştıktan sonra Bagdat'a gelmiş ve orada kalmıştır. Başka bir görüşe göre ise 1057'de 49 yaşında Kaşgar'dan ayrılmaya mecbur kalan Mahmud, oradan Batı Karahanlılar ülkesine ve Maverünnehir'e gitmiştir. Türk boylarının yaşadığı bölgeleri gezmiş, 1057–1072 yılları arasında Divanü Lugat'it-Türk için malzemeler topladıktan sonra 1072'de, o dönemin kültür

merkezi olan Bagdat'a gelmiş ve yapıtını burada tamamlamıştır. Özerk Uygur bölgesi kaynaklı araştırmada ise Mahmud'un doğum yerinin Kaşgar'ın 45 km. güneybatısındaki Opal köyü olduğu söylenmektedir. Araştırmalara göre, onun annesi, Karahanlılar ülkesinin din bilgini olan Hoca Seyfeddin Büzürguar'ın kızı Bubi Rabia'dır. Bu geniş kültürlü anne, Mahmud'un eğitimi üzerinde çok etkili olmuştur. Eğitimi ilk başta Opal'da başlayan Mahmud sonra yüksek sınıftan aile çocuklarının öğrenim gördüğü Hamidiyye Medresesi ve Sacıyye Medresesinde okumuştur. Medrese yıllarında çağının klasik bilimleri yanında Arapça ve Farsça öğrenmiştir. 1057'de babası ve aile bireylerinin öldürülmelerinin ardından gezginlik yılları sonunda Bagdat'a gelmiş. 1080'de kendi ülkesine dönüp, Opal'da kurduğu Mahmudiye Medresesinde öğretmenlik yaptıktan sonra 1090 yılında 97 yaşında ölmüştür (Kraubayeva 2009: 1-3).

1.1.2. DİVANÜ LUGAT'İT-TÜRK

Kaşgarlı eserinde XI. yüzyıl Türk dünyasını tanıtmıştır. Türklerin yaşadığı coğrafyaya dair verdiği bilgileri başka kaynaklardan edinmemiş, bizzat Türk yurtlarını dolaşım gözlemlerini eserinde işlemiştir. Türklerin yaşadığı coğrafyaya ait akarsular, göller, dağlar, köyler, şehirler eserde kaydedilmiştir. Ayrıca eserde yer alan dünya haritası ile Türk boylarının konumları, büyüklükleri, birbirlerine olan yakınlık ve uzaklıkları da verilmek istenmiştir. Türkler tarafından meydana getirilen ilk dünya haritası olan bu çalışmanın 11. yüzyılın coğrafi tekniklerine göre ileri düzeyde olduğu belirtilmektedir. Dîvânü Lugati't-Türk 638 sayfa, 319 varaktır. Eserin eldeki tek yazma nüshası İstanbul Fatih'teki Millet Kütüphanesinde (Arapça, numara 4189) bulunmaktadır. Bu nüsha, Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan esas nüshadan 1266 yılında istinsah edilmiştir. Müstensih Muhammed b. Ebû Bekir b. Ebü'l-Feth es-Sâvî'dir. Bu tek nüsha 1914 yılında Ali Emirî tarafından bulunmuştur. Dîvânü Lugati't-Türk'ün varlığı 14. yüzyıldan beri bilinmektedir. Katib Çelebi Keşfü'z-Zünûn, Antep'li Avni (Bedrettin Mahmud) İkdü'l-Cuman fi Tarih-i Ehli'z-Zaman, Şahabeddin Ahmed ve Antep'li Avni Tarihü'ş-Şihabî adlı eserlerinde Dîvânü Lugati't-Türk'ten bahsetmişler ya da yararlanmışlardır. Ayrıca Dîvân'ın Ebu Hayyân el-Endülüsî ve İbn Muhammed'in eserlerine de yansıdığı haber verilmektedir. Dîvânü Lugati't-Türk'ün başka nüshalarının olduğu düşünülmüşse de bu güne kadar başka bir nüsha ortaya çıkmamıştır. Eserin yazılış tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Kırgız tarihçisi Tınçtik Çorotegin 1072-1077 yılları arasında yazıldığını; Kononov ise 1072'de yazılmaya başlandığını 1078'de bitirildiğini belirtmektedir. Zeki Velidi Togan sözlüğünü yazımına

1072’de başladığını 1077’de bittiğini ileri sürmektedir. Bir başka görüşe göre eserin bitiş tarihi 1083’tür. Dankoff ve Kelly’nin Dîvânü Lugati’t-Türk’ün yazılış ve bitiş tarihleri üzerine yaptıkları çalışmadan ise eserin 25 Ocak 1072’de yazılmaya başlandığı, 9 Ocak 1077’de tamamlandığı anlaşılmaktadır. Eserin yazılmaya başlandığı tarih konusunda hemfikir olan araştırmacılar bitiş tarihi konusunda ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kaşgarlı Mahmud’un eserini 1077’de halife Muktedî Biemrillah’ın oğlu Ebul Kâsım Abdullah’a sunduğu bilinmektedir. Dîvânü Lugati’t-Türk’ün yazılış tarihi gibi yazıldığı yer hakkında da ihtilaflar vardır. Bazılarına göre Kaşgarlı Mahmud bütün Türk boylarını gezdikten sonra malzemesini toplamış, daha sonra da Bağdat’taki kütüphanelerde çalışarak sözlüğünü tamamlamıştır. Bir diğer görüşe göre ise Kaşgar’daki kütüphanelerde sözlüğünü yazmış ve Bağdat’ta halifeye sunmuştur (Herkmén 2009: 1-2).

Türk dünyası, XI. yüzyılda, hem siyasi hem de kültürel yönden çekişmeler içindeydi. XI. yüzyıl Türk Çin sınırlarından Bizans sınırlarına kadar uzanan bir genişlikte idi. Asya’yı bir bağından öteki bağına kadar kaplayan bu geniş alanı kuzeyde Müslüman olmayan Peçenek, Uz (Oğuz) ve Kıpçaklar, güneyde Selçukluların idaresindeki Müslüman Oğuzlar, doğu kesimi Karahanlılar ve Gazneliler hâkimiyetinde bulunuyordu. Bu siyasi sınırlar içinde Uygur, Karahanlılar, Selçuklu Türkleri dışında Oğuz, Türkmen, Türkeş, Karluk, Yağma, Tohsı, Çiğil, Kırgız, Kıpçak, Karluk, Uğrak, Çaruk, Bulgar, Suvar gibi adlar almış birbirinden ayrı ağız ve lehçeler konuşan çeşitli boylar ve unsurlar yaşamaktaydı. Öte yandan, Türkler Budizm’i ve Manihaizm’i bırakıp toplu olarak İslam dinini kabul ettiklerinden, artık İslam medeniyeti alanına da girmiş bulunuyorlardı. Türklerin Arap ve İranlıların karşısında askeri ve siyasi yönden çok önemli bir iktidar gücü olmuşlardı. Bu durum, Arapların devlette ve günlük hayatta Türkçe öğrenme ve bilme ihtiyacı duyduğunu ortaya çıkartmıştır. Dini öğrenme açısından da Türklerin Arapçayı öğrenme zorunluluğunu belirten A. Caferoğlu, Kaşgarlı Mahmud’un bu görevi üzerine alarak Türk’e Arapçayı, Arab’a da Türkçeyi öğretmek için Divanü Lugat’it-Türk’ü yazmış olduğunu ileri sürer. Zeynep Korkmaz ise bu durumu şöyle açıklar: “Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle İslam medeniyeti alanına girmiş bulunuyordu. Maveraünnehir bölgesi ile Buhara, Semerkant, Kaşgar gibi Türk illeri İslam kültürünün de önemli merkezleri durumuna yükselmiştir. Türk ülkelerinde Türkçe eserler yanında Arapça ve Farsça eserler de yazılıyordu. Öyle ki Türk kültürü ile İslam Kültürü, Türk dili ile Arap dili karşı karşıya geçerek birbirlerini yenme savaşı veriyorlardı. İslam âlemi o günün tarihi ve sosyal şartları dolayısıyla Türk’ün üstünlüğünü, maddi ve manevi gücünü kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu bakımdan İslam-Arap âlemi Türkleri tanımak ve dillerini öğrenmek gereğini duymuştu.” (Kraubayeva 2009: 3-4).

Dîvânü Lugati't-Türk, Kilisli Rıfat Bilge tarafından 1917 ve 1919 yıllarında üç cilt halinde basılmıştır. Divanın bu matbu tıpkıbasımında madde başları belirgin hâle getirilmiş, dağınık sayfalar düzenlenmiş ve Arapça bölümler harekelenmiştir. Eser üzerinde yapılan çalışmalardan ilki Carl Brockelmann'a aittir. 1928 yılında yayımlanan *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmūd al-Kāşgarī's Dîvān Luğāt at-Turk* adlı eser Dîvânü Lugati't-Türk'ün dizinidir. Latin alfabesi sırasıyla 7993 kelimenin yer aldığı bu çalışma, matbu nüshaya göre, Almanca karşılıklar verilerek hazırlanmıştır. Dîvânü Lugati't-Türk üzerindeki ilk kapsamlı çalışma ise Besim Atalay tarafından yapılmıştır. Dîvânü Lugati't-Türk Tercümesi adıyla 1939-1942 yılları arasında yayımlanan üç ciltlik tercümenin ardından 1943'te de eserin dizini basılmıştır. Besim Atalay'ın eseri okuma ve tercüme eksiklikleri olmakla birlikte ilk düzenli çalışma olması bakımından önem arz etmektedir. Dehri Dilçin tarafından hazırlanan bir diğer çalışma ise Arap Alfabesine göre Dîvânü Lugati't-Türk Tercümesi Dizini'dir. Arap harflerine göre hazırlanmış bir indeks olan bu eser Atalay'ın çevirisine dayanmaktadır. Dîvânü Lugati't-Türk üzerinde bir diğer çalışma Robert Dankoff ve James Kelly tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, İngilizceye aktarılan metindeki Türkçe kelime ve cümlelerin transkripsiyonlu şekli de verilmiş böylece kullanım kolaylığı sağlanmıştır. Ayrıca açıklanan her örnek için Arapça karşılık olan kelime, bazen kelime grubu, verilerek karşılaştırma imkânı da sunulmuştur. Eserin dizin kısmında Atalay'ın çalışmasından farklı bir yol izlenmiş, kelimeler kök esasına göre tasnif edilmiştir. Bu nedenle eserin üçüncü cildini meydana getiren dizin bölümü aynı zamanda etimoloji çalışmalarına kaynaklık eden bir çalışmadır. Bu çalışmalardan başka Dîvânü Lugati't-Türk üzerine yapılmış müstakil çalışmaların yanı sıra pek çok makale de mevcuttur (Herkmén 2009: 5-7). Son olarak 2015 yılında Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanan ve Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yayımlanan Dîvânü Luğâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin) adlı eser ile metin yeniden kurulmuş ve tercüme yeniden yapılmıştır. Bu çalışmanın özellikle tarihî ve yaşayan lehçelerle karşılaştırmalara yer vermesi bu çalışmayı, Kaşgarlı'nın eseri üzerine son yıllarda yapılan en önemli çalışmalardan birisi yapmıştır.

1.2. CODEX CUMANICUS

Türk dili ve kültür tarihi bakımından önemli eserlerden biri olan Codex Cumanicus, Orta Kıpçakçayı temsil eden ve zengin sözcük hazinesiyle Türk kültürünü aydınlatan belli başlı eserlerindedir. Codex Cumanicus'un tek yazma nüshası İtalya'da Venedik Saint Marcus Kütüphanesi'nde saklanmaktadır. Bu yazma nüsha 11. VII. 1303 tarihini taşıdığı

halde bu tarihin, onun asıl nüshasına mı yoksa istinsah nüshasına mı ait olduğu belli değildir. Bu önemli eserin adının da anlattığı gibi çeşitli yazıların toplamı olan Codex'tir. Codex Cumanicus'a Latin alfabesiyle 'Kuman Elyazmaları' adı verilmiştir. Eser 'Kumanlara ait bilgiler kitabı' anlamına gelmektedir. Codex Cumanicus'u şair ve kitap toplama meraklısı Petrarca, Antonius von Finale adlı birisinden almış ve 1362 yılında diğer kitaplarla birlikte Venedik Cumhuriyetine hediye etmiştir. Codex Cumanicus dil bilgisi örnekleri, Latince, Farsça ve Türkçe sözcük listeleri, Türkçe-Almanca sözlük listeleri ve Türkçe metinlerden ibarettir. Metinler Latineden tercüme edilmiş dinî mensur metinleri, ilahileri ve bilmeceleri içermektedir. Buna karşılık eserin yazmasına ait olmayan, sonradan eklenmiş birkaç İtalyanca metin de bulunmaktadır. Codex Cumanicus Gotik harflerle yazılmıştır ve farklı ellerden çıkmıştır. İlk 55 yapraktaki yani ilk 110 sayfadaki Türkçenin imlâsı, geriye kalan yapraklar (56-82) veya sayfalardan (111-164) açıkça ayırt edilebilmektedir. İlk her biri kendi telaffuzlarına göre bir çeviri yazı sistemi denemiş olan İtalyanlar tarafından, diğeri ise Almanlar tarafından kaleme alınmıştır. Codex Cumanicus içerik bakımından iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk sayfası 11 Temmuz 1303 tarihini taşımaktadır. Bu bölüm Latince, Farsça ve Kumanca olmak üzere üç dilden oluşmaktadır. Kumanca sözlük; ad, sıfat, eylem, zarf gibi Kumancaya ait dil bilgisi kuralları; muhtelif cinsten tek sözcük yığınları örneğin dinî, ticarî, ev yapısına, zanaat ve esnaflara dair sözcükler, zamana, yani ay, gün, yıl gibi sözcükleri teşkil etmektedir. Eserde Latineden fazla İtalyanca şekiller hâkim olduğundan, İtalyanlar tarafından yazıldığı hissini bırakmıştır; bu sebepten birinci bölüme İtalyanca Codex adı verilmiştir. Almanca bölümü Kıpçakça-Almanca bir sözlükle başlar ve Kıpçakça-Latince ve Kıpçakça-Almanca sözlüklerle devam eder. Bu bölümdeki sözcükler, İtalyanca bölümünde olduğu kadar sistematik değil, dağınık bir haldedir; bununla birlikte bu bölümde de Kıpçakçanın dil bilgisi özelliklerini tespit eden özelliklere rastlanmaktadır. Bu bölümü en çok karakterize eden Hıristiyan dinî metinlerle, iki dilli Latin-Kıpçak dilleriyle yazılmış parçaların ve sonunda her satır üzerine Latince tercüme yazılmış Kıpçakça metinlerinin bulunmasıdır. Ayrıca Almanca bölümü 47 bilmeceyi içine almaktadır. Bu bilmeceler diğer dil malzemelerine oranla Kıpçakçayı karakterize edebilecek daha Kıpçakça unsurları içermektedir. Bu bakımdan bu bölüm Codex Cumanicus'un İtalyanca bölümünden daha değerlidir. Metinler Latin harfli transkripsiyon ve noksan olan Latince tercüme ile verilmektedir. Bu bölümün karakteristik olan tarafı Farsça tercüme veya sözcüğün olmayışıdır. Farsçaya yer verilmemesinin sebebi Codex Cumanicus'un bu kısmını derleyenlerin Farsçaya hâkim olamamaları ya da bu dile ihtiyaç duymamalarıdır. Bu bölümdeki Latince oldukça açık olup birinci bölümde olduğu gibi İtalyanca unsurlardan uzak

kalmıştır. Bilginlerce bu bölüme Almanca Codex denilmiştir. Codex Cumanicus bir taraftan yabancılara Kıpçakçayı öğretmeye, diğer taraftan da Kıpçaklar arasında kendi ana dilleriyle Hıristiyanlığı yaymaya mahsus, pratik bir eser olarak hazırlanmıştır. Codex Cumanicus'un dili, eserde 'Tatarca' ve 'Tatar til' olarak gösterilmiştir. Kıpçak sözcüğü eserde yer adı olarak geçmektedir. Latince sözlerde ise Komanca/Kumanca olarak belirtilmiştir. Bilindiği gibi, Kuman adı bir dönem Kıpçak adı yerine kullanılmış daha sonra ise Kıpçak kullanımı yaygınlaşmıştır. Kitabın dilini değerlendirenler, eski Kıpçak Devleti topraklarında konuşulan Türk dilleriyle bugünkü Kazan Tatarcası, Kırım Tatarcası, Nogayca, Karaçayca, Kumukça ve Karayca arasında benzerlikler kurmuşlardır. Eserin dili Köktürk-Uygurca gibi ölmüş eski dillerden sayılmaktadır. Bu eserin Türkçe seslerin hakkını verebilen Latin ve Gotik harfleriyle yazılmış olması dil araştırmaları bakımından önemlidir. Bu bakımdan Codex Cumanicus'un sözlüğünün kullanışlı bir hale gelmesi, dil araştırmaları için çok faydalıdır; onun şimdiki düzenlenişi aynı zamanda, ölü eski Türk dillerinin eksikleri için gerekli bir kaynaktır (Karaşlar 2012: 7-12).

Codex Cumanicus ilk olarak 1880 yılında Budapeşte'de Kont Geza Kuun tarafından yayımlanmıştır. 1884 yılında Radloff, 1911-1919 yılları arasında W. Bang eserin dili üzerinde durmuşlardır. Kowalski, Codex Cumanicus'un dilini bugünkü Karayca ile karşılaştırmıştır. Kaare Grönbech, 1936'da eserin tıpkıbasımını yapmış ve 1942'de, eserin sözlüğünü oluşturarak yayımlamıştır. Daha sonra sözlük Kemal Aytaç tarafından sadeleştirilerek Türkçeye çevrilmiştir. Eserin dili üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma A. von Gabain'e aittir. Bu eser daha sonra Mehmet Akalın tarafından *Codex Cumanicus'un Dili* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Romen Türkolog Vlademir Drimba, Codex Cumanicus'un sentaksı ile ilgili bir çalışma yayımlamıştır (Subaşı 2012: 10-11). Son olarak 2015 yılında *Codex Cumanicus*, Mustafa Argunşah ve Galip Güner tarafından Kesit Yayınları arasından yayımlanmıştır.

1.3. DİVANÜ LUGATİ'T-TÜRK VE CODEX CUMANİCUS'A HALK EDEBİYATI UNSURLARI YÖNÜNDEN GENEL BAKIŞ

Kaşgarlı, sadece bir sözlük yazmamış, içeriğindeki tarihî, edebî, kültürel unsurlarla bize ansiklopedik bir kültür hazinesi bırakmıştır. Türk dili ve edebiyatı hakkında muhteşem bir hazine olan Divanü Lugati't-Türk'ün taşıdığı dil zenginliği, halk arasında kullanılan sade halk Türkçesinin zenginliği; edebî zenginlik ise sözlü halk edebiyatı zenginliğidir. 13.yy'dan itibaren aydınlarımızın kendi kültür ve edebiyatlarını bir kenara iterek 2 özentî ve hatta taklit içine girdikleri Arap dünyasına Kaşgarlı, dilin zenginliğini halk dilinden, sözlü halk

edebiyatından seçtiği örneklerle anlatmaya çalışmıştır. Kaşgarlı'nın eseri sözlü Türk kültürü ve bilhassa halk edebiyatı açısından muhteşem bir eser, birinci dereceden önemli kaynaktır. Eser, halk edebiyatının birçok türleri açısından ilk örneklerin yazıya geçirilmiş biçimlerini ve bugün varlığından bilhassa Divan sayesinde haberdar olunan destan parçalarını ihtiva etmektedir. Eserin içeriği özellikle dilciler ve halk edebiyatçıları açısından çok sayıda inceleme ve araştırmaya konu olmuştur. Yapılan araştırmaların daha ziyade atasözleri ile şiirler üzerine yoğunlaştığı görülür. Türkiye'de, Türk dünyasında ve dünya çapında atasözleri ve şiirler çeşitli bakış açılarından değerlendirilmiştir. Kaşgarlı'nın, eserinde çok sayıda atasözüne, deyim ve şiire yer vermesi ve bunları Türkçe olarak kaydetmiş olması araştırmaların bu türdeki örnekler üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Kaşgarlı, eserinin giriş kısmında, açıklamalarında örnekleme yaparken şiirlere ve atasözlerine ağırlık verdiğini ifade eder (Köksel 2009: 262-263).

Türk şiirinin günümüze kadar ulaşabilen en eski örnekleri Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü lugâti't-Türk adlı eserinde bulunan manzum parçalardır. Kelimelerin manalarını daha iyi anlatmak için bazen atasözlerinden, bazen deyimlerden bazen de dörtlük ve beyitlerden örnekler verilmiştir. Dîvânü lugâti't-Türk'teki bu manzumelerin çoğu hece ölçüsüyle yazılmış olup toplam mısra sayısı 754'ü bulmaktadır. Manzumelerden 324'ünün aruzla yazıldığı görülmektedir. Bunlara atasözleri ve hikmetler dâhil edildiğinde aruzla yazılan mısra sayısı 380'i bulmaktadır. Bu manzumelerin 149'u dörtlük, 79'u beyit biçiminde yazılmıştır. Beyitlerin tamamı ile dörtlüklerin 27'si aruzla, dörtlüklerin 137'si hece ölçüsüyle yazılmış olup bunların çoğunluğu yedi, sekiz ve on iki hecelidir. Kaşgarlı manzumeleri parça parça verdiği için tam bir şiire rastlamak mümkün değildir. Ancak bunlar hem Türk halk edebiyatı hem de Klasik edebiyat bakımından önemli malzeme oluşturmaktadır. Eski Türk destanlarından örnek parçalar bulundurması ve bu konuda en eski ve yegâne eser olması da ayrı bir önem taşır (Bilgin 2008: 421-423).

Bugün Anadolu'da yaygın olarak *atasözü* ya da *atalar sözü* şeklinde kullanılan terim, tarih içerisinde farklı kelimelerde karşılık bulmuştur. Tespit edilebilen ilk atasözü metni Orhun Abidelerinde yer almaktadır. O günden bugüne kadar atasözünü karşılamak üzere çeşitli terimler Türkler arasında kullanılmıştır. Divanü Lugati't- Türk'te *sav/saw* şeklinde kullanılan bu kelime, "söz, haber, salık; mektup; risale; atalar sözü, darbimesel; kıssa, hikâye, tarihsel şeyler" gibi anlamları ifade etmektedir. Türk atasözü araştırmaları için önemli bir kaynak olan Divan'daki atasözleri, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bilim âlemince keşfedildiği günden bugüne kadar çeşitli araştırmacılarca incelenmiştir. Divan'da bulunan atasözlerinin araştırılması, eldeki bilgilere göre 1918 yılında başlayıp son yıllara kadar devam

etmiştir. Divan'da ne kadar atasözünün yer aldığına yönelik yapılan çalışmalar ortak noktada buluşmamakla beraber söylenebilir ki en az 251, en çok 291 atasözü yer almaktadır. Bu da gününün şartlarından bugünlere yansıyan önemli bir atasözü varlığını gözler önüne sermektedir (Gönen 2006: 6-17).

Divanü Lugati't-Türk'te folklorun; atasözü, deyim, efsane, ağıt, oyun, töre, gelenek, tarım, hayvancılık gibi birçok ürününe rastlanmaktadır (Kara; Gün 2014: 52).

Codex Cumanicus adlı eserde, dil bilgisi kuralları ve sözlük dışında Kıpçakçaya çevrilmiş Hristiyanlığa ait dualar, İncil'den parçalar, ilahiler, Kıpçakça bilmeceler ve atasözleri gibi halk edebiyatı ürünleri de yer almaktadır (Karahana 2013: 1841).

Codex Cumanicus eserinde kaydı geçen folklor materyallerinin bilimsel değeri büyüktür. Çünkü bu eser Türk halklarının bilmecelerini toplayan en eski kaynaktır ve bu eserde geçen bilmecelerin hemen hepsi Türk halklarının folklorunda korunmuştur. Bu eserde 50 adet bilmecenin yer aldığı kaydedilmiştir. Eserde geçen folklor örnekleri Kazak, Başkurt, Azeri, Tatar, Türkmen ve başka Türk halklarının edebiyatında bulunmaktadır. Zira "Kuman bilmeceleri" çoğunluk Türk halkları arasında günümüze kadar korunagelmiştir (Curayeva 2011: 25-28).

2. DİVANÜ LUGATİ’T-TÜRK’TEKİ HALK EDEBİYATI UNSURLARI

2.1.1 ATASÖZLERİ

Aç iwek tok tölek (167)

“Aç olan yemek için acele eder.”

Aç ne yimes tok ne times (37)

“Aç, kendisine sunulan yemeği bırakmaz; tok ise onu ayıplar.”

Adın kişi neni nensınmes (48)

“Başkasının malı senin elinde olsa bile mal sayılamaz, çünkü o geri alınır.”

Ağız yise köz uyadur (26)

“Ağız yer, göz utanır.”

Alımcı arslan birimci sıçgan (176)

“Alacaklı borçluya karşı gücü bakımından aslan gibidir. Borçlu ise alacaklıya karşı korku su yüzünden sıçan gibidir.”

Alın arslan tutar küçün oyuk tutmas (39)

“Hile ile aslan tutulabilir; fakat kuvvetle bostan korkuluğu bile tutulmaz.”

Alın ile arslan tutar küçün kösgük tutmas (321)

“Hile ile aslan tutulabilir; güç ile korkuluk tutulamaz.”

Alp çeriğde bilge tiriğde (167)

“Yiğit savaşın şiddetlendiği günde denenir; bilge kişi ise mecliste denenir.”

Alp erig yawritma ıkılaç arkasın yagritma (71)

“Kahraman adama kötülük yaparak onu zayıflatma; küheylanın belini yara yapma.”

Alplar birle uruşma beğler turuşma (93)

“Kahramanlarla savaşma; beylere karşı direnme.”

Anası tewlüg yuwka yapar oğlı tetiğ koşa kapar (362)

“Anne çocuğa hile yaparak (ekmeği) ince pişirir. Çocuk da zekidir, onları ikişer ikişer kapar.”

Anduz bolsa at ölmes (56)

“Andız otu bulunsa at karın ağrısından ölmez.”

Anuk utru tutsa yokka sanmas (32)

“Hazır bulunan yemek misafire sunulursa yok sayılmaz.”

Agılda oğlak toğsa arıkda otu öner (31)

“Ağılda oğlak doğsa nehirde otu biter.”

Alımcı arslan birimci sıçgan (35)

“Alacaklı, aslan gibi kabararak dolaşır, borçlu olan ise korkusundan fare gibidir.”

Alp yagı da alçak çağı da (19)

“Yiğit, düşmanla karşılaşmada; yumuşak huylu, münakaşada sınanır.”

Anı kawçıkça ısrur (335)

“Biri arıyı kışkırtırsa sokar.”

Arpasız at asumas arkasız alp çeriğ sıyumas (62)

“At arpa yemeyince engeli aşamaz. Bunun gibi yiğit de ona yardım eden birisi bulunmazsa düşman safını kıramaz.”

Arslan karısa sıçgan ütin küdezür (461)

“Aslan yaşlanınca, sıçanın deliğini gözetler ki onu alsın.”

Arslan kökrese at adaki tusanur (275)

“Arslan kökrese atın ayakları birbirine dolanır.”

Aş tatgı yüz yağrın yimes (361)

“Yemeğin tadı tuz iledir ancak tuz yalnız başına çanakla yenmez.”

At töküzlüki ay bolmas (222)

“Atın akıtması ayın yerini tutmaz ve onun yerine geçmez. Bu küçük bir işin büyük bir işmiş gibi gösterilmesi üzerine söylenir.”

Ata oğlı ataş togar (254)

“Adamın oğlu reşit olunca şüphesiz huyu babasına benzer.”

Ata tonı ogulka yarasa atasın tile (384)

“Miras alsın diye artık babasının yaşamasını istemez.”

Atan yüki aş bolsa açka az kömür (35)

“İğdiş devenin üzeri yemekle dolu olsa bile açık acıktığından dolayı az görür.”

Atası açığ alımla yise, öldükten sonra oğlunun dişi kamaşır (330)

“Babası, ekşi elma yese, öldükten sonra oğlunun dişi kamaşır.”

Awçı avlanmak için ne kadar hile yolu bilirse ayı da kaçmak için o kadar yol bilir (30)

“Avcı avlanmak için ne kadar hile yolu bilirse ayı da kaçmak için o kadar yol bilir.”

Barıg utru tutsa yokka sunmas (242)

“Mevcut şey misafire verilirse verilmemiş sayılmaz.”

Bar bakır yok altun (155)

“Elde bulunan şey bakır gibidir, ona değer verilmez; bulunmayan şey ise değer bakımından altın gibidir. Akrabaları arasında değersiz görülen, fakat kaybedildiği zaman arkasından üzüntü duyulan kimse için kullanılır.”

Barçın yamağı karska (360)

“İpeğin yaması ipekle daha uygun olur. Yününde yaması yünle karışır.”

Bir toyın başı agrısa kamug toyın başı ağrımaz (122; 418)

“Bir toyın başı ağrısa bütün toyınların başı ağrımaz.”

Bor bolmadıp sirke bolma (397)

“Şarap olmadan sirke olma.”

Böri komşusun yimes (449)

“Kurt, komşuluğuna hürmeten komşusunu yemez.”

Buşmasar bozkuş tutar iwmeser ürün ürün kuş tutar (236)

“Adam işinden bıkmasa av sırasında boz kuş tutar. Acele etmezse en iyi doğanları tutar.”

Bart kiçig bolsa anut bedük ür (45)

“Kova küçükse büyük huni koy. İnsanlardaki küçük şeyleri büyük gösterenler için söylenir.”

Başlaglansa boxesuklanur (313)

“İşte taşkınlık yapıp amirine karşı gelmenin elleri boynuna bağlanır.”

Bir karga birle kış kelmes (241)

“Bir karganın gelmesiyle kış gelmez.”

Bilmiş yek bilmedük kişiden yiğ (414)

“Tanıdığın şeytan tanımadığından iyidir.”

Birin birin min bolur tama tama köl bolur (493)

“Birler toplanırsa ondan bin olur; bunun gibi damla damla arka arkaya damlarsa göl olur.”

Biş ernek tüz ermes (60)

“Beş parmak eşit değildir.”

Boldacı buzağı öküz ara belgüliüg (229)

“Öküz olacağı umulan buzağı, öküzler arasında belli olur.”

Börinin ortak kugunnun yıgaç başında (190)

“Kuzgun kurdun avladığına ortak olur; kuzgunun avladığı ise ağaç başındadır.”

Bugday kutında sorkıç suwalur (451)

“Buğdayın devlet ve bereketi sayesinde sarıçalı (karamuk) da su bulunur.”

Bütün ümlüg kanca kolsa oturur (106)

“Şalvarı sağlam olan istediği şekilde oturur. Kendisinden emin olup hiçbir töhmeti umursamayan kimse için kullanılır.”

Buzda suw tawar (398)

Buzdan su damlar. (Bu huya babasına benzeyen için söylenir.)

Edgü lükni suw adakında kemiş başında tile (264)

“İnsanlar, için iyilik ve ihsanı suyun sonuna fırlatıp at; onu suyun kaynağında yüzerken görürsün.”

Eğir bolsa er ölmes (26)

“Bu kök yanında olsa insan karın ağrısından ölmez; çünkü onu yer ve kurtulur.”

Elig tutgınca ot tut (323)

“Ateş tutmak kefil olmaktan iyidir; çünkü o sonunda pişman olur.”

Emgek eğinde kalmas (54)

“Sıkıntı mahrum olan ve imtihan edilen kimselerin omzunda devamlı kalmaz.”

Emglic ura gut küsegci bolur (79)

“Emzikli kadın iştahlı olur. Ona uygun olanı verilir.”

Er oglı munadmas it oglı köllermes (256)

“İnsanoğlu sıkıntıda kalmaz: bir hile bulup çıkar. Köpek yavrusu, at gibi karın üzere yere yapışmaz.”

Erdem başı tıl (52; 146; 402)

“Erdem ve meziyetin başı dildir.”

Erdem tile öğrenipen bolma küvez

Erdemsizin öğrense enmegüde ener (115)

“Hikmet ve ilmi iste ve onu öğren: öğrenmekte kibir gösterme. Öğrenmeden edep ve hikmet iddia eden kimse imtihan sırasında şaşırır.”

Erkeç eti em bolur eçkü eti yıl bolur (46)

“Erkeğin eti deva olur; keçinin eti ise şişirici olur; karında gazı harekete geçirir.”

Ermegüke bulut yük olur (71)

“Tembele bulutun gölgesi bile yük olur.”

Ersek erke tegmes,ıwek ewke tegmes. (51)

“Acele eden orospular acele ettikleri için çoğunlukla erkek bulamazlar. Bu yüzden istedikleri şartları bir araya getiremezler.”

Er sözi bir eder köki üç (318)

“Erkekliğim gereği olarak onun sözü bir olmalıdır; bundan dönüş olmaz; nasıl ki eyer kaburgasının bağı üçtür; bir tane fazla olursa deliklerin çokluğundan eyer kaşı kırılır; üçten az olursa iki insan taşımaya dayanamaz.”

Ermegüke eşik art bolur. (19)

“Tembel için eşik, dağ geçidi olur.”

Esende ıwek yok (36)

“Selamette acele etmek olmaz.”

Eşi gayur tüpüm altun kamiç ayur men kanda men (25)

“Tencere dibinin altın olduğunu iddia eder, kepçe de ben nerdeyim der”

Eşyek ayur başım bolsa sanduroda suw içgey ben (216)

“Eşek der ki benim başım sağlıklı olmalı ki deniz suyu içeyim.”

Endik üme ewlingi ağırlar. (52)

“Ebleh misafir ev sahibini ağırlar.”

Erke mun tegir tag senirine yel tegir (493)

“İnsana sıkıntı düşebilir, rüzgarın dağın burnunu vurduğu gibi . Sonra ondan (sıkıntı) kaybolur; rüzgarın dağ burnundan kaybolduğu gibi.”

Ernenke elig karı bözün üm tükemes (57)

“Bekar adamın şalvarı için elli arşın kumaş yetmez”

Evdeki buzağı öküz bolmas.(194)

“Evdeki bazağı hiçbir zaman öküz olmaz.”

Ewlig todgursa közi yalka bolur. (283)

“Ev sahibi misafiri doyurursa, misafirin gitmek için gözü yolda olur.”

çakırı atka tegir at çakırı itka tegmes (156)

“Gök (gözlü) köpek bir ata değer; gök gözlü at ise köpeğe değmez; çünkü o iyi göremez.”

it ısımas at tepmes time (91)

“At tepmez, it ısırmaz deme”

Itka uwut atsa uldan yimes (57)

“Köpeğe haya atılırsa ayakkabının altını yemez.”

Iwek ewke tegmes (239)

“Aceleci kişi evine ulaşamaz.”

İglig tutzugi ed bolur (38)

“Hastanın vasiyet etmesi kendisi için uğur sayılır”

İki koçnar başı bir eşiçte bışmas (503)

“İki koç başı tencerede pişmez”

İl kaldı törü kalmas (240)

“Ülke terk edildi, fakat töre terk edilmedi”

İkki buğra igeşür otra kökegün yençilür (320)

“İki buğra çarpışıp birbirini ısırır; göksinek arada telef olur”

İl kalır törü kalmaz (443)

“Ülke bırakılır; örf ve adet bırakılmaz. Öncekilerin koyduğu örf ve âdete uyulması için söylenir”

İm bilse er ölmes (18)

“Adam paraloıyı bilirse paraloıyı bilen tarafından yanlışlıkla öldürölmez”

İngen inrasa botu bozlar (59)

“Dişi deve inlerse yavrusu ses verir”

İrigirini yağlıg ermegübaşı kanlıg (33)

“Kararlı adamın dudağı yağlı olur, çünkü çalışır”

İş yaragında sart asıgında (353)

“İşler için uygun fırsat beklenir. Tüccarda karındadır. Eğer kazanacağını bilirse, ne olursa olsun satar”

İzlik bolsa er uldımaz (51)

“İçlik obolsa at yağrımaz”

İwek sinek süte tüşür (237)

“Aceleci sinek süte düşer ve ölür”

Kaçış bolsa kıya körmes (159)

“Kavim içinde kargaşa olursa kimse kimseye dönüp bakmaz”

Kadaş timiş kaymaduk kadın timiş kaymış (455)

“Kardeş ve akraba dendi; kimse ona iltifat etmedi. Kayın dendi; o,onu kayırdı”

Kadaş timiş kaymaduk kadın timiş kaymış (173)

“Kardeş ve akraba denmiş, yüz vermemişler; kayın denince hürmet etmişler”

Kalın birse kız alır kerek bolsa kız alır (498)

“Kalın verirse bakire alır.”

Kalın bulutu tüpi sürer karanku ışış urunç açar (441)

“Aniden çıkan rüzgar göğün karanlığını açar. Aynı şekilde hükümdarların kapılarındaki karanlık işi de rüşvet açar. İhtiyacı olan kimseye rüşveti tavsiye ediyor.”

Kalın kulan çuwgasız bolmas (184)

“Kalabalık sürü rehbersiz olmaz.”

Kandaş kama urur ögdaş öri tartar (503)

“Aralarında nefret olduğu için baba bir kardeşler birbirlerini acımasızca döverler. Ana bir kardeşler ise aralarındaki sevgiden ötürü birbirlerine yardım ederler.”

Kanığ kan birle yumas (412)

“Kan kan ile yıkanmaz.”

Kara bulutığ yil açar urun bile il açar (152)

“Kara bulutlar çökerse rüzgar onları iter; aynı şekilde rüşvet de hükümet kapısını açar.”

Karamun kelmegince Kara Yalga keçme (362)

“Kara bela gelmedikçe bu sarp geçidi geçme; çünkü o sarptır ve devamlı kar tutar.”

Karga karısın kim bilirkışi alasın kim tapar (184)

“Karganın ihtiyarını gencini kim ayırt edebilir. Aynı şekilde insanın içini ki bilebilir”

Karga kazga ötgünse butı sınır (116)

“Karga kuvvetle uçmakta kazı taklit ederse ayağı kırılır.”

Karı sawı kalmas kağıl bağı yazılmas (176)

“Yaşlının sözü ihmal edilemez, tutulur. Taze söğüt dalları bağlanınca çözülmez.”

Karı öküz balduka korkmas (522)

“Yaşlı öküz baltadan korkmaz.”

Kaynar ögüz keçigsiz bolmas (168; 429)

“Suyu taşıp kaynayan nehir geçitsiz olmaz.”

Kaz kopsa ördek kölüg igenür (51)

“Kaz gölden kalkarsa ördek oraya sahip çıkar.”

Kowı er kudugka kirse yıl alır (445)

“Talihsiz adam kuyuya girse, onu rüzgar çıkarır ki eziyet çeksin.”

Kedüklüg ölimes küweçlig kürimes (459)

“Kepenek sahibi yağmurda ıslanmaz, kendisini onunla korur. Gemde olursa at taşkınlık ve huysuzluk yapamaz.”

Keneşlig bilig üdreşü keneşsi bilig opraşur (109)

“Bir iş danışılarak yapılırsa günden güne güzelliği artar; danışılmadan yapılan iş ise günden güne yıpranır.”

Keriş yagrı ogulka kalır (159)

“Keriş yaralandığı zaman oğula miras kalır; çünkü orası mafsalların toplandığı yerdir, çabuk iyileşmez.”

Kılıç tatıksa iş yunçır er tatıksa et tunçır (317)

“Kılıç pas tutarsa kahramanın durumu bozulur. Aynı şekilde Türk de Fars huyuyla huylanırsa eti kokuşur.”

Kırk yılda bay çıgay tüzlinür (150)

“Yoksul ile zengin ancak kırk yılda denk olur.”

Kış konukı ot (144)

“Kışın misafır ağırlamak ateş ile olur.”

Kılnu bilse keder yaranu bilse yaşıl keder (170)

“Kadın kocasıyla iyi geçinmek isterse kırmızı ipek giyer; naz, cilve yapmak isterse yeşil ipek giyer.”

Kız birle küresme, kısrak birle yarışma (207)

“Bakire kızla güreşme, çünkü o güçlü olur ve seni yener, Yarışlarda da genç kısrakla yarışma; çünkü o attan daha güçlü ve ataktır, seni geçer.”

Kız kişi sawı yarıglı bolmas (142)

“Cimrinin şöhreti yaygın olmaz, yayılmadan kalır. Cömertlik dolayısıyla insanın şöhretinin yayılması ve övülmesi için kullanılır.”

Kiçigde katıglansa ulgada sewünür (311)

“Küçüklüğünde çalışan büyüyünce sevinir.”

Kiçig ulugka turusmas kırguy sunkurka karışmas (259)

“Küçük güçlü bile olsa büyüğe mukavemet edemez; çünkü büyüğün hileleri ve aklı vardır. Nasıl ki atmaca sungurların en büyüğü ile baş edemez.”

Kin ton opramas keneşlig bilig artamas (493)

“Geniş elbise çabuk yıpranmaz; meşvretle aşılınmış akıl bozulmaz.”

Kişi olası içtin yılkı alası taştın (44)

“İnsanın alaca içindedir; yani muhalif olduğunu gizler; hayvanın alacası ise vücudunun dışındadır, görünür.”

Kişi eti tirigle tatır (460)

“İnsanın etinin tadı hayatta iken vardır; yani çalışırken mal kazanır; ondan lezzetli yiyecekler edindir”

Kişi sözleşü yılki yıdlaşu (389)

“İnsanlar birbirleriyle konuşarak tanışırlar; hayvanların tanışması ise koklaşma iledir.”

Kizlençü kelinde (453)

“Gizlenen şey gelinde olur; çünkü o eşi için hoş şeyler saklar.”

Korkmuş kişike koy başı köş körünür (399)

“Bir şeyden korkan her koyunun başını çift görür.”

Koş kılıç kına sığmas (154)

“Çifte kılıç bir kına sığmaz”

Közegü uzun bolsa elig kuymes (194)

“Tandır demiri uzun olsa el yanmaz”

Kök temür kerüturmas

Mavi demir iş görmeden durmaz

“Mavi demir iş görmeden durmaz; yani bir şeye isabet ettiği zaman onu yaralar.”

Kökke sagurga yüzke tüşür. (255)

“Kimki göğe tükürür,yüzüne düşer.”

Kökke sudsu yüzke tüşür. (402/529)

“Kim göğe tükürürse yüzke tüşür.”

Köni barır keyiknin közinde adınbaşı yok (409)

“Geyik düzgün bir şekilde giderse onun gözlerinden başka bir yeri yara almaz.”

Köp sögütke kuş konar körklüg kişike söz kelir. (140)

“Kuş, gür ve dolaşık dallı sögüt ağacına konar; güzel ve aydınlık yüzlü kadına söz gelir.”

Közden yırasa gönülden yeme yırar. (496)

“Dostları gözden uzak kaşırlarsa sevgileri de gönülden uzaklaşır”

Kudugda suw bar ı barnı tegmes (161)

“Kuyuda su var ama köpeğin burnu ona ulaşmaz”

Kul yağı, it böri (146)

“Köle, fırsat bulursa efendisinin malını alır ve düşman gibi gider. Köpek de sahibinin kurdudur.”

Kulan kudugka tüşse kurbaka aygır bolur. (397)

“Yaban eşiği kuyuya düşse kara kurbağası ona karşı aygır kesilir.”

Kurmuş kiriş tügülmes ukrukun tag egilmes (440)

“Kurulan yaya düğüm atılmadığı için kementle de dağ eğilmez.”

Kurtga büdiğ bilmes yirim tartır (461)

“Koca karı oyun bilmez, yerim dardır, der.”

Kurug kaşuk ağızka yaramas kurug kulakka yakışmas. (165)

“Kuru kaşık ağıza uymaz; faydasız söz de kulağa yaklaştırılmaz.”

Kurug yıgaç egilmes kurmuş kiriş tügülmes (98)

“Kuru ağaç eğilmez ve kurulmuş yay kirişi düğümlenmez.”

Kuş torka men üçün ilur (493)

“Kuş içindeki yem için tuzağa takılır.”

Kuş yawuzı sazğıan yıgaç yawuzio azgan yir yawuzı kazgan bodun yawuzı Bargsan (190)

“Kuşların en kötüsü saksağandır; ağaçların en kötüsü azgan isimli ağaçtır. Arazinin en kötüsü de yarık ve çökük olanıdır; çünkü ne çadır kurmaya elverişlidir ne de ziraat yapmaya. İnsanların en kötüsü ise Bargsanlılardır; çünkü onlar geçimsiz ve cimridirler”

Kuş kanatın er atın (15)

“Kuş kanadı ile er atı ile muradına erer.”

Kutlugka koşa yogar (376)

“Talihli adama devlet çiftler çiftler yağar.”

Kutsuz kudugka kirse kum yağar. (200)

“Hiç şansı olmayan talihsiz kuyuya girerse üzerine kum yağar”

Kut belgüsi bilig (185)

“Talihin işareti ilim ve akıllıdır”

Kut kuwig birse idim kulına

Künde işi yüksepen yokur agar (140)

“Allah kuluna baht ve talih verirse onun işi her gün yükselir.”

Kuzda kar eksümez koyda yag eksümez (142)

“Dağın gölgeli tarafından kar eksilmez; koyundan da yağ eksilmez”

Küç eldin kirse körü tünlöklen akar (238/397)

“Zulüm evin avlusundan girse töre ve insaf bacadan çıkar.”

Küz keliği yazın belgürer (282/414)

“Güzün gelişi yazdan belli olur”

Kül ürgince köz ürse (146)

“Kül üflemeğe köz üflemeğe daha iyidir.”

Kümüş künke arsa altın adakın kelir (86)

“Paralar güneşe serilirse altın ona yürüyerek gelir.”

Künde irük yok begde kıyık yok (33)

“Güneşte gedik olmadığı gibi beyin sözünde de cayma yoktur.”

Künnin külli ne tegü yağı (449)

“Kuma o derece düşmandır ki aradaki bu düşmanlıktan dolayı, külü diğerinin gözüne savrulur.”

Mende bukunur sewinç otı kadgu atar

Karşı dönüp sağdıç anı uçmak atar. (499)

“Ferahlık ve sevincin ilacı bende bulunur, keder biçilir. Arkadaş benim sarayımı görse güzelliğinden dolayı ona cennet adını verir.”

Müş yakrı teglumes ayur kişi neni yarasma (262)

“Kedi tavana asılı yağa erişemez, der insanoğlunun malı bana yaramaz.”

Neçe yitig erse öz sapın yonumas (166)

“Bıçak keskin olsa da kendi sapını kesemez.”

Oğlan suw töker ulug yanı sınır (239)

“Oğlan suyu döker, ondan büyüğün ayağı kayar, sonunda kalçası kırılır”

Oğlan ışu iş bolmas oglak münzi sup bolmas (407)

“Çocukların yaptığı iş güvenilir iş olmaz. Nasıl ki oğlağın da boynuzundan iyi sap yapılmaz.”

Oglak yiliksiz oğlan biligsiz (59 /166)

“Oğlağın kemiğinde ilik olmadığı gibi çocukta da akıl yoktur.”

Ol keçişni suw iletti. (159)

“O geçidi su ve sel götürdü.”

Oluk yağırı ogu ika kalır. (32)

“Omuz başı yaralandığı zaman oğula miras kalır.”

Oprak yasıkdın tözlugya çıkar. (354)

“Yıpranmamış yaylıktan tozlu çay çıkabilir”

Orı kopsa oguş aklışur yağı kelse imrem tepreşür. (143)

“Bağırtı kopunca, bağırana yardım etmek için aşiret toplanır; düşman gelince, onunla savaşmak için gruplar toplanır.”

Ortak erden altul almaş (48)

“Ortak bölüşme sırasında ortağından fazla almaz.”

Otagka öpkelep süke sözlemedük. (438)

“Çadırında akranlarına kızdı; sonrada askerle konuşmadı.”

Ögungü üminde artatur. (99)

“Kendini öven, şalvarını kirletir. Yani denendiği zaman övündüğü işi yapamaz ve altını kirletesiye utanır.”

Öküz adakı bolgınca buzagu başı bolsa yig (28)

“Buzagının başı olmak öküzün ayağı olmaktan iyidir.”

Sen kelipen tepreşür (292)

“Kış yazı diyor ki Kar ve çığ kışın iner. Bu sayede yazın yiyecekler biter. Kötü düşman bende durur ve saldıramaz; sen gelince ey yaz, o zaman (düşman) sende harekete geçer.”

Öldeçi sıçgan müş taşakı kaşır (190)

“Ölümü gelen sıçan kedinin taşaklarını kaşır.”

Öt tise ağız küymes (20)

“Ateş demekle ağız yanmaz”

Öt tütünsüz bolmas yiğit yazuksuz bolmas (172; 354)

“Ateş dumansız olmaz, delikanlı günahsız olmaz.”

Öz közir kışlag (203)

“İnsan kendi işini kendisi yapar ve başkasına havale etmezse paylaşmada kışlağı almış gibi olur.”

Sabanda sandırış bolsa örlüğünde irteş bolmas (173; 294)

“Çift zamanında çekişme olsa hasat zamanı kavga olmaz.”

Sakak bıçar sakal oxşar

“Habersizce çeneyi keserken sakalı okşar.”

Saçıratgu dın kokmuş kuş kırk yıl adrı yıgaç üzre konmas (336)

“Bu vartayı bir kere atlatan kuş, iki dalı olan ağaca kırk yıl boyunca konmaz.”

Suw birmeske süt bir (400)

“Sana su vermeyene süt ver.”

Sawın sagrakka tegir (206)

“Güzel konuşmayla adam beylerin çamçaklarında içmeye erişir; yani ağırlanır.”

Sınamasa arsıkar sakınmasa utsukar (112)

“Adam bir şeyi denemezse aldanır; bir işin nereden geldiğini düşünmezse kaybeder. Tecrübe ve dikkat etmek için kullanılır.”

Sögüt söline kadın kasına (153; 402)

“Sögüte tazelik, taravet yakışır; kayın ağacına kartlık yakışır.”

Söksüp ursur otra tön titişür (257)

“Sövüşmekten dövüş kızıdır, arada elbise yırtılır.”

Sözke sücünse bulun barır (276)

“Adam sözün tadına varırsa tutsak gider.”

Su burganda ew bolmas topurganda aw bolmas (225)

“Eski mezarlıkta canlılar için ev olmaz; yumuşak topraklı yerlerde av olmaz.”

Suw körme ginçetük tartma (524)

“Su görülmeden ayakkabı çıkarılmaz. İşlerde temkinli davranmak için söylenir.”

Süsegen udka Tenri münüz birmes (495)

“Süsegen sığıra Allah boynuz vermez. Bu insanlara eziyet edeceği bir şey isteyip de elde edemeyen için söylenir.”

Tag taga kavusmas kişi kişide kavuşur (261)

“Dağ dağa kavuşmaz; insan insana kavuşur.”

Tagıg ukrukın egmes tenimi kaygıkın bögmes (49)

“Yüksek dağ kementle tutulmaz, denizi önü de kayıkla kesilmez.”

Tamu kapugın açar tawar (448)

“Rüşvet cehennem kapısını bile açar; başka şeyin kapısının lafi mı olur?”

Tayak bile taymas tanuk sözün bütmes (416)

“Değneği olan kimse çamurda kaymaz şahidin sözü de şahitlik yapmadıkça bilinmez.”

Tapugkaş yeretaş basıg yarar (375)

“Hizmet taşı yarar; taş da başı yarar.

Tatık közre tikenig tüpre 317

Fars’ı gözden vur; diken kökten sök

Tatsız Türk bolmas başsız börk bolmas (317)

“Türlere karışmamış hiçbir Fars yoktur; üzerine konucak baş olacak ki börk de olsun.”

Taygan yügürğenni tilkü sevmes (238; 421)

“Tilki iyi koşan av köpeklerini sevmez.”

Toyın tapunsak Tenri sewinçsiz (501)

“Kâfirlerin din adamı Yüce Allah’a ibadet eder. Ancak Allah onun işinden razı değildir.”

Tegirmende toğmiş sıçgan kök kökregine korkmas (468)

“Değirmende doğan sıçan gök gürlemesinden korkmaz.”

Telim sözüg aksa bolmas yalın kaya yıksa bolmas (356)

“İnsan saçma sözü anlayamadığı gibi dağı yalçın kayalarını da yıkamaz.”

Tewe münüp köy ara yasmas

“Deveye binen kendisini koyunlar arasında saklayıp gizleyemez. Şöhret bulmuş bir işi saklamak isteyenler için söylenir.”

Teweyük kötürse kamaç yeme kötürür (253)

“Deve eğer yükün hepsini taşıyorsa kepçeyi taşımaya da tahammül eder.”

Tewe silkinse eşekke yük çıkar. (305)

“Deve silkinirse eşeğe yük çıkar.”

Tokum yüzüp kudrukta bıçak sima (206)

“Yüzdükten sonra bıçağı kuyrukla kırma”

Teşük suwda belgürer (167)

“Çatlak olan şeyin çatlağı suda belli olur.”

Tezek karda yatmaz edgü isiz kalmas (166)

“At pisliği kar altında kalmaz, sıcaklığı karı eritir. Aynı şekilde aralarında uyum yoksa iyiyi kötüye karıştırmamak gerekir.”

Tılın tügmişni tışın yasmas. (250)

“Dil ile düğümlenen şey dişle çözülmez.”

Tilkü öz inke ürse uduz bolur. (26)

“Tilki kendi inine ürüse uyuz olur.”

Tikmegince önmes tile megince bulmas. (230)

“Dikmedikçe ağaç bitmez istenen şey de istenmedikçe bulunmaz.”

Tiriğ esen bolsa tan üküş görür. (29)

“İnsan sağsalım yaşarsa çok hayret verici şeyler görür.”

Tünle bulut örtense enlük arı keldürmişce bolur tonda bulut örtense ewkw yağı kirmişce bolur.

“Geceleyin bulutlar kızarırsa; kadın, erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Sabahleyin yanarsa, saldıran düşman eve girmiş gibi olur. İkincisini uğursuzluk sayarlar.”

Tünle yorup kündüz sewnür kiçigde ewlenip ulgadu sewnür (384)

“Geceleyin yürüyen gündüz sevinir; çünkü mesafeyi görmeden katertmiştir. Küçüklüğünde evlenen büyüklüğünde sevinir.”

Tartnın azukı arıg bolsa yol üze yir (31)

“Tüccarın azıǵı temiz ise yol üzerinde acıkınca yer”

Taşıǵ ısrı masa öpmiş kerek (85)

“Taşı ısıramayan onu öpmelidir.”

Tay atatsa at tınur ogul eredse ata tınur (100; 101)

“Tay at olunca, at, üzerine binilmekten kurtulduǵu için dinlenir; çünkü o, babasının zenginliğini artırır.”

Tawgaç xannın telim tenlemedip bıçmas. (185)

“Çin hakanın ipeǵi çoktur. Buna rağmen ölçmeden elbiselik kesmez.”

Tegme kişi öz bolmas yat yaguk tüz bolmas (187)

“Herkes senin kendin gibi olmaz ki ona güvenip sırrını veresin. Yabancı ile yakın da eşit olmaz.”

Tewe bedük erse mayakı bedükermes (417)

“Devenin cüssesinin büyük olması, pislighinin de büyük olması demek değildir.”

Tilin tirgike tegir (186)

“Güzel sözle sofraya nail olunur”

Tüzün birle uruş, ütün birle üsterme (106/179)

“Yumuşak huyku kimseyle vuruş; çünkü o sana tahammül eder; alçak kimseyle zıtlaşma çünkü o kabarıp kötülük eder.”

Uygur yıgaç uzun kes temür kısqa kes (236)

“Tahtayı keserken uzun kes; demiri keserken kısa kes.”

Ula bolsa göl azmas bilig bolsa söz yazmas. (44)

“Arazide işaret olsa yol kaybedilmez, insanda da akıl olsa konuşmada yanlış yapmaz.”

Ula bolsa yöl azmas bilig bolsa söz yazmas (44)

“Arazide işaret olsa yol kaybedilmez; insanda akılolsa konuşmada yanlış yapmaz”

Umayka tapınsa ogul bulur (61)

“Ona hizmet eden erkek çocuğa sahip olur.”

Us üşkürse ölüür. (108)

“Kerkes kuşu insanın yüzüne doğru ıslık çalarsa o insanın öleceğine işarettir.”

Üküş sewinç bulsa katıg oxsunur

“Çok sevinçli kişi bir şeye uğrayabilir ve onda üzüntüsü artar.”

Üme gelse kut gelir. (44)

“Sana misafir gelse onunla beraber uğur bereket gelir.”

Ütlüg yinçü yirde kalmas. (361)

“Delinmiş inci yerde bırakılmaz.”

Xan işi bolsa katun işi kalır. (177)

“Hakanın işi olduğu zaman hatunun işi bırakılır.”

Yadag atı çaruk küçi azuk (164)

“İnsanın atı çarık, gücü ise azıktır.”

Yagının erse kerek yandaki tegir (367)

“Düşmandan bile gelse mal sana lazımdır. Düşmanın malından hiç olmazsa atının pisliği kalır; ondan da faydalanıp ateş yakarsın.”

Yağını aşaklasa başka çıkar. (133)

“Düşmanın küçük sayarsa başa çıkar. Demek isteniyor ki baş yani ihtiyat elden gider, onu küçük görme”

Yakadaki yalgalı eligdeki ıçgınur. (115; 475)

“Yakasındaki yemek döküntülerini yalayanın elindeki kap kaçar veya kaçırılır.”

Yalınuk oğlu münsüz bolmas. (404)

“Ademoğlu kusur veya hastalıktan azade olmaz.”

Yalguk ürülmüş kap ol ağzın yazlıp alkınur. (97)

“Ademoğlu pişirilmiş tulum gibidir; ağzı açılınca havası biter.”

Yalnuuk oğlu yakadur edgü atı kalır. (505)

“Ademoğlu ölerken yok olur; eğer hayırlı ve iyilikte bulunan biri ise onun zikri ve adı kalır.”

Yalnuus kaz ötmez. (505)

“Tek başına yalnız kaz bağırılmaz.”

Yund başın yularlap keneld (352)

“Piştikten sonra bile atın başını yemek istersen ona yular takıp kaçmasın diye bağla, sonra ye.”

Yas ot tüğmes yalawar ölmes. (369)

“Taze ot nasıl yanmaz ise elçi de ölmez.”

Yatnın yaylıg tiküşinden öznün kanlıg yudruk yig. (367)

“Yakın birisinden yumrukla dürtülmek ve yumruklanmak, yabancı birisinden yağlı bir lokma yemekten daha iyidir.”

Yazı dakı süwtın edergeli ewdeki taka gu içgınma (194)

“Sülün avlamaya çıkıp da evdeki tavuğu elden çıkarma”

Yazıda böri ulısa it bağrım tartısur. (459)

“Dışarıda kurt ulursa, ona özlem ve sevgiden dolayı, evde köpeğin ciğeri sızlar.”

Yazın katıglama kışın sewnür (419)

“Yazın çalışıp kazanan kışın sevinir.”

Yazmas atım bolmas yanılmas bilge bolmas (376)

“Iskalamayan atıcı olmaz, yanılmayan âlim olmaz.”

Yazmas atım yağmur yanılmas bilge yanku (502)

“Mahir ve şaşmaz atıcı yağmurdur; çünkü onun hedefi yeryüzüdür ve o da geniştir; atışında hata yapmaz. Her hususta doğru söyleyen âlim de yankıdır; çünkü o, sen nasıl bağırırsan sana öyle cevap verir.”

Yawlak tillig bigde kerü yalnus tul yig (402)

“Devamlı söven bir koca olmasındansa kadının dul olması daha iyidir.”

Yılan yarpuzdan kaçır kanca barsa yarpuz utru kelür. (365)

“Yılan devamlı firavun faresinden kaçır; nereye yönelirse karşısına firavun faresi çıkar.”

Yırak yir sawın arkış keldürür. (147)

“Uzak yerin haberini kervan getirir.”

Yılan kendi eğrisin bilmes tewe böynün eğritir (63)

“Yılan kendi eğriliğini bilmez; devenin boynunun eğri oluşunu iddia eder.”

Yıparlıg kesürgü din yıpar kitse yıldı kalır (369)

“Misk kabından misk gitse de kokusu gitmez. Varlık içinde yaşayanın varlığı gitse, yine o varlıktan bir parça iz kaldığını ve ondan bir şey istendiği zaman mutlaka bir şeyler bulunduğunu anlatmak için söylenir.”

Yitüklüg anası koyun açar. (355)

“Kaybeden kişi, kaybettiği şeyi annesinin kucağında bile arar. Yani o bunu yapmakta haklıdır.”

Yogurganda artuk adak kösülse üşiyür. (272)

“Ayak, yorganın ölçüsünden fazla uzatılırsa soğuk alır.”

Yöl uyur bolsun (26)

“Yol hayır ve bereket içinde geçsin”

Yöwürlüg kelin küdegü yavaş bulur. (353)

“Gelin akrabalarının verdiği mallarla donatılmışsa yumuşak huylu ve kendisine uyan damat bulur. Çünkü o damat ona saygı duyar.”

Yüzke körme erdem tile (406)

“Yüzün güzelliğine çirkinliğine bakılmaz. Adamda edep ara.”

2.1.2. KOŞMA

Divan-ı Lugati't-Türk'te yer alan halk şiirlerinin 137 tanesi dörtlük halinde yazılmış koşmadır. Konu olarak doğal güzelliklerin, sevgi, aşk, özlem, kahramanlık, eleştiri, acı, yakınma, hayata ait görüşlerin işlendiği gözlemlenmektedir.

Aga büktir üze yardım

Barık yakıpkıya kördim.

Anı bilig takı bardım

Tükel yağı tozu doğdı (199)

“Dağı çıkıntına tırmandım. Uzaktan bir karaltı gördüm. Ne olduğunu anladıktan sonra yerinde durdum. Düşmanın tozu parladı.”

Ağdı bulut kökreyü

Yağmur tolu sekriyü

Kalık anı ügriy

Kanca barır belgüsüz (152)

“Şimşek çakarak bir bulut çıktı; ondan yağmur ve dolu saçılıyor. Hava onu savurup oynatıyor. Hangi yöne gideceğiniz bilemiyor.”

Ağdı kızıl batruk

Toğdı kara toprak

Yetşü kelip Uğrak

Tokşıp anın kiçtiniz (426)

“Müslüman askerlerinden kızıl bayrak yükseldi. Kara toz kalktı. Uğrak atları bize yetiştii ve birlikte savaştık. Bu sebeple geri dönmede geciktik.”

Alın töpü yaşardı

Aruf atın yaşardı

Kölnin suwın köşerdi

Sığır buka münresür (254)

“Dağların tepeleri bitkilerle yeşerdi. Öyle ki taze bitkiler solmuş otları örttü. Gölcüklerde o kadar suyla doldu ki neredeyse taşacaktı. Boğalar ve sığırlar bunun sevincinden böğürmeye başladılar.”

Alp erenni üdürdüm

Boynun anın kadırdım

Altun kümüş yüdürdüm

Süsi kalın kim öter (159)

“Düşmanı askeri dağıttım. Kavmin koçunun boynunu büktüm. Onun hazinesinde bulunan altın ve gümüşü aldım Askerin kalabalık oluşundan neredeyse geçemeyecektim.”

Alplar arıg alkışur

Küç bir kılı arkaşur

Bir bir üze alkaşur

Edgermedip ok atar (111)

“Kahramanlar birbirlerini yok ediyorlar. Birbirlerine sırt vererek güçlerini topladılar. Yardım maksadıyla birbirlerini övüyorlar. Her biri ölüme aldirmeden ok atıyor.”

Anı yitip sünüledi

Başın yandru yanladı

Eren bayup meniledi

Anın alpin kira boğdı (515)

“O, ona yetişti ve onu mızrakladı. Ondaki yarayı yeniledi. Adamlar yağmaladıkları mallar ile nimet içindedirler. Ve düşmanın kahramanlarını boğdu.”

Alp er tunga öldi mü

Issız ajun kaldı mu

Ödlek öçin aldı mu

Emdi yürek yırtılır (19)

“Afrasiyab Han öldü mü; hırçın ve kötü dünya kaldı mı; felek ondan intikamını aldı mı? Şimdi zamana kızmaktan ve onun saltanatına üzülmeğe yürek yırtılır.”

Anın ışın keçürdüm

İşin yeme kaçurdum

Ölüm otın içüdüm

İçti bolup yüz torı (22)

“Onu öldürerek işini bitirdim; arkadaşımı da kaçurdım; ölüm ilacını ona içirdim; suratını ekşiterek onu içti.”

Apan kalsam udu barıp

Tulur erdim süşin tarıp

Bulun kılıp başı yarıp

Yulug barça mana yığdı (172)

“Eğer isteseydim onu takip edip yakalar, ordusunu dağıtır. Kendisini esir alır ve başını yarardım. Ancak bana fidye topladı; bende onu serbest bırakarak minnet altına soktum.”

Ay kopup ewlenüp

Ak bulut örlenüp

Bir bir üze üglünüp

Saçlup suwı anrasur (117)

“Ay çıkıp etrafını haleler sardığı zaman yağmur bulutu yükselir ve yeryüzüne su saçıncaya kadar toplanır. Akar ve şarıl şarıl ses çıkarır. Onlar, ayın etrafında hale oluştuğu zaman yağmur yağacak diye düşünüp uğurlu sayarlar.”

Awlap meni koymanız

Ayık ayıp kaymanız

Akar közüm uş teniz

Tegre yöre kuş uçar (246)

“Beni avladıktan sonra terkedip gitme sözünü tut. İşte gözümde deniz suyu akmakta kuşlar gözyaşımın çevresinde dönüp uçuşuyor.”

Aydım anar sawulma

Kulbuk udu yuwalma

Guwga sawun suwalma

Kaptı menin kayımı (382)

“Ona, Kulbak’a meyletme dedim. Bu, bir adamın adıdır. Onun izinden yuvarlanma. Aslı olmayan su ile sulanma. O, Kuy kabilelerinden getirilen kölemi benden çaldı.”

Balçık balık yuğrulur

Çıgay yawuz yıgrılır

Ernekleri ogrulur

Odguç bile ewrür (114)

“Çamur ve balçık yığılır; zavallı fakir başını elbisesine sokarak büzülür. Şiddetli soğuktan parmakları ayrılır. Bir kıvılcımlık ateşle bile avunur.”

Bakmas bodun sewügsüz

Yudğı yudı saranka

Kazgan alıç tüzünlük

Kalsunçawın yarınka (306)

“Yüzü asık, iğrenç cimriye insanlar iyi bakmaz. Ey oğul yumuşak huy edin ki edin ki adın yarına kalsın.”

Bardı közüm yarukı

Aldı özüüm konukı

Kanda erinç kankı

Emdi üdin odgurur (21; 22)

“Gözümün ferı gitti. Onun gidişiyile ruhum da kabzolundu. O şimdi nerededir ki beni uyandırısın.”

Bardım nelük aymadın

Kırü körüp koymadın

Könül berü yaymadın

Boldun erinç bolmagu (456)

“Gittin gidişini niye haber vermedin? Arkanı dönüp niye ilgilenmedin? Şimdi, senin gibilerin olmaması gereken bir duruma düştün.”

Başı anın alıktı

Kanı yüzüp turuktı

Balıg bolup tagıktı

Emdi anı kim yeter (96)

“Kanı soğuyan bir yaralıyı tasvir ederek diyor ki: onun yarası azdı ve dağa çıktı. Yarada kan birikti ve ağırlaştı. Şimdi ona kim yetişir.”

Basmil süsin kamıttı

Barça kelip yamıttı

Arslan tapa emitti

Korkup başı tezgünür (330)

“Askerlerini, bizimle savaşmak için coşturdu. Toplanıp Arslan’a yöneldiler. Bir gördüklerinde gözleri karardı, korkudan başları döndü.”

Beçkem urup atlaka

Uygurdaki tatlaka

Oğrı yawuz ıtlaka

Kuşlar kipi uçtumuz (211)

“Atlarımız alamet vurduk ve Uygur ıtlarına yöneldik kuşların uçması gibi onlara doğru uçtuk ve sonunda üzerlerine indik.”

Begim özin ogurladı

Yarag bilip uğurladı

Ulug Tenri ağırladı

Anın kut kıw tazı togdı (132)

“Beyim kendisini askerlerden çalıp gizlendi. Fırsat ve imkân kolladı. Yüce Allah ona zafer ihсан etti. Bundan dolayı devletin ve bahtın tozu doğdu.”

Begler atın argurup

IKadgu anı torgurup

Menzi yüzi sargarıp

Kürüm onar türtülür (212)

“Beyler atlarını yordular; üzüntü onları zayıflattı. Yüzleri sanki zaferanla boyanmış gibi oldu.”

Bıçgas bitig kılurlar

And key yeme birürler

Xandın basut tilerler

Basmıl Çamul tirgesür (200)

“Yabaka Savaşı’nda hakanı yardıma çağırıyor. Benim kavmim meliğe karşı gelmeyeceklerine dair ahit ve biat sözleşmesini yazıyor. Şu anda Basmil ve Çomul tayfaları bizimle savaşmak için toplanıyorlar. Bunun üzerine hakan onlara yetiştirdi ve onları yağmalayıp esir aldı.”

Biligni irdedim

Bügüni üdürdüm

Özüمنى adırdım

Yalgıl atım yazlınur (446)

“Hikmet ve ilmi istedim Akıllı bilgeyi seçtim. İnsanlar arasında kendimi ayırdım. Bundan dolayı, ak yeleli atım bu iş için çözülmektedir.”

Birin mana sözkiye

Menlig kara tuzkiya

Yelwin tutar közkiye

Munum menin biline (493)

“Bir hazırlık yap ve buna bir sözcük söyle! Ey kara benli! Ey av tutan büyülu gözlere sahip güzel Benim bu aşkla neler çektiğimi de bil!”

Birdim sana kalın

Emdi munı alın

Emgek menin bilin

Uğrar tünür bargalın (498)

“Sana kalın (mihir) verdim, al şunu! Çektiklerimi ve para biriktirmekteki emeğimi bil! Kayınpeder der ki: o gitmeye hazırlanmıştır ve gitmek üzeredir.”

Budraç yeme kudurdu

Alpa gutın üdürdü

Süsin yana kadırdı

Kelgeli met irkişür (74)

“Yabaku’da bir bey olan Budraç askerleriyle döndü, kahramanlarını seçti, gelmek için toplandı.”

Bulmuş nenig sewersen

Akrun anar sewingil

Barmış nenig sakınma

Axrakanar öküngil (494)

“Elde olan malı seviyorsun. Ona yavaş yavaş sevin. Onunla gururlanma! Ola ki senden uzaklaşır. Giden malı umursama ve ona az hayıflan! Çünkü hayıflanmak, onu sana geri döndürmez.”

Bulnar mini öles köz

Kara meniz kızıl yüz

Andın tamar tükel tüz

Bulnap yana ol kaçır (28; 29)

“Sarhoş göz; parlak yüz ve üzerindeki güzel beniyle, sanki yanaklarından güzellik damlıyormuş gibi, beni kendimden geçirir. Beni mest ettikten sonra da kaçır.”

Emdi üdin odundi

Ki din telim öküendi

İl bolgalı igendi

Andag erig kim utar (98; 99)

“Düşman uykusundan şimdi uyandı ve çok pişman oldu; çünkü barış görüşmeleri sırasında inatlaşmış ve barışı reddetmiştir. Böyle bir adamı benden başka kim yener?”

Çagrı birip kuşlatu

Taygan ıdıp tışlatu

Tilkü tonuz taşlatu

Erdem bile öglelim (340)

“Çakırdoğan kuşunu gençlere veririz; avlanırlar. Tazıları; ceylan, domuz ve tilkileri dişlesin diye alırız. Ona (tazıya) yardımcı olmak için onları taşlarız. Güzel işlerle de övünürüz.”

Aydi senin udu

Emgek telin udu

Yumşar katıg ödü

Könlüm sana yügrük (54)

“Senden o kadar sıkıntı çektim ki onun yanında dağlar yumuşak kaldı gönlüm sana hızla gelmektedir.”

Erdi aşın taturgan

Yawlak yağıg katargan

Boynun tutup kadırgan

Bastı ölüm agtaru (253)

“Adama yemek tattıran idi. Düşman sürüsünü geri püskürten idi. Boyunlarını buran idi. Ölüm onu yere serinceye kadar.”

Erdi aşın taturgan

Yawlak yağıg kaçurgan

Uğrak süsin kaytargan

Bastı ölüm axtaru (225)

“O, misafirlere yemek yediren, düşmanlarını kovan, sarsılmazlığı ile Uğrak askerlerini püskürten idi. Ta ölüm onu yıkıncaya kadar.”

Erdi oza erenler

Erdem begi bilig tag

Aydi üküş öğütler

Könlüm bolur anar sag (43)

“Eski zamanlarda ilim ve hikmetleri dağ yüceliğinde olan erdem sahibi adamlar vardı. Öğüt verici çok şeyler söylediler. Onları yad edince gönül arınır.”

Eren alpı okıştılar

Kınır közün bakıştılar

Kamug tulmun tokıştılar

Kılıç kınka küçün sığdı (93)

“Kahramanlar birbirlerini davet ettiler. Kızgın gözle bakıştılar. Bütün silahlarla savaştılar. O kadar ki silahları üzerinde kuruyan kanlardan dolayı kınlarına sığmadılar.”

Eren arıg ürpeşür

Öçin kekin irteşür

Sakal tutup tartışur

Kögsi ara öt tüter (108)

“Yiğitler birbirine kızgın gözlerle ve kinle bakıyorlar; bazıları bazılarının öcünü almak istiyor. Yiğitler, çekmek için birbirlerinin sakalına asıldılar. Vuruşma kızıştı. Sanki kin ateşi göğüslerinde tütüyor.”

Etil suwı aka turur

Kaya tüpi kaka turur

Balık telim baka turur

Kölün takı köşerür. (34-35)

İdil ırmağının suyu sert dağın dibini döverek akıyor. Onun bolluğundan oluşan göllerde balıklar ve kurbağalar çoğaldı

Eren idip söke turdı

Başı boynın söke turdı

Uwut bolup büke turdı

Udu kılma tipen yığdı (447)

“O, bana adamlar gönderdi ve bunlar yanımda diz çökerek oturdular. O, yani kavmin koçu yaptıklarından dolayı boynuna durmadan sövmekteydi. Utandı, yere eğildi ve insanların gözünden kaybolarak bana koştu. “beni takip etme” dedi. Ben de bu sebeple durdum.”

Endik kişi tetilsün

İl törü yetilsün

Toklı böri katılsun

Kadgu yeme sawılsan (52)

“Kılıçla üzüntüyü dağıtalım ki ebleh uyansın ülke barışa kavuşsun. Kurtla kuzu beraber yürüsün. Böylece üzüntü bizden uzaklaşsın”

Ewin barkın satıgsadı

yulug birip barıgsadı

tirig erse turugsadı

anar sakınç küni togdı (483)

“Düşman canının fidyesini vermek için evlerini ve mallarını istedi. Hayatta kalmak istedi; ona hüzün güneşi, yani keder günü doğdu.”

ıdu birip boşuttup

tawar yulug taşuttum

eren essin eşüttüm

yükin barça özi çığdı (102)

“Onu gitsin diye serbest bıraktım. Kendisi için fidye verdi. O fidyenin yerine taşınması için emir verdim. Adamların kötülüklerini yer altına gömdürmek üzere üzere emrettim. Öyle oldu ki onların büyüğü yardımcı bulamayıp kendi yükünü kendi elleriyle bağladı.”

ışı anın artasıp

Ugrak bile örtesip

boynın alıp kadrişip

tutgun alıp kul satar (296)

“Onun işi bozuldu. Onun taifesindekiler karşı tarafın kabileleriyle birbirlerini yaktılar. Boyunlar burulduktan sonra o tutsak oldu ve satılan bir köle gibi fidyesi alındı. “

Iwrık başı kazlayu

Sagrak tolu közleyü

Sakinç kodı kizleyü

Tün kün bile sewnelim (49)

“İbriğin başı kaz boynu gibi dik durmuştur. Kadeh de göz gibi dolmuştur. Hüznü onun altına gömelim ve gece gündüz sevinelim.”

idimni öger men

Biligni yüger men

Könülni tüger men

Erdem üze türlünür. (304)

“Allah’ın nimetlerine hamt ederim. Onun cömertliğiyle erdem toplarım. Bunlar üzerine kalbimi düğümlerim; çünkü kalbim güzel iş ve edepleri kaplar.”

İkledi menin adak

Körmedip ogri tuzak

İgledim andın uzak

Emlegil emdi tuzak (163)

“Ayağım ansızın yerin altında gömülü bulunan tuzağa bastı. Uzun süre hasta oldum. Ey güzel beni tedavi et”

Kaçan körse anı Türk

Bodun ayga anın aydacı

Munar tegir ulugluk

Munda naru keslinür (151)

“Türk taifeleri onu görünce der ki: Büyüklük ve yücelik buna yakışır, bundan sonra (yücelik) kesilir.”

Kadı kıkırıp oguş tirdim

Yagıkaru kiriş kurdum

Tokış içre uruş birdim

Eren körüp başı tığdı (256)

Dağın aşığına doğru bağırdım ve bağırarak aşireti topladım. Sonra düşmana yayı kurdum. Onunla ok atıştım ve savaştım. Adamlar benim askerlerimi görünce başlarını eğip kaçtılar”

Kudruk katıy tugdumuz

Tenrig üküş ögdümüz

Kemşip atıg tegdimiz

Aldap yana kaçtımız (206)

“Atların kuyruklarını sıkı bir şekilde bağladık. Allahu Tealaya çok hamt ettik. Üzerlerine saldırıp hile ve oyun için atları çevirerek onlardan kaçtık. Peşimizden gelsinler ki onlara hücum edip yenelim”

Kaklar kamağ kölerdi

Taglar başı ilerledi

Ajun tını yılırdı

Tü tü çeçek çerğesür (92; 318)

“İçinde su birikmiş çukurlar doldu ve su çoğaldı. Dağların başı belirdi. Dünyanın içi ısındı. Ağaçlar çiçeklendi”

Katun Sını çoğıladı

Tanut begin yağıladı

Kanı akıp jagıladı

Boyun süwın kızıl sağıdı (480)

“Katun, Sını halkı bağırdı. Tangut halkına ve beyine düşmanlık etti. O kadar ki kanları suyun çağlaması gibi çağladı; boyunlarda sütün emilmesi gibi kızıl su aktı.”

Kanca bardın ay oğıul

Erdin mende inç amul

Attın emdi sen tünül

Kıldın erse kılmağı (35)

“Benim yanımda selamet ve sükunet içinde, iyi durumda ve endişesiz idin; niçin bana yüz çevirdin?”

Kanı akıp yosuldı

Kabı kamug teşildi

Ölüğ bile koşuldı

Togmuş küni uş batar (269)

“Tenine sıkışmış kanı aktı. Sanki bir tulumda sıkışmış, sonrada tulumda sıkışmış, sonrada tulum yırtılmış ve içindeki akmıştı. O, şimdi ölümlere karıştı. Doğmuş güneşi şu anda batmaktadır.”

Kar buz kamug erüşdi

Taglar suwı akıştı.

Kökşin bulut örişti

Kayguk bolup üğrişur (194)

“Kar ve buz eridi. ,sular akmaya başladı. Yeşil bulut oluştu. Suda bir kayığın kımıldayışı gibi havada kımılđayıyor.”

Kara tünüg keçürsedim

Agır unı uçursadım

Yetigenig kaçır sadım

Sakiş içre küniüm togdı (457)

“Karanlık geceyi geçirmek istedim. Ağır uykuyu uçurmak istedim. Büyük ayının dönüşünü defalarca saydım. Bu saymada benim gündüz ve güneşim doğdu.”

Kardunı yinçü sakınmam

Tuzgum mançu sızınmam

Bulmaduk nenke sewinmem

Bilgeler anı yirer (181)

“Fındığa benzeyen buz parçalarını inci zannetme; hediye olarak yemeği de iş karşılığı verilen ücret zannetme. Bulmadığın şey için sevinme Bilgeler bunu yerer.”

Keldi esin esnegü

Kadka tükel ösnayü

Kirdi bodun kasnayu

Kara bulut kökresür (298; 408)

“Rüzgar eserek geldi. Rüzgarın savrulması ve sis tipiye benzetiliyor. Kavim soğuktan titremeye başladı. Kara bulut gürlledi.”

Keldi mana Tat

Aydım emdi yat

Kuşka bölüp et

Seni tiler us böri (16; 17)

“Bana bir kafir Uygur geldi; onu öldürdüm; akbaba ve yırtıcı hayvanlar için onu parça parça ettim.”

Keldi berü arturu

Birdi ilin ertürü

munda kalıp olturu

Bükri bolup ün büter (105)

“Çok büyük bir orduyla bize geldi. Kibirlenerek haddini aştı. Sonra da ilini bize hediye etti. Belini eğerek, sesini kısarak bizde oturup kaldı.”

Kelnizleyü aktımız

Kendler üze çıktımız

Furxan ewin yıktımız

Burxan üze sıçtımız (149)

“Sel gibi üzerine yürüdük. Şehirlerini girdik. Puthanelerini yıktık. Putlarının başına pisledik.”

Kelse apan terkenim

Etilge met tökünüm

Yadılmağay terkinim

Emdi çerig çerşeür (191; 293)

“Hakanı, Yabaku savaşına yardım için çağırarak diyor ki: “Eğer hakan gelirse aşiretim düzelir. Aşiretimin evleri de yıkılmaz. Şimdi savaş safları düzülüyor. Hemen bana yetişsin.”

Kelse sana yolgıra

Üdun anı odgura

Barsun naru kadgura

Sattı menin ayımı (288)

“Eğer o, yoldan geçerken sana gelirse, onu uykusundan uyandır. Yaptığını ona anlat ki üzülerek gitsin. Çünkü o iznini almadan benim hizmetçimi sattı.”

Kıkırıp atıg kemşelim

Kalkan sünün çömşelim

Kaynap yana yumsalım

Katgı yağı yuwılsun (191)

“Bağırıp savaş naralarıyla onlara saldırırız. Kalkan ve süngülerle tosularız. Karşılaştığımız zaman güçleniriz; sonra istenirse barış için sakinleşiriz ki güçlü düşman yumuşasın.”

Kış yaygaru sawlayur

Er at menin yawrayur

İgler yeme sewreyür

Et yin takı bekreşür (467)

“Adamların ve atların etleri bende sertleşir. Hastalıklarda kışın azalır. İnsanların vücutları ve etleri de kışın sertleşir.”

Kış yay bile tokuştu

Kınır közün bakıştı

Tutuşkalı yakıştı

Utgalı met ugraşur (88)

“Kış yaz ile tartıştı ve savaştı. Birbirlerine öfkeli gözler ile baktılar. Biri diğerini yenmek üzere birbirlerine yaklaştılar. Her biri diğerini yenmek için uğraşiyor.”

Kızıl sarıg arkaşıp

Yipgin yaşıl yüzkeşip

Bir birgerü yörgeşip

Yalnuk anı tanlanur (170)

“Sarı, kırmızı tomurcuk ve çiçekler yığıyorlar. Yeşil ve mor reyhanlar birbirlerine sarılıyor; insanlar buna hayran oluyor.”

Kiçe turup yorır erdim

Kara kızıl böri kördüm

Katıg yanı kura kördüm

Kaya körüp baku agdı (442)

“Geceleyin kalkıp yürüdüm. Kara ve kızıl kurtlar gördüm. Kurt bana döndü ve beni görünce kaçarak tepeye tırmandı.”

Kimi içre oldurup

Ila suwın keçtimiz.

Uygur tapa başlanıp

Mınlak ilin açtımız (449)

“Gemiye bindik ve ıla suyunu geçtik. Bu büyük bir ırmaktır. Uygur’a doğru yöneldik ve Mınlak’ı fethettik.”

Koçnar teke seşildi.

Sağlık sürüg koşuldu

Sütler kamug yoşuldu

Oglak kozı yamraşur (389)

“Koç ve teke yaz geldiği için kuzu ve keçilerden ayrıldı. Koyun sürüleri sağılmak için birbirine katıldı. Sütler memeden bolca aktı. Kuzular annelerine karışır. Onlar süt sağma sırasında sıralanmazlar.”

Karşı çuvaç kuruldu.

Tügum tikip uruldu

Susi otun oruldu

Kancak kaçar ol tutar (97)

“Hakanın otağı ki o, Türk hakanları için ipekten yapılır, onları sıcağa karşı gölgeler, yağmur ve kara karşı korur. Yayıldığı zaman; savaş alametleri (tuğlar) ve davullar vurulduğu zaman düşman ordusunun bir kısmı ekin biçilircesine biçildi. Onların en büyüğü şimdi benden nasıl kaçar?”

Koygaşıp yatsa anın yüzine

Alsıkar ögin anın sözine

Min kişi yulugı bölüp özine

Birgeler özin anın közine (112)

“Kim onunla yatıp yüzünü görse onun nağmelerinden ve güzel sözlerinden aklı gider. Onun güzelliğine bin can feda eder.

könlüm anar kaynayu

İçtin anar oynayu

Keldi mana boynayu

Oynap mini argurur (107)

“Evin içinde onunla oynadığım zaman kalbim sevgilim için çoştı. O kibirle ve kasılarak bana geldi. Beni yorgun düşürünceye kadar benimle oynadı.”

kördi meni emleyü

Baktı mana imleyü

Kaldım gönül tumlıyu

Kadgu meni torgurur (472)

“Sevgilim bana baktı ve beni bakışıyla tedavi etti. Selam vererek bana işaret etti. Arkasından kalakaldım; bana uğrayan sıkıntılardan gönlüm soğudu ve hüznü beni bitiriyor.”

könlüm için örtedi

Yatmış basıg karladı

Keçmiş ödüg irtedi

Tün kün keçip irtelür (113)

“Musibetin elemiyle gönlüm dağlandı. Yaranın kabuğunu soydu. Eski günleri isterken zaman onu yakaladı. O, devamlı onu arayıp duruyor.”

Körklüg tonug özünke

Tatlıg aşıg adınka

Tutgıl konuk ağırlıg

Yadsun çawın bodunka (21)

“Güzel elbiseyi giy; lezzetli yemeği başkasına yedir; misafiri ağırla; böylece bunlar ününü insanlar arasında yaysın.”

Körüp neçük kaçmadın

Yamar suwın keçmedin

Tawarını saçmadın

Yisü seni ar böri (38)

“Beni gördüğün zaman niye Yamar suyunu geçip kanmadın? Malını niçin fırlatıp başını kurtarmadın ve öldün? Şimdi seni sırtlanlar yer.”

Kuş kurt kamug tirildi

Erkek tişî tirildi

Ügür alıp tarıldı

Yınka yuna kirgüsüz (350)

“Kuşlar ve vahşi hayvanlar ölmüşken baharın nefesiyle dirildiler. Erkek ve dişiler toplandı; ayrı ayrı sürüler halinde dağıldılar. Artık yuvalarına girmeyecekler.”

Kuydı bulut yağmurın

Kerip tular ak tarın

Kırka kodtı ol karın

Akın akar enreşür (365)

“Bulut yağmurunu döktü; ağını havaya yaydı. Bununla bulutu kastediyor. Karını dağa bıraktı; oradan sel olup, inleyip şarıldayarak akmaktadır.”

Küçi teni tokıştı

Oguş konum okuştı

Çerig tapa yakıştı

Bizke kelip oç öter (262)

“Gücü yettiğinde savaştı. Aşiret birbirini çağırdı. Savaşa çok yaklaştılar. Öçlerini almak için üzerimize çullandılar.”

Kügler kamug tüzüldi

Iwrık idiş tizildi

Sensiz özüm özeldi

Kelgil amul oynalım (401)

“Şarkının nağmeleri arasında uyum sağlandı. Kadeh ve ibrikler dizildi. Gönlüm seni özlemektedir. Haydi çabuk ol; sakın ve rahatnbir şekilde oynayalım”

Nelük anar biliştım

Kuçsup takı kawuştım

Tözünlükün kayıştım

Alktı menin yayımı (428)

“Onunla niçin tanıştım; kucaklaştım, arkadaş oldum ve yumuşaklığım ile onu kayırdım, Sonunda benim tatildeki yazımı tüketti.”

Ortak bolup bilişdi

Menin tawar satışdı

Bişte bile yaraşdı

Kizlep tutar tayımı (380)

“O benimle ortak olup tanıştı. Malımı satmada yardımcı oldu. Ev sahibiyle anlaşdı ve benim tayımı gizledi. Biste, tüccarı ağırlayanın adıdır. Tüccar onun evine iner o da malını satar ve koyunlarını toplar, kaldığı sürece onu ağırlar.”

Otluz içip kıkralım

Yakar kopup sekrilim

Arslanlayu kökrelim

Kaçtı sakınç sewnelim (73)

“Üçer defa içeli ve kalkalım; aslan gibi kükreyelim. Böylece bizden gamın kaçacağını düşünelim.”

Ödlek arıg kewredi

Yunçığ yawuz tawrwadı.

Erdem yime sewredi

Ajun begi çertilür. (366)

“Zaman gevşedi; zayıf ve gevşek olan güçlendi; dünya beyinin ölümüyle devrin insanların güzel işleri kalmadı.”

Ödlek küni tawratır

Yalınuk küçin kewretür

Erdin ajun sewritür

Kaçsa takı ertilür. (337)

“Zamanın günleri, insanın gücünü gevşetmek için hızlanmaktadır. Dünyayı adamlardan boşaltmaktadır. Yani Afrasiyab ve etrafındakileri kastediyor. Kim ölümden kaçarsa peşinden gidilip ona yetişilir.”

Ödlek yarag közetti

Ogrı tuzak uzattı

Begler begin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur. (301)

“Felek fırsat gözetti; iplerini yerin altında döşedi. Böylece beyler beyini şaşırttı.”

Ödlek kamug kewredi

Erdem arıg sewredi

Yunçığ yawuz tawradı

Erdem begi çertilür. (50)

“Zaman zayıfladı, erdem azaldı. Erdem beyi öldükten sonra zayıf tembel ola güçlendi.”

Öl kar kamug kışın iner

Aşlık tarıg anın öner

Yawlak yağı mende tınar

Sen kelipen tepreşür (292)

“Kış yaza diyor ki Kar ve çığ kışın iner. Bu sayede yazın yiyecekler biter. Kötü düşman bende durur ve saldıramaz; sen gelince ey yaz, o zaman (düşman) sende harekete geçer.”

Öpkem kelip uğradım

Arslanlayu kökredim

Alplar başın togradım

Emdi meni kim tutar (62; 63)

“Düşman üstüne içim sıkıntılı ve kinli gittim. Aslan gibi kükredim. Alpların başlarını kopardım Kalablığın ortasında beni kim tutar.”

Ördi bulıt inrasu

Aktı akın münreşü

Kaldı bodun tanlaşu

Kökrer takı munrasut

“Bulut gürleyerek belirdi. Ondan şarıl şarıl seller aktı. İnsanlar şaşkınlık içinde kaldılar. Şimşek çakıyor, gök gürlüyor ve yıldırım beliriyor.”

Özin ögnüp oriladı

Yırak yirig karıladı

Atıg kemsig oriladı

Uwut bölüp töpü agdı (135)

“O haddinden fazla övünüp, kendisini şişirerek, gururla geldi. Yeri arşınlayarak atıyla saldırdı. Sonunda utanarak tepeyi aşıp defoldu.”

Senden kaçar sandıluç

Mende tınar kargılaç

Tatlıg öter sanduvaç

Erkek tışı uçraşur (230; 423)

“Yaz kışa diyor ki: Kuş senden kaçar. Kırlangıç vb. kuşlar bende mesken tutar. Bülbül öterek nağmeleriyle çoşku yayar. Erkek ve dişi yazın çiftleşir.”

Sende kopar cadanlar

Kudgu sinek yılanlar

Dük min kayu tümenler

Kudruk tügüp yügrüşür. (496)

“Akrepler, karasinekler, sivrisinekler halka eza veren kurtçuklar, yılanlar sendedir. Kuyruklarını kıvrırarak, insanlara saldırırlar.”

Su keldi yir yapa

Kazar kar tepe

Kaçtı anar Alp Apa

Uwut bolup ol yasar (438)

“Ordu geldi; yerin ufkunu, atın toynağından kalkan kardan dağ ile kapattı. Alp Apa –bu bir adamın adıdır- Bundan kaçtı. Bozgundun dolayı utandı ve utancından da saklanmaktadır.”

Todgurmadi itimni

Torgurgalir atimni

Sürdi menin kutumni

Kaz takı korda yımı (283)

“Köpeğini doyurmak için bile bir av bulamadı. Atım da koşmaktan neredeyse zayıf düşecekti. Kazımı ve bağırtlağımı kovduğu gibi benim talihimi de kovdu.”

Tokış içre urıştım

Ulug birle kariştım

Töküz atın yarıştım

Aydım emdi al utar (158)

“Savaşta kavmin büyüğü ile vuruştım. Onu okla vuruncaya kadar alnı akıtmalı atımla savaştım. Ve ona “al benden Utar” dedim”

Tan ata yortalım

Budrač kanın irtelim.

Basmul begin örtelim.

Emdi yigit yewülsün (492)

“Şafak sökünce gidelim. Budrač kanını ve öcünü isteyelim. Basmıl beyini yakalım. Şimdi gençler üşüşüp toplanmalıdır.”

Tanut xanı yubıladı

Ölüm bire töpüledi

Kadaşları topaladı

Ölüm körüp yüzi agdı. (481)

“Tangut hanı, Kotun Sını hükümdarına hile yaptı. Onun başına ölümcül darbeler vurdu Kardeşleri bozguna uğrayanları ayıpladı; düşmanları başına gelenlere sevindi. Kaçınılmaz ölümle karşılaşınca rengi soldu ve yüzü değişti.”

Tapdu mana ilindi

Emgek körü ulındı

Kılmışına ilendi

Tutgun bolup ol katar (100)

“Düşman esir düştü; şimdi elimdedir. Hayattan bıacak derecede zorluklar çekti. Yaptıklarından dolayı pişman olarak kendini ayıpladı. şimdi ise, gevşeklikten sonra güçlendi.”

Tegre awıp egrelim

Altın tüşüp yügrelim

Arslanlayu kökrelim

Küçi anın kewilsün (272)

“Düşmanı savalım. Atlardan inip koşalım. Arslanlar gibi kükreyelim. Ta ki bundan onların gücü zayıflasın”

Tegre alıp egrelim

Attın tüşüp yügrelim

Arslanlayu kökrelim

Küçi anın kewülsün (237)

“Düşmanı kuşatırız; atlardan ineriz ve yaya koşarız. Aslan gibi kükreleriz. Ta ki düşman bundan zayıflasın.”

Tegmes çiçek ügüldi

Bukuklanıp bögüldü

Tügsin tügün tügüldi

Yazlıp yana yörgeşür (319)

“Türlü türlü çiçekler toplandı; çanakları birikti; düğüm düğümlendi. Sonra açılırlar ve sonra çok oldukları içinde birbirlerine sarılırlar.”

Tosun münüp sekirtsün

Esizliğin amurtsun

Itka keğik kaytartsun

Tutmuş sanı umnalım (525)

“Zor taya binsin ve onu koştursun! Huysuzluğunu sakinleştirsin ve onun sırtında avlansın! Avı bize dödürme için köpeği kandırsın! Sonra da avı yakalandı kabul ederiz; arkasından da onun etini yemeyi umarız

Turgan ulug ışlakla

Tirgi urup aslaka

Tumlug kadir kışlaka

Kodtı erig umduru (248)

“O her zaman büyük işlerin altından kalkardı. Kışın dondurucu günlerinde dondurucu günlerinde doyuran ve devamlı sofra seren idi. İnsanları terk etti ve onları hayır ve cömertliğe hasret bıraktı.”

Tünür kadın boluşıtı

Kırkın takı koluşıtı

Emdi tışım kamaşıtı

Altı Turumtayımı (263)

“O benimle dünürlük ananlaşması yaptı. Benden kızımı istedi, ben de ondanmkızını istedim. Sonra beni mağdur etti ve Turumtay adlı kölemi aldı benden götürdü. Bu sebeple dişim kamaşıtı.”

Tünle bile göçelim

Yamar suwın keçelim

Ternük suwın içelim

Yuwga yağı uwulsun (234)

“Geceleyin göçelimYamur suyunu geçelim. Kaynak suyunu içelim Ta ki belamıza uğrayan düşman elimizde ufalansın.”

Tanut süsin üşikledi

Kişi ışın elükledi

Erin atın belekledi

Bulun bolup başı tığdı. (134)

“Düşman Çin yakınlarında bir vilayet olan Tangut’un ordusuna gece baskını yaptı; zafer ulaşmasınlar diye onları şiddetli soğukta bıraktı. Sonra onları maskara etti. Tâ adamlarını ve atlarını bize hediye edinceye ve çektikleri sıkıntıdan dolayı başlarını eğinceye kadar.”

Telim başlar yuwuldi met

Yagı andın yawuldi met

Küçi anın kewildi met

Kılıç kınka küçin sığdın (171)

“Yiğitlerin başları yuvarlandı; bunun üzerine düşmanın öfkesi yatıştı ve gücü zayıfladı. Kılıç, üzerinde duran kanlar yüzünden kına ancak kuvvet kullanarak sığdı.”

Tıgraklanıp sekirtti

Erin atın yügürtti

Bizni kamug enitti.

Andag süke kim yeter (314)

“Adam dayanıklılık gösterdi; sonra bize saldırdı. Atlarını ve adamlarını koşturttu. Yaptıklarıyla bizi hayrete düşürdü.”

Tümen çiçek tizildi

Bükünden ol yazıldı.

Üküş yatıp özeldi.

Yirde kopa adrışur. (109)

“Çeşitli ağaç çiçekleri ve çiçekler dizildi. Tomurcuklar patladı. Yerin altında uzun zaman eziyet çekmişlerdi. Yerden çıkıp birbirlerinden ayrılırlar.”

Tünle bile bastımız

Tegme yanak bastımız

Kesmelerin kestimiz

Mınlak erin bıçtımız

“Geceleyin onlar üzerine baskın yaptık. Her taraftan pusuya yattık. Atlarının perçemlerini kestik ve Mınlak erlerini öldürdük.”

Tumlug kelip kapsadı

Kutlug yayıg tepsedi

Karlap ajun yapsadı

Etyin üşüp emrişür (202)

“Soğuk geldi ve dünyayı kapladı. Mübarek yazı kışkandı ve neredeyse yeryüzünü kaplayacak şekilde kar yağdırdı. Bu yüzden bedenler sanki karıncalanma varmış gibi titriyor.”

Türlü çeçek yazıldı

Barcın yadım kesildi

Uçmak yeri körüldi.

Tumlug yana kelgüsüz. (58)

“Türlü çiçekler açıldı. Sanki ipek halı yayıldı. Böylece cennet yeri görüldü. Mevsim öyle ılıklaştı ki soğuk hiç dönmeyecek”

Udu barıp sandadı

Tegre turup andıdı

Saçın kıra mendedi

Arjulayu er awar (514)

“Ata binerek onun peşinden gitti; onu hileyle yakalamak için etrafında döndü. Adamlar onun etrafını çevirdi ve saçını yoldu; etrafındaki kalabalığı çakallara benzetti; çünkü onlar, yalnız bir insana rastlarırsa etrafını sarar ve onu yer.”

Udu barıp üküş iwdim

Telim yorıp küçi kewdim

Atım birle tegü ewdim

Mini körüp tusi agdı (87)

“Onu yakalamak için acele ettim. Çok koşturup onun gücünü zayıflattım Böylece atımla ona ulaştım. Beni görüp derisi titredi.”

Ugrak eri tıgrak

Yimi anın oglak

Süti üze sagraak

Yiri takı oğlak (205)

“Ugrak boyu serttir. Yiyecekleri oğlaktır. Kıımızları üzerinde sürekli büyük bir kadeh bulunur. Bununla birlikte toprakları çoraktır. Onları cömertlik ve kahramanlıkla nitelendiriyor.”

Ulşıp eren börleyü

Yırtıp yaka orlagu

Sıkriş üni yurlayu

Sıgtap közi örtülür (95)

“Afrasiyab’a üzüldükleri içi n adamlar kurt gibi ulumaya başladılar. Feryat ve figgan ederekyakalarını yırtıyorlar. Bazen de ağıtçının yaptığı gibi tiz sesler çıkarıyorlar. Gözleri yaşla örtülünceye kadar ağlıyorlar.”

Ulugnu tiler men

Tawarın yölermen

Tilekni bulurmen

Yılıkım anar üplenür (385)

“İlim isterim ve onu mal ile desteklerim. Burada istenen parlak gelecek kastediliyor. Bunun için malım ve hayvanlarım talan ediliyor.”

Urunçak alıp germedi

Alımlıg körü armadı

Adaşlık üze turmadı

Kalın eren tirgeşür (77)

“Emaneti almaktan, hak sahibini görmekten ve onu oyalamaktan mahzun olmadı. Dostluğu devam ettirmede. Şimdi büyük bir ordu yığarak bana doğru yöneldi.”

Usıtgan kuyaş kapsadı

Umunçlug adaş tepsedi

Ertiş suwin keçsedi.

Bodun anın ürküşür. (79)

“Şiddetli sıcak bizi sardı. Arkadaşlığımı umduğumuz kimse bizi kıskandı.”

Üdig mini komitti

Sakinç mana yomitti

Könlüm anar emitti

Yüzüm menin sargarur (32; 33)

“Sevgiliye duyduğum özlem ve sevgi beni heyecanladırđı. Gönlüm ona meyletti ve kaygı bende toplandı. Yüzüm bu yüzden sararır.”

Yagmur yağıp saçıldı.

Türlug çeçek saçıldı

Yinçü kabı açıldı.

Çından yıpar yugruşur (267)

“Yağmurun damlaları saçılınca, yerden çiçekleri çıkarınca, inci, mercan kabı bundan beyaz çiçekler kastediliyor açılınca... Diyor ki o zaman sandal ağacı ve misk karışımı yoğrulur ve kokusu yayılır.”

Yagı bogdın udıkladı

Örüp süni adıkladı.

Ölüm anı konukladı.

Agız içre agu sağdı. (485)

“Bey gelirken düşman uyudu. Üzerlerine aniden askerlerin saldırdığını görünce şaşırđı ve bakakaldı. Ölüm onu konuk etti. Ölünceye kadar onun ağzına zehri süt gibi akıttı.”

Yagı ötin öçürgen

Toydun anı küçürgen

Işlar üzüp keçürgen

Tegdi okı öldürü. (227)

“Ölümcül savaşların ateşini söndüren o idi. Onların karargahlarından sürende o idi. Bunlara ek olarak planlar yapan da o idi. Sonunda feleğın öldüren oku ona isabet etti.”

Yandı erinç ugragu

Keldi berü tugragı

Özi kuyı ugragu

Alplar kamug tirgeşür

“Galiba o, niyetinden vazgeçti. Onun posta atı bize geldi. O vadinin göbeğindedir. Kahramanları savaş için saf oluşturmaktadır.”

Yarag bulup yaguştı

Ortuklukın söküşdi

Kulun kapup ketişdi

Sürdi menin köyümü (258)

“Fırsattan istifade etti. Bir tay çaldı. Ortaklıkta başıma iş açtı. Koyunlarımızı önüne kattı; sonrada ayrıldı.”

Yarattı yaşıl çeş

Sawurdu ürün kaç

Tizildi Kara Kuş

Tün küniye yörgeür (143)

“Yüce Allah göğü firuze yeşilliğinde yarattı. Yıldızları da yeşim gibi üzerine serpti. Onlar yüzükte kullanılan beyaz taşlardır. Ondan Mizan(yıldızı) dizildi. Onlar, yüzükte kullanılan beyaz taşlardır. Onlar Türklerin Kara Kuş dediğı yıldızlardır. Gündüz gece birbiri üzerine döner.”

Yaşın atıp yasnadı

Tuman turup tüşnedi.

Adgır kısır kişnedi

Ügür alıp okraşur. (110)

“Buluttan şimşek çaktı; ortalığı sis kapladı. Aygır ile kısraklar baharın işaretini görüp sevinçten bağıştılar ve kişnediler. Her aygır kısrağını alıp gitti.”

Yay ile kış bile karıştı.

Erdem yaşın kuruştı.

Çerig tutup küreşti,

Oklagalı utruşur. (260)

“Yaz ile kış ihtilafa düştü ve atıştı. Her biri hüner yayını kurdu. Savaş koparıp savaştılar. Neredeyse birbirlerini oklayacaklardı.”

Yay k rkine inanma

Suwlar  ze tayanma

Esizlikig anunma

Tılda çıkar edgü söz (414)

“Baharın çiçeklerinden ve onların renklerinin güzelliğinden hayır bekleme ve onu bekleyip güvenme. Su  zerine dayanma. Çünkü dünyanın nimetlerine ve bahrın esintisine güvenen, suya dayanan gibidir. Dilinden insanları razı edecek güzel sözler çıkar.”

Yay yarupa erg zi

Aktı akın munduzı

Togdı yaruk yıldızı

Tınla sözüm k lg s z (47)

“Bahar sabahı ağırdı; buzun erimiş suyuyla gelen sel aktı ve parlak yıldız doğıdu. İlgi çekici sözümü gülmeden dinle.”

Yelwin anın közi

Yelgin anın  zi

Tolun ayın yüzü

Yardı menin yürek. (362)

“Onu gözü b y l d r; onunla avlar. Kendisi ise yolcudur. Yüzü dolunay gibidir. O bana bir göz attı ve onunla kalbimi yardı.”

Yıglap udu irtedim

Bağrım basın kartadım

Kaçmış kulug irtedim

Yağmur k ni kan saçar (122)

“Sevgilimin arkasından hasta oluncaya kadar ağıladım. Yüreğimin yarasını, iyileştirmişken tekrar kaşıldım. Kaçan talihimin poeşine düştüm. Gözlerim yağmur yağıdırıyor.”

Yılkı yazın itlin r

Otlap anın etlen r

Beyler semüz atlanur

Sewnüp ügür ısırsur. (126)

“Sürünün hali baharda düzelir. O, zaman et tutarlar. Bunun ardından beyler, binmek için semiz atlar bulurlar. At sürüsü, bahar belirtilerinden dolayı sevinir ve sevinçten birbirini ısıtır.”

Yigitlerig işletü

Yıgaç yemiş ırgatu

Kulan geyik awlatu

Badram kıl p awnalım. (118)

“Delikanlıları ağaç ve meyve sallamakta kullanırız. Geyik vb hayvanlarını avlamalarını emrederiz. Böylece günlerce eğlenerek avunuruz.”

Yügürdi kewel at

Çakıldı kızıl ot

Küyürdi orul ot

Süçrup anın örtenür (271)

“At koştuğunda toynaklarından ateş çaktı. Solmuş otlar bu ateşten yandı.”

Yüküp mana imledi

Közüm yaşın yamladı

Bağrım başın emledi

Elgin bolup ol keçer. (383)

“Oİ baş eğerek selamladı. Hizmet için bana işaret etti. Onu görünce gözümün çer çöpü temizlendi Ciğerimin yarasını iyileştirdi. O, yolcu olup beni geçti.”

2.1.3 BEYİTLER

DLT’ te nazım birimi beyit olan 82 şiir bulunmaktadır. Nazım şekli her ne kadar beyit de olsa bazıları aruz kalıbı ile yazılmış da olsa konu itibarı ile halk edebiyatının alanına giren şiirler; halk inanışlarını, o dönemin sosyal ilişkilerini, toplumun geleneklerini anlatmaktadır.

Ağruk ağır ışını adna guka yüdüirme

Açrup özüñ öserip adna gunı todurma (379)

“Kendi yükünü başkasına yükleme, başkasını doyumak için açlıktan gözlerin kararınca dek kendini aç bırakma.”

ajun tüni küñdüzi yelgin keçer

Kimni kalı satgasa küçin kewer (470)

“Zamanın günleri ve geceleri yolcu gibi geçer. O, kimin üzerine uğrayıp karıştırırsa onu zayıflatır.”

Akturur közüñ yulak

Tüş kılur ördek yugak (355)

“Gözlerim su pınarları gibi akıyor; o kadar ki göller oluşuyor ve oraya ördek vb. su kuşları konuyor.”

Akturur közüñ yulak

Tüşlenür ördek yugak (106)

“Gözlerinin yaşını pınar gibi öyle akıtır ki onlar birikip göl olur. Kuşlar oraya iner.”

Algıl öğüt mindin ogul erdem tile

Boyda ulug bilge bolup bilgin üle (24)

“Ey oğlum benden öğüt al ve terbiyeye talip ol ki kavmin büyüğü olasın ve onlara hikmet ve terbiye dağıtasın.”

Ardı sini kız bodı anın tal

Yayılır anın artuçı burnu takı kıwal (178)

“Bedeni körpe, vücudu nazlı nazlı salınan, ardıç dalı gibi titreyen, burnu biçimli kız seni aldattı.”

Eştip ata anaannın sawlarını kadırma

Nen kop bulup küwecilik kılıp yana kuturma (222)

“Anne babanın sözlerini duyarsan onların sözlerine karşılık verme. Bol mal bulursan da küstahlaşma, kibir ve şımarıklığa kapılma ve haddini aşma.”

Atgalır oknu azak

Tegmedi bu saw uşak (239)

“Bu fethan kadının, azmış okunu bana doğru atmak istediği söylentisi bana ulaşmadı.”

Atsa okın kezgerip kim tur anı yıgdacı

Tagıg atıp uğraş özi kuyı yırtılursa (390)

“O, okunu gizleyip atarsa ve onunla bir dağı hedef alırsa o vadinin ortasıyla dibi parçalanır.”

Bardı sana yek utrututup bal

Barcın kedipen telü yuwka bolup kal (412)

“Şeytan seni karşıladı ve sana bal verdi. Bununla dünya lezzetini kastediyor.”

Bilge eren sawların algıl öğüt

Edgü sawıg edlese özke siner (411)

“Akıllıların sözlerini öğüt olarak al; çünkü insan güzel sözü yetiştirip büyütürse hikmet kalbine siner.”

Bardı esen konuk körüp kutka sakar

Kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıkar (40)

“Bir misafir bulunca onu devlet ve uğur sayanlar gitti; çölde bir işaret taşı ve korkuluk görünce, kendilerine misafir inmesin diye korkularından çadırlarını yıkanlar kaldı.”

Bışrulur yakrı kıyak

Toşgurur uogrı çanak (361)

“İç yağı ve kaymağı pişirilir, çanağı ve kabı doldurulur.”

Bilge erig edgümtalup sözün işit

Erdemini öğrenipen ışka süre (185)

“Âlim ve akıllı kişiyi iyi tut ve sözünü dinle Onda bulunan edep ve erdemi öğren öğrendiklerini kullan.”

Birmiş senin bil yalnuk tapar karınka

Kalmış tawar adının kirse kara orunka (443)

“Sana verilen ve yediğin bil ki senindir. Zaten insanın karnına hizmet eder. Terkettiği mal da, insan kabre girince başkasının olur.

Bulgak üküş bolsa kaçan bilgin yeter

Yansak telim soyrap anın tamgak kalar (204)

“Halk arasında fitne çoğalırsa aklın şaşar; düzelemez. Hezeyan şeklinde konuşma artarsa ağzın kurummasından damak sertleşir.”

Bolsa kimnin altun kümüş ırle iter

Anda bolup tenri kerü tapgın öter (458)

“Kimin bunca altın ve gümüşü olursa bir yer kurar. O yerinde huzur bulunca yüce Tanrı'ya ibadetle borcunu öder.”

Burç burç öter semürgük

Bogzı üçün menlenür (321)

“Nağmeleriyle öten kuş acıkınca boğazı için tane toplar.”

Çagrı alıp arkun münüp arkar yeter

Awlar keyik taygan ıdıp tilkü tutar (182)

“Eline çakır kuşunu alıp küheylana binerek dağ keçisine erişir. Vahşi hayvan ve tilkileri de ince belli sarkık kulaklı köpeklerle yakalar.”

Elgim arıg kırçatur ok başakı

Önmiş ulug ternek üze köp kaşakı (335)

“Okun temreni elimi yardı. Ben ise yerden biten sık ve bol halfa otlarının arasından geçmekteyim.”

Emgek sizin turgu yok munda yemü

Edgülik körmedip ajun çıkar (182)

“İnsanın burada yorulmadan kalacağı tasavvur edilemez. İnsan iyiliği görmeden vakti geçer ve ölür.”

Erdem tile öğrenipen bolma küvez

Erdemsizin ögünse enmegüde ener (115)

“Hikmet ve ilmi iste ve onu öğren: öğrenmekte kibir gösterme. Öğrenmeden edep ve hikmet iddia eden kimse imtihan sırasında şaşırır.”

Eren kamug artadı nenler udu

Tawar körüp uslayu eske çokar (238)

“Mala tamah edince insanların ahlakı bozuldu. Malı gördüklerinde akbabanın leşe çullandığı gibi onun üzerine çullandılar.”

İltip tarıg kodmadı sıçgan takı sıkırkan

Kizlenip nelük küter sen emdi anı kşırkan (310)

“Sıçanlar yiyecek bir şey bırakmadı. Şimdi tut ve çocuklarına harcama”

Kölüm kamu kapsa kalı tamıg iter.

Körse anı bilge kişi sözke büter (403)

“Havuzun suyu dalgalanıp sarayımın duvarına, onu yerinden itip yok edercesine çarparsa onu gören akıllı bir insan dediğime inanır.”

Karga kalı bilse munın ol buz sakar

Awçı yaşıp tuzak tapa menke yakar (184)

“Karga mihnet ve açlık hissederse buzu bile gagalar. Ava kendini sakladığı takdirde, yemi görünce aldırmandan tuzağa bile girer.”

Kelse kalı katıglık erter teyü seringil

Ödlek ışın bilig tur anca onar tirengil (448)

“Sana bir bela gelirse ona sabret ve “O geçer.” de Zamanın işlerini bil ve her musibetten sonsr kendini korkuyla telef etme!”

Kelse üme tüşürgil tınsun anın arukluk

Arpa saman yagutgil bulsun atı yarukluk (332)

“Sana misafir gelirse onu indir ki dinlensin. Arpa ve saman yaklaştır ki atı dinlenmenin ışığını bulsun.”

Kışka itin kelse kalı kutlug yay

Tün kün keçe alkınur ödlek bile ay (39)

“Mübarek yaz gelince kışa hazırlan. Çünkü gece ve gündüz geçerek biter ve ay tükenir.”

Kızlep tüter sewüklük adrış küni belgürer

Başlıg közüg yapsama yaşı anın sawrukar (282)

“Gizli tutulan sevgi ayrılıkta ortaya çıkar. Yaralı ve yaşlı olan gözyaşlarını saklayamaz.”

Kodgil mana akılık bolsun mana ayağa

Idgil meni tokışka yöwgil mana ulaga (419)

“Beni bırak, cömertlik yapayım ki lakabım cömert olsun! Beni savaşa gönder. Burada beni savaşa ulaştıracak bir at demek istiyorum”

Koldaçıka min yagak

Barça bile ayruk tayak (180)

Dilenciye benden bir ceviz. Bununla beraber ona dayanması için bir de baston veririm

Koldaş bile yaraşgıl karşıp adın üdürme

Bek tut yavaş takagu süwlin yazın ederme (352)

“Bir adamla beraber olursan ona saygılı ol. İşlerde ona uy; ona karşı gelme. Başkasını üstün tutma. Eğer kaçacağımı hissedersen evindeki tavuğu koru; dışarıda sülün arama.”

Kolsa kalı ugrapan birgil takı azukluk

Kargış kılur ümeler yunçığ körüp konukluk (123)

“Eğer bir misafir senden yiyecek isterse ve onun için sana gelirse ona ver; onu ağırlama kötü ise misafir ev sahibine lanet eder.”

Korday kugu anda uçup yomgın öter

Kuzgun yanan sayrap anın üni büter (451)

“Kuğu vb. kuşlar, suların etrafında uçuşuyorlar; çeşitli nağmelerle hep beraber bağrışıyorlar. Kuzgun ve kızılca karga da neredeyse sesleri kısılırcasına ötüşüyor.”

Korkma anar utru turup tegre yöre

Kapsa anın alpagutın andan türe (522)

“Düşmandan korkma; onu karşıla ve karşısında dur! Onun kahramanlarını def et ve onları kağıt dürecesine dür!”

Koşnı konum ağışka kılğıl anar ağırlık

Artut alıp anungıl edgü kawar ugurluk (56)

“Yakınlarına iyilik et ve onları ağırla. Hediye kabul ettiğin zaman güzel bir şeyle karşılığını hazırla.”

Könül kimnin bolsa kalı yok agay

Kılsa küçün bolmas anı tok bay (450)

“Yaradılışından gönlü fakir olan kişiyi kimse zengin yapamaz”

Könli küyüp kanı karıp agzı açıp katgurar

Sızgurg alır üdigler essiz yüzi burkurar (287)

“Karasevdalı, kalbi yanık, vücudunda kan kurumuş, neredeyse aşk kendisini eritecek durumda hayal âleminde gezinerek, insanlar arasında ağzını açıp katıla katıla güler. Yazık onun bitkin gücüne”

Közüm yaşı sawrakap kadı akar

Bilnip ajun emgekin tükel akar (299)

“Dünyanın sıkıntılarını öğrenince gözyaşlarım akıyor.”

Kök temür kerüturmas

Mavi demir iş görmeden durmaz

“Mavi demir iş görmeden durmaz; yani bir şeye isabet ettiği zaman onu yaralar.”

Külse kişi atma anar örter küle

Bakkıl anar edgü lükün ağzın küle (65; 241)

“Bir insanı sana gülüyor görürsen onun yüzüne sıcak kül atma; sen de ona gülümseyerek bak.”

Külse kişi yüzine körktug yüzün körüngil

Yawlak küdez tılınrı edgü sawıg tilengil (367)

“Bir adam senin yüzüne gülerse sen de onu güler yüzle karşıla; dilini sıkı tut; konuşmada ve açıklamada güzel söz ara.”

Mende bukunur sewinç otı kadgu atar

Karşı dönüp sağdıç anı uçmak atar. (499)

“Ferahlık ve sevincin ilacı bende bulunur, keder biçilir. Arkadaş benim sarayımı görse güzelliğinden dolayı ona cennet adını verir.”

Min kişi yulugı bolup özine

Bergeler özün anın közine (353)

“Bin kişinin nefsi onun nefesine feda olur ve onun gözlerini gördüklerinde ruhlarını verirler.”

Neçe me oprak kedük erse yağmurda işe yarar.

Neçe munduz erse iş edgü nece egrii erse yol edgü (200)

“Dost ve arkadaş aptal olsa da çölde yalnız gezmekte iyidir. Yol eğri olsa da orada yürümek çölde başını alıp gitmekten daha iyidir. Orada insan maksadına ulaşabilir.”

Oğlum öğüt algıl bilgisizlik kiter

Talkan kimnin bolsa anar bekmes katar (191)

“Ey oğlum! Öğüdü al ve nefsinden boşluğu uzaklaştır. Kavutu ola ona pekmez katar. Bunun gibi akıllı olan da öğüdü kabul eder.”

Oğlum sana kodur men erdem ođđüt xumaru

Bilge erig bulup sen yakkıl anın taparun (529)

“Ey oğul erdem ve edep bırakıyorum. Akıllı bir âlime rastlarsan ona yaklaş ve ondan faydalan”

Ordulanıp yüksek tağığ oğlak çatar

Uygur atın yuwga alıp yamđın salar. (324)

“O, dağın tepesinde yerleştı. Hala kuzuya oğlak katmaktadır; yani çobandır. Buna rağmen Uygurlara saldırarak onlardan sürü alır ve onları satar.”

Öç kek kamug kişinin yalnutk üze alım bil

Edgülı küç uğunca elđin bile telim kıl (20)

“Öç bir borç gibi senden istenir; bunun için sakın ve dikkatli ol; yabancı ve yolculara gücün yettiği kadar iyilik et.”

Öd geçer kiş tuymas

Yalnutk oğlı mengü kalmas (21)

“Zaman geçer, insan onu hissetmez ve insanoğlu ebedi olarak yaşamaz.”

Öğren anın biligin künde anar baru

Kotkılın tapıngıl kotđıl küwez naru (273)

“Bilge ve bilgin bir adama rastlarsan ona git her gün hikmet öğren. Alçakgönüllülikle ona hizmet et kibiri bırak.”

Öndün nelük yalwarmadın kuçkata birdin tawar

Tulumlug bolup katından kanın emdi yir suwar (219)

“Önceden kaç defa vergi verirken niçin yalwarmadın? Şimdi ise silahla donatıldığın için sertleştin. Eskisi gibi vergi ödemeye dön; yoksa kanın yeri sular”

Ötrük utun oğrılayu yüzke bakar

Elđün tüşüp birmiş asığ basra kakar (49)

“Bugün sadece hilekar ve adi adamlar kaldı, konuğunun yüzüne hırsız mış gibi bakar. Yedirdiğini başına kakarak yolcu konuğunu minnet altında bırakır.”

Özüm menin budursın

Öti anın çaklınur (224)

“Kalbim bildircin gibidir; onun sevgisinin ateşinden dönüp duruyor.”

Sedremiş algun kagak

Sermemiş süttten kayak (417)

“Beklemiş akdarı taneleri azaldı. Süttten de kaymak alındı. Yenilmek için bunların ikisinin birlikte gerekir.”

Sewüngil yund ügür adgıranın

Altun kümüş bulnupan agıtawar (277)

“At sürüsü, aygır, kısrk ve bunlarla beraber gümüş, altın ve ipek bulunca sevinme Yani bunlardan bir iş yarat demek istiyor.”

Tanda bile körse mini ördek atar

Kalwa körüp kaskalağı suwka butar (229)

“Ördek, şu tan vaktinde beni temrensiz ok ile görse bu kuş suya batar.”

Tawar kimnin üklise beglik anar kergeyür

Tawarsızın kalıp beg erensizin emgeyür (155)

“Kimin malı çoksa beylikte o tercih edilir. Eli boş kalırsa, bey adam toplamakta zorluk çeker. Çünkü onlar mala tamah ettikleri için onun yanında bulunurlar.”

Tawar yığıp suw akın indi sakın

Korum kipi idişin kodı yuwar (377)

“Onu biriktiren şöyle zannetsin. Sanki dağ başından sel indi ve kayayı nasıl yuvarladıysa onun malını da öyle yuvarladı.”

Tegme iwet ışka körüp turgıl ele

Çakmak çakıp iwse kaldı udnur yula

“Bir işe aceleyle gitme, onun girişine bak dur ki onun nasıl olduğuna karar veresin. Çakmağı yakıp aceleyle yakmak isterse aceleden kandil söner.”

Tegür menin sawımı bilgeleke ay

Tınar kalı atatsa kısırak sanı tay (413)

“Akıllılara sözümü ulaştır. Onlara eğer tay attan sayılırsa kısırak dinlenir.”

Tawar üçün Tenrini edlemedip

Uya kadaş oğlını çınla boğar (41)

“Adam malını görünce, Allah’a aldırmadan kardeşi oğlunu bile bu mal yüzünden boğabilir.”

Terken Katun kutına tegür mindin koşug

Aygıl sizin tapugcu ötnur yanı tapug (161)

“Sultan Hatun’a benden bir kaside götür ve kulunuz size yeni bir hizmetle armağan ediliyor.”

Togup takı kalmadı mengü eren

Ajun tüni yulduzı tutçı togar (502)

“Doğan, sonsuza kadar yaşamamıştır. Dünyanın güneşi ve yıldızları ise her zaman doğar ve yıpranmaktadır.”

Tün kün tapun Tenrike boynamagıl

Korkup anar eymenü oynamagıl (501)

“Gece gündüz yüce Tanrı’ya ibadet ve isyan etme. Ondandır ürk ve kork; ona karşı haya ve korku içinde ol ve oynama”

Tumga suwı taşra çıkıp tagıg öter

Artucları tegre önüp tizgin yeter.

“Bu su kolu dağa nüfus eder. Ardiçlarda sanki at dizgini gibi sıra sıra etrafında bitmişler.”

Tün kün turup yıglayu

Yaşım menin sawrulur. (300)

“Gece gündüz ağlarım; gözyaşları gözümde akar.”

Tutçı yağar bulutı altın tamar arıg

Aksa anın akını kandı menin kanıg (162)

“Onun cömertlik bulutu som altın yağdırıyor. Eğer onun yağdığından üzerime aksa zindeleşir ve sevince doyarım.”

Ugragım kendü yırak

Bulmadı meni karak (360)

“Uğrayacağım yer uzaktır. Ancak sevgilinin gözü beni esir etti ve hedefime gitmeme engel oldu.”

Urmuş ajun busugın kılmış anı balıg

Emsem anar tilenip sizde bulur yakıgu (175)

“Zaman beni mihnet tuzağına düşürdü ve beni yaraladı. Onun için gönlüm ilaç istedi ve devayı sende buldu.”

Us es körüp kalıg kadı çakar

Bilge kişi öğüt birip tawrwk ukar (368)

“Akbaba av görürse yüksek gökten inerek üzerine kapanır. Hikmetli adamın da avı öğüttür; onu işitince ezberleyip anlar.”

Utru turup yağdı anar kis okı çıgılwar

Aydım asıg kılgu emes sen takı yalwar (217)

“Yüz yüze geldiğimizde ve üzerine sudaktan çıkan oklar yağdırdığımda ona “şu anda senin yalvarmanın faydası da yoktur.”

Üdig otı tutunup

Öpke yürek kagrulur (274)

“Özlem ateşi tutuşursa bundan kalp, akciğer, çevresi kavrulur.”

Ügür sürüg köy tewe yundı bile

Yumurtlayu erkenin sütin sağar (168)

“Koyun, deve ve at sürülerine sahip olan kimse sütlerini sağmal için onları toplar ve onlardan faydalanır.”

Ündep ulug taparu tawrak kelip yügürgil

Kurgak yılın bodun kör kanda tüşer kodı il (379)

“Bir yaşlı seni çağırırsa onu davetine icabet et ve ona koş! Itlık yılında kavim nereye iniyor, ona bak ve onlarla in! Yani onlara gelen her felakette onlara uy!”

Yağı erür yalnukun neni tawar

Bilig eri yağışın nelük sewer (505)

“İnsanoğlunu malı kendisine düşmandır. Akıl sahibi bir insan düşmanını niçin sever ki?”

Yakın yağuk körmedip nenni küdür

Kadaş tapa it kipi kınru bakar (356)

“İnsan yakınlarından ve kardeşlerinden hürmet görmüyor; onların mala önem verdiklerini görüyor. Kardeşine kızgın gözlerle bakıyor. Sanki o, başkasından kemiği koruyan bir köpektir.”

Yaruk yulduz togurda odnu kelip bakar men

Satulayu sayraşıp tatlıg ünün kuş öter. (431)

“Parlak yıldız doğduğu zaman uykudan uyandım. Ağaçlara bakıyorum ve kuşların tatlı, coşkulu nağmelerle terennüm ettiklerini duyuyorum.”

Yasnat kılıç başı üze kakkıl yara

Bıçlıp anın boynu takı kalkan tura (344)

“Kılıcını düşmanına karşı parlat ki onun boynu kopsun. Onun başına vur ki kalkanı dahi parçalansın.”

Yayın tapa titr  bakıp b kden bile

Ugrap kalı kelse sana karşu s le (464)

“Düşmanına dikkatle bak! Hançerini de bileytaşı ile bile; düşmanın seni hedef olarak gelirse mücadele ederek ona saldır.”

Yalgın bolup bardaki könlüm könlüm anar baglayu

Kaldım erinç kadguka işimudu yıgladı. (476)

“Sevgilim yolcu olup gitti. Ben de gönlümü onun sevgisine bağladım. Onun arkasından sanki hüzün içinde kaldım ve sahibimin ardından ağladım.”

2.1.4 DESTANLAR

DLT’ te MS IX. asırda, Müslüman Türklerle Budist Uygurlar arasında yapılan din savaşlarında söylenmiş bir destan  rneği bulunmaktadır.

Kimi içre oldurup

Ila suwın ketimiz.

Uygur tapa başlanıp

Mınlak ilin atımız (449)

Ağdı kızıl batruk

Toğdı kara toprak

Yetş  kelip Uğrak

Tokşıp anın kitiniz (426)

Beçkem urup atlaka

Uygurdaki tatlaka

Oğri yawuz itlaka

Kuşlar kipi utımız (211)

Gemiye bindik ve ıla suyunu geçtik. Bu büyük bir ırmaktır. Uygur’a doğru yöneldik ve Mınlak’ı fethettik.”

“Müslüman askerlerinden kızıl bayrak yükseldi. Kara toz kalktı. Uğrak atları bize yetişti ve birlikte savaştık. Bu sebeple geri dönmede geciktik.”

“Atlarımız alamet vurduk ve Uygur ıtlarına yöneldik kuşların uçması gibi onlara doğru uçtuk ve sonunda üzerlerine indik.”

2.1.5 SAGU (AĞIT)

Alp Er Tona öldi mü

Issız ajun kaldı mu

Ödlek öçin aldı mu

Emdi yürek yırtılır (19)

“Afrasiyab Han öldü mü; hırçın ve kötü dünya kaldı mı; felek ondan intikamını aldı mı? Şimdi zamana kızmaktan ve onun saltanatına üzülmekten yürek

Ödlek kamug kewredi

Erdem arıg sewredi

Yunçığ yawuz tawradı

Erdem begi çertilür. (50)

“Zaman zayıfladı, erdem azaldı. Erdem beyi öldükten sonra zayıf tembel ola güçlendi.”

Begler atın argurup

Kadgu anı torgurup

Menzi yüzi sargarıp

Kürküüm anar türtülür (212)

“Beyler atlarını yordular; üzüntü onları zayıflattı. Yüzleri sanki zaferanla boyanmış gibi oldu.”

3. CODEX CUMANICUS'TAKİ HALK EDEBİYATI UNSURLARI

3.1. BİLMECELER

Codex Cumanicus adlı kitapta 47 bilmece bulunmaktadır.

Ahça kayda kışlamış?

Kanlı yerde kışlamış,

Kanı neçik yuhmamış?

Hep ortada kışlamış (Ol karın yavıdır) (342)

“Akça kayda kışlamış?

Kanlı yerde kışlamış,

Kanı nasıl bulaşmamış?

Hep ortada kışlamış (O karın yağıdır)”

Al paçalı, yabovli,

Altın başlı, çohmarlı. (Ol turnadır) (341)

“Al paçalı, uzun tüylü,

Altın başlı, topuzlu (O turnadır)”

Al savrı yonciğim

Altın tavrann aşkınam (Ol hoz) (347)

“Al deri kesem

Altın sarısı dilim ise yiyeceğim (O ceviz)

Alan kulan buy turur.

Ayrı ağaçtan yav tamar.

Kulan alan tuv turur

Kuv ağaçtan yav tamar (?) (340)

“Alaca bulaca geyiktir

Çatal ağaçtan yağ damlar;

Alaca bulaca dağ keçisidir.

Kuru ağaçtan yağ damlar”

Altun ayırgan tura tüşer

Al torham yayılı tüşer (Ol biye kulunlagandır) (345)

“Altın ayrıldığında dik düşer

Al ipekli kumaşım yayılarak düşer” (O kulunlayan kısraktır)

Ak küymenin avzı yoh (Ol yumurtka) (340)

“Ak çadırın ağzı yok” (O yumurta)

Araba şak!

Taş araba şak ederek düştü (Ol töve) (343)

“Araba şak!

Taş araba şak ederek düştü” (O deve)

Avzum açsam, öpkem körünir (Ol eşik açsa ot körüngendir) (347)

“Ağzımı açsam, ciğerim görünür” (O kapıyı açınca görünen ateştir)

Beltirdegi beş huvluk

Beşi bile kulunlamış

Ol yıl kelgendir

“Kavşaktaki beş kısarak,
Beşi birlikte kulunkamış.
O gelen yıldır.”

Beş başlı elçi keliyir.
Ol, etikten beş parmak bakar

“Beş başlı elçi geliyor.
O, ayakkabıdan bakan beş parmadır.”

Bir uçu kış kışlar
Bir uçu yay yaylar (Ol sıırh) (344)

“Bir ucu kış kışlar
Bir ucu yaz yaylar” (Ol sıırık)

Biti bititirdim
Beş ağaca bitidim
Köne suvun yuvurdum
Kök yibekin çrmadım (Ol kınadır)

“Yaz, yaz, yazdım
Beş ağaca yazdım
Cıva ile yoğurdum
Mavi ipekle sardım.” (O kına)

Boguzgur bolmagıl (374)

“Obur olma”

Butu butu uzun

Butundan arı kol uzun (341)

“Bacakları uzun uzun

Kolu bacağından daha uzun”

Burunsuz buz teşer (Ol koy bogu) (345)

“Burunsuz buz deşer” (O koyun boku)

Bu bardı izi yoh (Ol kemedir) (347)

“O gitti hiçbr izi yok (O gemidir)

Bügenekli çert terek

Ol tutgun kişidir, bugovlu

Buga, tonuz kışlamış

Ol kış kata kilegendir.

Kür bugası kürlemiş

Ol atası sohranganadır

Küçmen kara çınlamış

Ol anası ilagandır

Eki sete seteler

Sete tübü bürküldüler

Ol eki sinli ilagandır (348)

“Üstü örtülü yaş ağaç

O zincire vurulmuş, tutsak bir kişidir

Boğa domuz kışlamış

O kış boyunca huysuzlanandır

İri boğa böğürmüş

O babası yas tutandır
Güçlü inek inlemiş
O anası ağlayandır
İki sap saplanır
Sapın kökü titreşir
O iki kız kardeşi ağlayandır.”

Çapçacık üstünde çapçacık (Ol hamıştır) (344)

“Fıçıcık üstünde fıçıcık” (Ol kamıştır)

İçer, yer.

İnine kirer (Ol bıçaktır) (345)

“İçer, yer

İnine girer” (O bıçaktır)

İtip itip ırgalamas

İçindeki çayhalmas (Ol uru) (339)

“İtip itip sallanmaz

İçindeki çalkalanmaz” (O buğday ambarı)

Keçe gelir kara ulah

Erte barır kara ulah (Ol tünlik) (344)

“Gece gelir kara oğlak

Sabah gider kara oğlak” (O tünlük)

Kesertkiçe sarı altın akmış (346)

“Çekirge gibi sarı altın akmış¹”

Kesertkiçe kan tammış

Kara ulusga yayılmış (Ol atdır) (346)

“Çekirge gibi kan damlamış

Kara ulusa yayılmış” (O ateştir)

Kışla kara kula avsaptır (Ol ışlıktır) (339)

“Kış mevsiminde kara köleye benziyor” (O bacadır)

Kökçe ulahım kögende semirir (Ol havun) (343)

“Yeşil oğlağım uzun iptem semirir” (Ol kavun)

Ol ötemiş, ötemiş

Yıyı kölde kışlamış (Ol itdir, avzun artına sohup uyur) (346)

“O her işini bitirmiş

Kokmuş gölde kışlamış” (O ittir, ağzını ardına sokup uyur)

Olturğanım oba yer

Başkanım bağır çanak (Ol üzengi) (344)

“Oturduğu tümsek yer

Bastığı bakır çanak” (O üzengi)

Onlu sollu ayırgan

---

¹ Bu bilmece tamamlanmamıştır.

Otuz tümen öneydir (Ol kuyuş, ay, yıldız) (345)

“Sağlı sollu ayrılıp

Otuz tümen göge yükselir” (O güneş, ay, yıldız)

Salp kesim

Sensiz ohum (Ol kök bile yulduzdır) (345)

“Tek sadağım

Sayısız okum” (O gök ile yıldızdır)

Sende mende yoh

Enir tavda yoh

Ütlü taşta yoh

Kıpçakta yoh (Ol kuş sütüdür) (341)

“Sende benek yok

Yüce dağda yok

Delikli taşta yok

Kıpçak’ta yok” (O kuş sütüdür)

Sensen ayrı başında

Segiz koyan ini bar

Sen anı tapmasan

Sınık iyin alagıl

Avlun bile tapmasan

Avruv iyin ılagıl (Ol kuymiçtır) (347)

“Çatal başında koyun postu

Sekiz tavşan ini var

Sen onu bulamazsın

Kırık acısıyla ağla

Aklın ile bulamazsan

Ağrı acısıyla ağla (O kuyruk sokumudur)

Sıyrı sırtı

Koy kanacı (Ol etik) (343)

“Sırtı sığır derisi

Koncu koyun derisi” (O çizme)

Silevsin yağı silkip bolmas

Sırma tonum büyüp bolmas (Ol yıldız) (340)

“Vaşak kürkünü silmek imkansız

Sırma elbisemi bükmek imkansız” (O yıldız)

Saraydaki sarı aygır

Savlavlatı kişnemiş (Ol kazıdır)

“Ahırdaki sarı aygır

Gizlice kişnemiş” (Ol at sucuğudur)

Tap! Artında karp (Ol eşikdir)

“Bul bakalım! Arkanda pat” (O kapıdır)

Tap, tap, tamızık

Tama durgan tamızık

Kölegesini bar

Köye durgan tamızık (Ol köbelek) (339)

“Bul, bul, damlacık
Damlalyıveren damlacık,
Gölgesi var
Yanıveren damlacık” (O kelebek)

Tav üstinde talaşman,
Tayağı bar beş batman (Ol tülküziğin tüpegi) (343)

“Dağ üstünde harami
Dayağı var beş batman” (O tilkiciğin kuyruğu)

Tenriden tüşgen tokmakçık
Dört ayaklı maymacık (Ol kirpi) (348)

“Tanrı’dan düşen tokmakcık
Dört ayaklı paytaccık” (Ol kirpidir)

Tüvme tüvdim
Tütgende saldım (Ol usdır) (346)

“Düğmeyi düğümledim
Ateşe attım” (O akıldır)

Tüv yer keleşim
Menin karnım aç (Ol keregidir)

“Kızım darı yiyor.
Benim karnım aç” (O çadır iskeletidir)

Uzun ağaç başında

Urguvul adlı kuş oturur

Anı atma er gerek

Yüreğine taş gerek (Ol tın) (342)

“Uzun ağaç başında

Urguvul adlı kuş oturur.

Onu vurmaya er gerek

Yüreğine taş gerek (O ruh)

Uzun ağaç başında

Ulu bitiv bitidim;

Kemsen ovlı kelgey dep

Kemsen turup sahladım (Ol karmak bile balık) (342)

“Uzun ağaç başında

Uzun bir mektup yazdım;

Talihsiz oğlu gelecek diye

O talihsiz için bekleyip durdum” (O olta ve balık)

Uzun uzun sırgalak

Uçuna deyri sırgalak

Kısga kısga sırgalak

Kırıvına deyri sırgalak (Ol bıçak bil bilev) (346)

“Uzun uzun kayma

Uzuna kadar kayma

Kısa kısa kayma

Kenarına kayma” (O bıçak ile bileği taşı)

Yazda yavlı hayış yetir (Ol ılandır)

“Yazıda yağlı kayış yatar” (O yılandır)

Yazda yanı kelin yügündür (Ol hamış başıdır) (344)

“Yazıda yeni gelin baş eğmektedir” (O kamış başıdır)

Yazıda yavlı tokmak yatur (Ol kirpidir) (344)

“Yazıda yağlı tokmak yatar” (O kirpidir)

Yogartın kelgen ne kiyik?

Yolabars kiyik, deşirler;

Yortasınça su yinçi

Tama kelir, deşirler.

Küyürtin kelgen ne kiyik?

Kulabars kiyik deşirler;

Kuyruhunça su yinçi

Tama kelir, deşirler (Ol bezergendir) (348)

“Yukarıdan gelen hangi vahşi hayvan

Kaplan, diyorlar;

Baldırı boyunca inci

Damlayarak geliyor, diyorlar.

Aşağıdan gelen hangi vahşi hayvan?

Çizgili leopar diyorlar,

Kuyruğu boyunca inci

Damlayarak geliyor, diyorlar” (O bezirgandır)

3.2 İLAHİLER

CC’ de 77 dörtdükten oluşmuş “Selam Meryem” adlı ilahi, 6 dörtdükten oluşmuş “İsa Bizim Kurtarıcımız” adlı ilahi, 1 dörtdükten oluşmuş “Azizlerin Umudu” ilahisi, 8 dörtdükten

oluşmuş “Kralın Nişanları Çıksın”, 5 dörtlükten oluşmuş “Hatırlasam Mübarek Kanını” ,14 dörtlükten oluşmuş “Güneşin Doğduğu Yerden” adlı ilahi olmak üzere toplam 6 ilahi bulunmaktadır.

3.2.1 İlahi: Ave Maria (Selam Cennetin Kapısı)

Ave uçmaknın kabağı

Tiriliknin ağacı

Yemişin bizge teyirdin

Yesusni kaçan tuvurdın (375)

“Selam cennetin kapısı

Hayat ağacı

Yemişni bize ulaştırdın

İsa’yı doğurunca”

Ave Maria kim bizge

Tuvurdın bu cihanda

Anı kim Tenri tuvurur,

Psalmos neçik aytıp turur. (375)

“Selam Meryem ki bize

Doğurdun bu cihanda

Onu ki Tanrı doğurur,

Mezmurda söylendiği gibi”

Ave kız kim küsenç öze

Kıçkırıp sen Tenriye

Soyurgatıp işittirdin

Sözin tenge biriktirdin (376)

“Selam bakire ki özlemle
Seslenirsin Tanrı’ya
Lütfedip işitirdin,
Sözünü bedene birleştirdin.”

*Ave Maria, canını
Yarıttı Ata nuru
Yüzün yarıklılığından
Bizge teyir onluk nişan (376)*

“Selam Meryem, canını
Nurlandırdı Baba nuru
Yüzünün nurundan
Bize mutluluk nişanı ulaştır.”

*Ave Tenrinin sen övi
Yazuklının sığıncı
Sana kertilep kim sığınır
Yek tuşmandan ol kurtulur (376)*

“Selam sana Tanrı’nın evi
Günahkarın sığınağı
Sana samimiyetle kim sığınır.
Düşman şeytandan o kurtulur”

*Ave Kristusnın anası
Ağrıkımıznın tımarı
Ağrığımızı onaltgıl
Kaygımızı sen targatgıl (376)*

“Selam Mesih’in annesi
Hastalığımızın çaresi
Hastalığımızı iyileştir
Kaygımızı sen dağıt”

*Ave Maria, içrihin
Tenti tintti ese hem boyun
Barçalardan artuk arı
Seni tabubtur hem sili (376)*

“Selam Meryem, senin içini
Tanrı araştırdı ise hem bedenini
Her şeylerden daha arı
Seni bulmuştur hem temiz”

*Ave kız, kimnin ogulu
Bizni tiley yarlı boldı
Kökni yerni yarattaçı
Barçalarını erksindeçi (376)*

“Selam bakire, kimin oğlu
Bizi dileyerek yoksul oldu
Göğü yeri yaratan
Her şeyin sahibi”

*Ave bizni çıkarıp turgan
Ölümnün kabakından
Sionda biz kim turalım
Öygünç ırın saa aytalım (377)*

“Selam bizi çıkarıveren
Ölümün kapısından
Sion’da biz ki yaşayalım,
Övgü şarkısını sana söyleyelim.”

Ave Arı Tinnin övi
Kayda Beyimiz Kristus kondı
Yarlılarga andan bahmış
Yarılgamakga yöpsinmiş (377)

“Selam Kutsal Ruh’un evi
Orada Rabbimiz Mesih kondı
Yoksullara oradan bakmış
Bağışlamayı emretmiş.”

Ave, kimnin sözlemeki
Erür kümişnin avazı
Yeti otda çıngıp turgan
Matellerni barça açgan (377)

“Selam, kimin konuşması
Gümüşün sesidir
Yedi ateşte deneniveren
Manaların hepsini çözen”

Ave kız, kimnin tuvganı
İç közimiznin yarığı
Erip, azamnı kutkardı,

Ölümünde uyutmadı (377)

“Selam bakire, kimin doğurduğu
Gönül gözümüzün nuru
Yetişip adamı kurtardı,
Ölümünde uyutmadı.”

*Ave Maria, kim bizge
Uruh tuvrup sen azıhtı
Barçamızça andan başka
Teyişli edik tas bolmakğa (377)*

“Selam Meryem ki bize
Tohum doğurdun azığa
Hepimiz o olmasa
Mecbur idik mahvolmaya”

*Ave kimnin termesinde
Yalgız konuptur Misiha
Ayıpsız anda kimni kıldı
Meni tavga ağındırdı (377)*

“Selam, kimnin mabedinde
Yalnız konmuştur Mesih
Kusursuz orada kimi kıldı
Ebedi dağa yükseltti”

*Ave kız, kimnin mireti
Kökten kelip haçka mindi
Alay bizni ilindirdi*

Sövmekliginin tuzağı (378)

“Selam bakire, kimin mirası
Gökten gelip çarmıha çıktı.
Öylece bizi yakaladı
Sevgisinin tuzağı”

Ave saa, kimnin tili

Menü sözden bilik aldı

Anca çaklı kim frişteler

Saa yetmeyin tanlarlar (378)

“Selam sana kimin dili
Ebedi sözden bilig aldı
Onun gibi ki melekler
Sana vermeden sezerler”

Ave Maria kim açtın

Kökni dağı endirdin

Kutkardaçımız Yesusu

Kim tuşmanımıznu yendi (378)

“Selam Meryem ki açtın

Göğü dahi indirdin

Kurtarıcımız Mesih’i

Ki düşmanımız yendi”

Ave kız, kimnin kertegi

Kün dey yarıhtır

Kristus küyövni

Barçalarını sövündürdin (378)

“Selam bakire, kimin gerdeği
Güneş gibi parlaktır.
Mesih güveyi kondurdun
Herkesi sevindirdin”

*Ave, kimnin kurbanını
Yavlı körüp yarılgağı
Tın u kös könü öpkessin
Koyup beriptır algışın (378)*

“Selam kimnin kubanını
Yağlı görüp merhamet etti
Çok ve haklı öfkesini
Bırakıp dua etti”

*Ave Maria anamız,
Seni övüp çın hanımız
Barçadan üstün kötürdi
Hanlık daçını keydirdi (378)*

“Selam Meryem anamız
Seni sevip gerçek kralımız
Herkesten üste kaldırdı.
Krallık tacını giydirdi.”

*Ave kız, kimden ataşız
Kurtley tuvup Beyimiz
Burulıp turgan ilannı*

Basıp yançtı, erksiz kaldı. (379)

“Selam bakire, kimden babasız
Kurtçuk gibi doğdu Rabbimiz İsa
Burulup duran yılanı
Basıp ezdi, etkisiz kıldı.”

*Ave Yessenin çıbuğı,
Tayak bizge senden bitti
Egrimizni ol könderir,
Küçsizmizni kötürir. (379)*

“Selam Yesse’nin çubuğı
Âsa bize senden kaldı.
Eğrimizi o doğrultur.
Güçsüzümüzü kaldırır.”

*Ave sen kız kim canını
Almayı sen bolmaçı
Çın han hüsrep seni sevdi
Kim barçadantır haybatlı (379)*

“Selam sana bakire ki canını
Almaman mümkün değil;
Gerçek kral onaylayıp seni sevdi
Ki herkesten heybetli.”

*Ave kız kim soyurgattın
Uçmak yalın bizge açtın
Bizni yürüngen yollarına*

Küvürüp yetkirgil Yesuska (379)

“Selam bakire ki lütfettin
Cennet yolunu bize açtın
Bizi yürüdüğün yollarına
Yöneltip ulaştır İsa’ya”

Ave kimge altarını

Yesus Kristusnın boyını

Tenri tuturıptır, sövüp

Kollarını aruv körüp (379)

“Selam, kime sunağını
İsa Mesih’in vücudunu
Tanrı duygulanmıştır, sevip
Ellerini temiz görüp.”

Ave kim atına köre

Bu cehannın tenizine

Batmaz yulduznu tuvurdın,

Könülik yolun körgüzdin (379)

“Selam ki adına göre

Bu cihanın denizine

Batmaz yıldızı doğurdun,

Doğruluk yolunu gösterdin.”

Ave kız, kimnin kovatı

Erdi Arı Tın mihiri

Boyın anda çiçeklenmiş

Tenri senden kaçan tuvmış. (380)

“Selam bakire, kimin kuvveti
İdi Kutsal Ruh’un sevgisi
Vücudun orada çiçeklenmiş,
Tanrı senden doğduğunda”

Ave, ünin organanı

Körkin yeniptir Libannı;

Kim bizim öltürüldi

Buzovley, anın anası (380)

“Selam, sesin erganunu
Güzelliğin Liban’ı geçmiştir.
Ki bizim için öldürüldü
Buzağı gibi, onun anası”

Ave saa kim igledin

Haçda ölgende ogulın

Sövünçge açuvın tönđi

Ölümünden kaçan koptı. (380)

“Selam sana ki ağladın

Çarmıhta ölünce oğlun

Öfken sevince döndü

Ölümünden dirilince”

Ave sende kim yaşındı

Baldan tatlı Tenri sözi

*Anı bizge sen tatırgıl
Yüz yarkınında yaşırgıl (380)*

“Selam sende ki gizlendi
Baldan tatlı Tanrı sözü,
Onu bize sen tattır,
Yüz nurunda gizle”

*Ave Maria, usınnı
Tenri tamam tügel kıldı,
Kaçan senden anın sözi
Ten işisiz tenli boldı. (380)*

“Selam Meryem, aklını
Tanrı tam mükemmel kıldı.
Senden onun varlığı
Cinsel ilişki olmadan vücut bulunca”

*Ave dünya bolmadıkda
Seni tanlaptır konuşga
Tenri saa neçik tüşti,
Bizge bahıp yarılğadı. (380)*

“Selam, dünya yok iken
Seni seçmiştir mekanı;
Tanrı ancak sana indi
Bize bakıp merhamet etti.”

*Ave saa kim kaçıktın
Azıh tiley kökge kirdin*

*Andan bizge sen yavdırdın
Kök ötmekin hem taturdın. (381)*

“Selam sana ki acıktın
Azık isteyip göğe yükseldin
Ordan bize sen yağdırdın
Gök ekmeğini de tattırdın.”

*Ave kim yalnız Tenrige
Biliptir sen kovanmaga
Bahtlı canın andan tındı
Tolu kılı hem sövündi (381)*

“Selam ki yalnız Tanrı’ya
Bilmiştirsın sevinmek
Mutlu canın ondan dinlendi
Tamamen de sevindi.”

*Ave kız, elbekliğinden
Kim tilese, alır raygan
Susun canı kim esirtir
Hem aş tını kim toydırır. (381)*

“Selam bakire cömertliğinden
Kim dilese alır bedelsiz
Canı sarhoş eden içkiyi
Ve ruhu doyuracak yiyeceği”

*Ave kim tın uruhların
Muhtaç devül bu dünyanın*

*Ötmekine, Tenri asrar,
Tın aşını berür aar (381)*

“Selam ki manevi evlatlarn
Muhtaç değil bu dünyanın
Ekmeğine, Tanrı besler,
Manevi aşını verir ona”

*Ave saa kim köterdin
Barça tügel küsençlerin
Tengriye anda sen sizdin
Yavleyin, aar ok sindin (381)*

“Selam sana ki yükselttin
Bütün bütün arzularını
Tanrı’ya, orada sen eridin.
Yağ gibi, ona sindin.”

*Ave sana kim tözlikin
Yöpsinip yaratkanın
Biriktirip oğluna
Birikgenni berdi sana (381)*

“Selam sana ki senin özün
Kabul edip yarattığın
Biriktirmiştir oğluna
Birikenı verdi sana”

*Ave Kristus anasına
Oğlun kurban boldı ese*

Kurban barça andan kaldı

Törenin tögeli yetti (382)

“Selam Mesih’in anasına
Oğlun kurban oldu ise
Kurban tamamen ondan kaldı.
Törenin tamamı ulaştı.”

Ave yazıksızlıknı

Arzulap Tenri köçürdi

Haziz bayın menükge

Oltutti öz öz onında (382)

“Selam günahsızlığını
Arzulayıp Tanrı göçürdi.
Aziz vücudunu ebediyete
Oturttu kendisini sağında”

Ave Maria kim Tenrin

Körüvsep sen susadın

Muradına emdi teydin

Yüzün köre oturup turdın (382)

“Selam Meryem ki Tanrı’m
Görmek isteyip hasret çektin,
Muradına şimdi erdin,
Yüzünü görerek oturuverdin”

Ave yarıhnın anası

Kim tuvurur Ata Tenri
Yollarının ol başladı,
Menülik tavga yetkirdi (382)

“Selam aydınlığın anası
Ki doğurur Baba Tanrı
Yollarına o kılavuzluk etti.
Ebedi doğa yetiştirdi.”

Ave kız, hannı tuvurgan
Şaytanı erksiz etken
Asrovın bizge teyirgil
Menülik onga yetkirdi. (382)

Selam bakire, kralı doğuran
Şeytanı etkisiz bırakan
Korumanı bize ulaştır.
Ebedi huzura yetiştir.

Ave hatunlarnın daçı
Oğulun saa kaydırđı
Türlü türlü teyitlerni
Öz anında olturguzdı (382)

“Selam hatunların tacı
Oğlun sana giydirdi
Türlü türlü giysileri
Kendi sağında oturttu.”

Ave kız kim erdenlikin

Erür kermen menü hannın
Tiri bulah andan agar
Tenri öz kensi algışlar (383)

“Selam bakire, senin bekaretin
Ebedi kralın kalesidir
Çoşkun pınar ondan akar.
Tanrı bizzat kendi kutsar.”

Ave sen kız kim kolların
Avzın dağı sagıncın
Barça birge kopsap turur
Ögünç tekşi berip turur (383)

“Selam sen bakire ki ellerin,
Ağzın ve de düşüncen
Hep birlikte ilahiler söyleyip durur.
Sadece övgü verip durur.”

Ave, algışnın yihövi
Yarılgamaknın anası
Saa ıglap kim yügünür
Magattır kim yarılgatır. (383)

“Selam övgünün kilisesi
Merhametin anası
Senden ağlayarak kim aman diler.
Mutlaktır ki bağışlanır.”

Ave, kimnin sözlegeni

*Hem gönüldeki sağınçı
Barça Tenrilik us erür
Barça hakıl bilik turur. (383)*

“Selam, kimin söylediği
Ve gönüldeki düşüncesi
Hepsi ilahi akıldır.
Hepsi akıl idraktır.”

*Ave saa kız kim övdin
Tenrini dağı körgüzdin
Bu yoluna kim kim kirer,
Yesusına magat yeter (383)*

“Selam sana bakire ki övdün
Tanrı’yı dahi gösterdin,
Bu yoluna kim ki girer.
İsa’sına muhakkak erer.”

*Ave kimnin totakları
Bal şekerendir köp tatlı
Anlardan bizge tögüldi
Tın azıhu Tenri sözi (383)*

“Selam kimin dudakları
Bal şekerendir çok tatlı
Onlardan bize döküldü
Manevi azık, Tanrı sözü”

Ave erden tuvurdaçı

Zeytin ağacına ovşadı
Boyun, bizge kaçan tökti.
Miranımızni Kristusni (384)

“Selam bakire ana
Zeytin ağacına benzedi
Bedenin, bize ne zaman ki döktü
Kutsal yağımızı Mesih”

Ave, körümlü-sen Sion
Senden çıktı kerti Aaron
Ulu papaz; ol ölgende
Boşov teydi tutgunlarga (384)

“Selam gösterişli Sion
Senden çıktı gerçek Aaron
Yüksek rahip; o ölünce
Kurtuluş geldi tutsaklara”

Ave kim enç könülinden
Tenrige kötürdin kurban
Öz bavursakın Yesusni
Bizni tirgizmekge öldi. (384)

“Selam ki huzurlu gönlünden
Tanrı’ya yükselttin kurban
Kendi sevgilin İsa’yı
Bizi diriltmek için öldü.”

Ave saa kim kügürçinley
Munduz egeç sen uçmuşley
Yürüp barçalarını azdın
Sövgen eminçde sen kondın (384)

“Selam sana ki güvercin gibi
Masum iken sen, uçmuş gibi
Yürüyüp herkesi geçtin,
Sevdiğin huzurda sen konu.”

Ave, könüllük avalı
Könü egeç oğlun öldi
Söviingey sen sanı künde
Oğulun öçin kaçan alsa (384)

“Selam, adaletin kaynağı
Doğru iken oğlunu öldü.
Sevineceksin son günde
Oğlun öcünü aldığında”

Ave, kimge kaçan köçti
Bu ahandan, utru turdı
Kristus, meni hannın oğlu
Tın Israhelnin Tenrisi (384)

“Selam, kime göçtüğünde
Bu cihandan, karşı durdu
Mesih, ebedi kralın oğlu

İsrail'in manevi Tanrı'sı"

*Ave bahtlı, kimnin ogulu
Hazda kaçan kim asıldı
Tözmey yer tınçı titredi.
Künnin yarılı karardı. (385)*

"Selam bahtlı, kimin oğlu
Çarmıhta asıldığında
Dayanamayıp yerin temeli titredi
Güneşin aydınlığı karardı."

*Ave, menü tınç konuşın
Erür yeri arılarnın
Bu karavnı saa berdi;
Toguş ay ki sende kondi. (385)*

"Selam, ebedi huzurlu mekanın
Azizlerin yurdudur
Bu ödülü sana verdi,
Ki dokuz ay sende kondu."

*Ave, kim bolmuş sen aar
Ana kim Tenriden tuvar
Sözley; alay bizge Tenri sözi
Ten keyinip, Tenri sözi (385)*

"Selam, olmuşsun ona
Ana ki Tanrı'dan doğan
Söz gibi; bize öyle geldi

Bedene girip, Tanrı sözü”

*Ave saa kim Tenrige
Canın hem tenin hemese
Susap turup içiptir sen
Etezge siniriptir sen (385)*

“Selam sana ki Tanrı’ya
Ruhun ve bedeninin daima
Susayıverip içmişsin
Vücuda sindirmişsin.”

*Ave, sırın barça bilgen
Kim Tenrinin sende bolgan
İşlerini ayta bildin
Apaslolerge bildirdin.
Miskin agullı (385)*

“Selam, bütün sırrını bilen
Ki Tanrı’nın sende olan
Fiillerini söyleyebildin.
Havarilere bildirdin
Yumuşak huylu akıllı”

*Ave sen kız, arılarının
Kovancı hem friştelerinin
Kökge seni uzattılar.
Irlap Tenrini ögdiler (385)*

“Selam sana bakire, azizlerin
Ve meleklerin kıvancı
Cennete kadar sana eşlik ettiler.
İlahi söyleyip Tanrı’yı övdüler.”

*Ave saa, Tenri kimni
Otdan keçirip sınadı;
Sızgan kümüşley balkıdın
Yesusni kaçan töretdin. (386)*

“Selam sana, Tanrı kimi
Ateşten geçirip sınadı.
Eriyen gümüş gibi parlamış
İsa’yı doğurduğun zaman”

*Ave, yer-sen yemiş bergen
Hava sıgıtın ketergen
Anar kimler kim inangay
Tenrini körüp kovangay (386)*

“Selam, yemiş veren topraksın
Havva ‘nın matemini gideren,
Ona kimler ki inanır
Tanrı’yı görüp kıvanır.”

*Ave saa, tavlarnın tavi
Senden kişi kesmey sindi
Taş tavga kim bitip östi.
Kök yerni barça tolturdu (386)*

“Selam sana dağların dağı
İnsan senden kesmeden kırıldı
Ki taş dağda bitip büyüdü,
Tüm göğü ve yeri doldurdu”

*Ave kim tatlı ovlına
Öz özin körüp turganda
Ötli sirke içirdiler
Haçka kerip öltürdiler (386)*

“Selam ki tatlı oğluna
Kendi kendine bakıp dururken
Ödlü sirke içirdiler,
Çarmıha gerip öldürdüler.”

*Ave yarlı, yahsıl bolgan
Soyurgamak bizge tapgan
Tenri saa boldı boluş
Anda bizge bar kutuluş (386)*

“Selam zavallı, yoksul olan
Bizim için lütfu bulan
Tanrı sana yardımcı oldu.
Onda bize var kurtuluş”

*Ave kimge yaş yaşından
Us övretmiş Tenri tuvgan
Söz kim anın köp tanların*

Ayta bilip senbarçasın (386)

“Selam, kime geniş yaşından
Akıl öğretmiş Tanrı’dan doğan
Söz ki onun çok mucizelerinin
Hepsini söylebilmişsin”

*Ave, kimge yağmurleyin
Soyurgal yavdı Tenridin
Ança çaklı kim bu cehan
Toldı barça sarhıtından (387)*

“Selam kime yağmur gibi
Lütuf yağdı Tanrı’dan
Öyle ki bu cihan
Bütün hediyelerine doldu.”

*Ave, kimnin on kolını
Tutturğanda yaratkanı
Köktegiler barça saptı.
Üstüngü orun saa teydi. (387)*

“Selam, kimin sağ elini
Tutunca yaratıcısı
Göktekilerin hepsi çekildi,
En üstteki yer sana kaldı.”

*Ave saa, köknin körki,
Dünyenin sen tireki
Öktemnin müzin sındırgan,*

Miskinni bahtga teyirgen (387)

“Selam sana, göğün güzelliği
Dünyanın sensin direği
Kibrin boynuzunu kıran,
Miskini bahta erdiren”

*Ave ölümün bavlarını
Üzdi bizge kök yer hanı
Kaçan senden, algış yeri
Yemiş bolup bizge teydi (387)*

“Selam, ölümün bağlarını
Kopardı bize göğün ve yerin kralı
Senden, lütuf yeri
Yemiş olup bize gelince”

*Ave, emiñ yeri bolgan
Er yüzünü her körmegen
Kerti Sion kögisin boldı
Yesus bizge andan çıktı. (387)*

“Selam, barış yeri olan,
Erkek yüzünü hiç görmeyen
Gerçek sion göğsün oldu.
İsa bizim için oradan çıktı.”

*Ave saa kız, sagingan
Bey Tenrini hem tilegen
Menü yıllarını, kim ertmez*

Menülükge ne tügenmez (387)

“Selam sana bakire, düşünen
Rab Tanrı’yı ve dileyen
Ebedi yıllarını ki geçip gitmez
Sonsuza kadar bitmez.”

Ave Tenrinin kaznası

Mannasın kimge asrattı.

Ötmekley kökden yavdıra

Kliskasını toydura (388)

“Selam Tanrı’nın hazinesi
Kudret helvasını kime emanet etti,
Ekmek gibi gökten yağdıra
Kilisesini doyur”

Ave Yesusunın anasına

Ave ananın oğluna

Algış bizge ol kim bersin

Alay bolsun. (388)

“Selam İsa’nın anasına

Selam ananın oğluna

O, bize dua etsin,

Saygıdeğer ana yalvarsın

Öyle olsun.”

Ave ogul ave ana

Ave sen üstüngi Ata

Kimni köktegi hazizler

Över hem barça frişteler

Uçmaklı tınlar (388)

“Selam oğul, selam ana

Selam sana yüce Baba

Kimi gökteki azizler

Bütün melekler ve

Cennetteki canlar över”

Rabb’in duası: Göklerdeki babamız

Atamız kim kökle sen

Algışlı bolsun senin atın

Kelsin senin hanlıhın

Bolsun senin tilemekin neçik kim gökte, alley yerde

Kündegi ötmekimizni bizge bugün bergil

Dagı yazuklarımızni bizge boşatgıl neçik biz boşatır biz bizke yaman etkenlerge

Dagı yeknin sınamakına bizni küvürmegil,

Basa barça yamandan bizni kuthargıl

Amen. (363; 364)

“Göklerdeki Babamız,

Senin mübarek olsun,

Senin egemenliğin gelsin,

Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de senin istediğin olsun.

Günlük ekmeğimizi bize bugün de ver.

Bize kötülük edenleri bağışladığımız gibi, sende bizim günahlarımızı bağışla.
Şeytanın bizi ayartmasına izin verme
Bizi bütün kötülüklerden kurtar.
Amin.”

3.2.2 İLAHİ: Kutsal bakire Meryem'den

Söz etiz bolup turur

Arı kız Mariamdan (389)

“Söz vücut buldu.

Kutsal bakire Meryem'den

Sövünç bizge bolup turur

Dünyeye tirilik berilip turur,

Kristus bizge togup turur

Arı kız Mariamdan (389)

“Sevinç bize oldu.

Dünyaya hayat verildi

Mesih bizim için doğdu

Kutsal bakire Meryem'den”

Çohrah öz özeninden

El üçün aha turur

Yazuhnu buza durur

Arı [kız Mariamdan] (390)

“Kaynak kendi yatağından
Halk için akmaktadır
Günahı yok etmektedir
Kutsal bakire Meryem’den”

*Yılduz kuyaşını
Kuyaş tirilkni keltirdi
Erden eksik bolmadı (390)*

“Yıldız güneşi doğurdu.
Güneş hayatı getirdi
Bekaret eksik olmadı”

*Er yazuhın bilmegin
Börlendi kuru çibuh
Bitti algışlı ogul
Arı [kız Mariamdan] (390)*

“Erkek günahını bilmeden
Tomurcuklandı kuru çubuk,
Doğdu kutsal oğul
Kutsal bakire Meryem’den”

*Ey, ol algışlı hatun
Kimden Beyimiz togdı*

Dünya yazuhun yuldu (390)

“Ey, kutsal hatun
Rabbimiz kimden doğdu,
Dünya günahını temizledi”

Er yazuhun bilmegin

Börlendi kuru çibuh

Bitti algışlı ogul

Arı [kız Mariamdan] (390)

“Erkek günahını bilmeden
Tomurcuklandı kuru çubuk,
Doğdu kutsal oğul
Kutsal bakire Meryem’den”

Adam yazuhı için

Ölümlüh bolduh edi

Kristus yarılğap medet etti,

Arı (kız Mariam’dan) (390)

Adem’in günahı için

Ölümlü olduk idi,

Mesih acıyıp yardım etti.

Kutsal bakire Meryem’den

E, ol algışlı hatun

Kimden Beyimiz togdı

Dünya yazuhun yuldu (390)

Ey, kutsal hatun
Rabbimiz kimden doğdu
Dünya günahını temizledi.
Bu beyimizi övelim,
Sıy tabuhnu kılalım
Bahadur-sen, değelim

Bu Rabbimizi övelim
Saygı hürmet kılalım
Bahadırsın , diyelim

Kritusun algışlı kanı
Yazuhumızını yaldı
Barçaya tanlancık boldı
Arı kız Mariamdan (390)

“Mesih’in kutsal kanı
Günahımızı temizledi.
Herkes için mucize oldu
Kutsal bakire Meryem’den”

3.2.3 İlahi: Azizlerlerin umudu

Arıhların küsençi
Barçağa medet bolgul
Tuşman yekni sen sürgül

Sen bizni yarığagıl

Amen. (391)

“Azizlerin umudu

Herkese medet eyle

Düşman şeytanı sen sür

Sen bizi bağışla

Amin.”

3.2.4 İLAHİ : Kralın nişanları çıksın

Hannın alamlar, çıksın

Haçın yarıkı balkısın

Tennin tenni kim yarattı.

Haçka temir mih kadadı (391)

“Kralı nişanları çıksın.

Haçın nuru parlasın

Senin tenin teni yarattı.

Sarp süngü kövsin sançıp

Su kan ile ağışdırdı

Yuluv dep anlarını tögüp

Yazıklarımızın yuldu (391)

Sert süngü göğsünü delip

Su gibi kan akıttı

Fidye olarak onları döküp

Günahlarımızı temizledi.

*Tenri kim cinslerini bilsin
Anlar anar kim tabunsın
Tolsun Daud kopsaganı
Ağaç bolgay dep sebebi (391)*

“Tanrı milletleri bilsin
Onlar ona tapınsın
Davud’un Mezmur’u dolsun
Sebebi ağaç olacak diye”

*Kutlu tüpden terek bitti.
Körki inentür haybatlı
Hannın kanı çiçekleri
Tenritür anın yemişi (392)*

“Kutlu kökten ağaç bitti.
Güzelliği çok görkemli,
Kralın kanı çiçekleri
Tanrı’dır onun yemişi”

*Haç algışlı kollarında
Kör kıymetsiz ulu baha
Dünya yetmez barça ona
Kim layık bolgay utrusına (392)*

“Haç mübarek ellerinde
Gör, kıymet biçilemez büyük değer
Bütün dünya yetmez ona

Ona hakkı olan değeri vermedi.”

*Terezü dek bir başını
Endirip birin kötürdi
Yesus alay bek tamuknu
Buzup olca köp çığardı.(392)*

Terazi gibi bir başını
İndirip birini kaldırdı
İsa öyle sağlam cehennemi
Yıkıp çok ganimet çıkardı.

*E haç, eynek umunçımız
Teysin sana yügünçimiz
Bu kutlu kın çaklarında
Boşov teysin yaşlı közge (392)*

Ey haç, biricik umudumuz
Saygımız sana ulaşsın
Bu kutlu zulüm çağlarında
Kurtuluş yetişsin yaşlı göze

*Üçlük sen-sen, bir Tenrimiz,
Övsin seni canlarımız
Yulunganların haç öze
Başlap yetkir menülükke
Amen. (392)*

Teslis sensin, bir Tanrımız
Övsün seni ruhlarımız,
Kurtulanları çarmıh üzerinden
Kılavuz olup sonsuzluğa ulaştır.

3.2.5 Notalı İlahi: Hatırlasam mübarek kanını

Sagınsa-men bahasız kanını
Kim Hristoz töktü. Sövüp kulunu
Tıyalman yaşımni
Kim unutgay munça iygilikni?
Kim içip tatlı çokrak suvunu
Toydırdı canını

Hatırlasam mübarek kanını
Ki Mesih döktü, sevip kulunu
Engelleyemem gözyaşımı
Kim unutacak bunca iyiliği?
Ki içip tatlı kaynak suyunu
Kandırdı ruhunu

Yesus tatlı,eç yamansız egeç
Ne kıynar-sen, eç yazıksız egeç
Öz nazik boyunni?
Men karakçı, sen kök hanı egeç
Men yamanlı,sen ayıpsız egeç
Eltir-sen haçımni (395)

Tatlı İsa, hiç kötülüğü yok iken,
Ne eziyet edersin hiç günah yok iken
Kendi nazik bedenine?
Ben dilenci, sen göğün kralı iken

Ben günahkar,sen kusursuz iken
Taşırsın çarmihımı

*Eç bolmaçı nemege nek berdin
Munça ulu baha, nek töledin
E comart hangınam
Ança mı köp sövmekden esirdin
Kim haçka minmege uyalmadın
E tatlı Beyginem? (395)*

Hiç değmeyecek bir şeye niçin verdin
Bunca büyük paha, niçin ödedin?
Ey cömert kralım.
Çok sevmekten o kadar mı kendinden geçtin,
Ki çarmıha çıkmaya çekinmedin,
Ey tatlı Rabbim?

*Mindin haçka, kim biz de mineli
Sövdün bizni kim seni söveli
Dünyeni unutup
Kanın töktün kim biz yuvunalı
Emgek tarttın kim bizler arınalı
Yazıklarını koyup (395)*

Çıktın çarmıha ki biz de çikalım
Sevdin bizi ki seni sevelim
Dünyayı unutup,
Kanını döktün ki biz yıkanalım
Eziyet çektin ki bizler arınalım

Günahlarımızı bırakıp

Yürüp yügrüp armayın yetmeğe

Uçmaktağı elbek mengü toyga

Boluş kim baralı

Amen. (396)

Yürüyerek koşarak yorulmadan ulaşmağa

Cennetteki zengin sonsuz şölene

Yardım et ki varalım

Amin

3.2.6 İlahi: Güneşin doğduğu yerden

Kün tuvuşnın buçgakından

Batışdagı kırıvga deyin

Erkli Kristusnı öveli

Kız anadan dep töredi (396)

Güneşin doğduğu yerden

Battığı kıyıya değin

Güçlü Mesih'i övelim

Bakire anadan doğdu diye

Gabriel frişte ıdırı

Mariamga sövünçledi

Tenri seni soyurgadı

Ovluma bol,dep, anası

Cebrail melek gönderdi

Meryem'e müjdeledi
Tanrı seni ödüllendirdi
Oğlumun annesi ol diye

Menü Tenrinin öz sözi
Keydi kulunun tenini
Ten ten bile kutkaruvsap
İtlenmişlerni tabuvsap

Ebedi Tanrı'nın öz sözü
Giydi kulunun bedenini
Bedeni ile kurtarmak isteyip
Kaybolmuşları bulmak isteyip
Kaybolmuşları bulmak isteyip

Tuvurdaçı kız köksüne
Köknin çiği tüşüp kire
Tuvurmagannı tuvurdi,
Bilinmegenni bildirdi

Bakire anne göğsüne
Göğün çiyi düşüp girerek
Doğurmayı doğurdu
Bilinmeyeni bildirdi.

Sili oglannın kövüsi
Boldı Tenrinin konuşı
Ernin yüzün heç körmegen
Aylı boldı yalan sözden

Bakire kızın göğsü
Oldu Tanrı'nın mekanı
Erkeğin yüzünü hiç görmeyen
Hamile kaldı yalın sözden

*Anasında baklı yohan,
Ulu sevinç alıp ondan,
İki karın arasından gördü
Ebedi nurun Tanrı'sını*

*Anasından aziz Yahya
Yüce sevinç alıp ondan
İki karın arasından gördü
Ebedi nurun Tanrı'sını*

*Utru beynip tabunmuş
Andan Elizabet aytmış
Köp egilik ma teymiş
Ovlum beyini tanımış*

Karşılıklı oynayıp hürmet etmiş
Ondan Elizabet söylemiş
Çok iyilik bana değmiş
Oğlum Rabbini tanımış

*Yüsüp kızının bollaşmışı
Sezdi ese saarga tüştü
Almazlıkga sağış etti
Andan kelip frişte ayttı:*

Yusuf, kızın şişmanladığını
Sezince kuşkuya düştü.
Almamaya niyet etti
Sonra gelip melek dedi ki:

Korkmağıl, Daud uruğı
Arı Tından aylı boldı
profet aytgança, kötürdi
kız, kız egeç, Emanuelni

Korkma Davud'un oğlu
Kutsal çibuh yemiş berdi
Kızdan Atası töredi
Töretteçi yanla tuvdi.

Munun dey tanış kim kördi
Kuru çibuh yemiş berdi
Kızdan Atası töredi
Töretteçi yanla tuvdi.

Bunun gibi mucizeyi kim gördü
Kuru çubuk yemiş verdi
Bakireden Babası türedi
Yaratıcı yeniden doğdu.

Kökni nurı etiz keydi
Kir yukturmay sazga tüşti
Biz çıgardı sasılarnı
Öz yartımın ekşitmedi

Göğün nuru vücut buldu
Kir bulaştırmadan bataklığa düştü
Biz pis kokanları çıkardı
Kendi yardımını eksiltmedi

Kertek açmay eşikini

Küyöv çıktı,sövüneli

Biz barçalarını ündetti

Toyga yürüp yügürelî

Gerdek kapısını açmadan

Güvey çıktı, sevinelim

Biz hepimizi çağirtti

Şölene yürüyüp koşalım

Tuvurur Ataga ögünç

Tuvgan ovluna beyenç

Arı Tinga sövünç bolsun

Ten tabuh üç tendeşge teysin

Doğurtan Baba'ya övgü

Doğan Oğul'a takdir

Kutsal Ruh'a sevinç olsun

Saygı hürmet Üçleme'ye ulaşsın

Kristus bizni algıslasın

Töresine bütün etsin,

Köp egilikde yaşatsın

Hormat, duvlat dağı baht bersin

Amen

Mesih bizi kutsasın
Töresini kemale erdirdin
Çok iyilikte yaşatsın
Hürmet, devlet ve baht versin
Amin.

3.2.7 İlahi: İsa bizim kurtarıcımız

Yesus, bizim yulugmamız
Söyüşlihnin tuturukımız;
Kökni, yerni sen yarattın,
Son zamanlarda kişi boldın. (388)

“İsa bizim kurtarıcımız
Karşılıklı sevgi tutkalımız
Göğü, yeri sen yarattın.
Son zamanda insan oldun.”

Mürvetine sen yendirip
Yazıhumuznu kötirdim
Katı ölimge kirip
Ölümden bizni ağardın (388)

“Cömertliğine sen yendirip
Günahımızı yok ettin,
Zor ölüme girip
Ölümden bizni kurtardın”

4.1. Atasözleri

Künüçi bolmagıl (374)

“Kıskanç olma”

Küvezli bolmagıl (374)

“Gururlu olma”

Kızgancı bolmagıl (374)

“Açgözlü olma”

Öp kelemekçi bolmagıl (374)

“Öfkeli olma”

Hersekçi bolmagıl (374)

İffetsiz olma

Çakucı bolmagıl

Künüçi bolmagıl (374)

“Arabozucu olma

Kıskanç olma”

Boguzgur bolmagıl (374)

“Obur olma”

Uşakçı bolmagıl (374)

“Dedikoducu olma”

Erseklik (374)

İffetsizlik

Murdarlık (374)

İffetsizlik

DEĞERLENDİRME

Türk dilinin en önemli kaynak eserlerinden olup Türk boylarından derlenen dil malzemesi ile dönemin Türkçesine ışık tutan *Divanü Lugati't-Türk* ve Orta Türkçe döneminin dil yadigarı, gerek dil malzemesi gerekse folklorik unsurlar açısından Türk dilinin miras eserlerinden *Codex Cumanicus*, Batılı ve Türkiyeli Türkologların her zaman ilgisini çekmiş ve çeşitli yönlerden pek çok kez incelenmiştir.

Biz de bu çalışmamızda, *Divanü Lugati't-Türk* ve *Codex Cumanicus* eserleri hakkında bilgiler verilip çalışmanın ana bölümünü bu eserlerde yer alan halk edebiyatı unsurlarının tespiti ile oluşturduk. Ortaya konulan bu unsurlara, eserlerde geçen sayfa numaraları da belirtilmek suretiyle alfabetik sıralandırma ölçütüyle yer verip yine bu malzemeler Türkiye Türkçesi karşılıkları ile verilmiştir. Daha sonra *Değerlendirme* başlığı altında bu bulgular halk edebiyatı değerleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın ortaya çıkmasında şüphesiz en önemli kaynak *Divanü Lugati't-Türk* ve *Codex Cumanicus* eserlerinin bizzat kendileri olmuş bunun yanı sıra yine konuyla ilgili değerli çalışmalar da kaynaklık etmiştir.

11. yüzyılda derlenen ve yazıya aktarılan Türk dilinin kıymetli hazinesi *Divanü Lugati't-Türk*, dil ve folklorik malzemeleri bünyesinde barındırmaktadır. Kaşgarlı'nın bu ölümsüz eserinde yer alan 257 atasözü, şiirlerden alınmış toplam 246 dördlük ve beyit, destan ve efsaneler farklı bölgelerde yaşayan Türk boylarının kültürel yaşam alanlarını gözler önüne sermektedir. Halk edebiyatı araştırmalarına ayrıca kaynaklık eden bu eser, İslamiyet öncesi Türk edebiyatı ile İslamiyet sonrası Türk edebiyatının buluşma noktası da olmuştur.

13. yüzyılda İtalyan tüccarlar ve Alman din adamları tarafından kaleme alınan ve Kıpçak Türkçesinin kuzey kolunu oluşturan *Kıpçak/Kuman* Türklerine ait yegane eser olan *Codex Cumanicus* de Kaşgarlı'nın eserinde olduğu gibi önemli dil malzemesi olmasının yanı sıra folklorik malzemeler ile de Türk dilinin ve edebiyatının kıymetli eserleri arasında yer almaktadır. *Codex Cumanicus*, muhtevasında yer alan 11 atasözü, 47 bilmece, 7 ilahi ve Luka, Matta, Yuhanna gibi üç farklı İncil'den alınmış dini hikayeler ile önemli ölçüde halk edebiyatı unsurlarını barındırdığını ortaya koymaktadır.

Kadim bir tarihe sahip Türkler, kültür ve medeniyetlerini dünyanın farklı coğrafyalarında tarihten günümüze yaşatmışlardır. Mensubiyetini taşıdıkları milletin tarihiyle, sosyo-kültürel ve dinî yaşamlarıyla meydana getirilen birikimlerini önceleri sözlü edebiyata sonrasında da yazılı edebiyata yansıtan Türkler, pek çok kıymetli eseri günümüze miras bırakmışlardır. Nesillerden nesillere aktarılagelen sözlü edebiyat ürünleri halkın öz malıdır. Dönem dönem önemli şahsiyetler tarafından derlenen ve yazıya aktarılan halk edebiyatı unsurları Türk milletinin gücünü gelenek, görenek ve edebiyatlarından aldığını göstermektedir.

Sonuç itibariyle Türk dilinin iki farklı kolu ve dönemine ait bu iki eserden hareketle söylenmelidir ki Doğu ve Batı Türkçeleri birbirinden kopuk değildir. Doğu Türkçesinin ve o Türkçeyi konuşan Türk boylarının dil ve kültür unsurlarının yansıtıldığı Divanü Lugati't-Türk ile Batı Türkçesinin kuzey kolunu temsil eden Türkoloji literatüründe Kuzey Kıpçak Türkçesi olarak adlandırılan Türkçeyi konuşan *Kıpçak/Kuman* Türklerinin dil ve kültür unsurlarını ortaya koyan Codex Cumanicus Halk Edebiyatı çalışmalarının çok önceleri başladığını da göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Argunşah, Mustafa; Güner, Galip (2015), *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, Ankara.
- Bilgin, Azmi (2008) , “Dîvânü Lugâti’t-Türk’teki Manzumelerin Tematik Açıdan Divan Şiiri ile İlgisi”, *Kaşgarlı Mahmud*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Curayeva, Münis (2011), “Kodeks Kumanikus’ta Bilmeceler ve Özbek Folkloründeki Şekilleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/1, s. 25-32.
- Ercilasun, A. Bican; Akkoyunlu, Ziyat (2015), *Dîvânü Lugâti’t-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gönen, Sinan (2006), *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma*, basılmamış doktora tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Herkmen, Dilek (2009), *Dîvânü Lugati’t-Türk’te Fiil Yapımı*, basılmamış doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kara, Ömer Tuğrul; Gün, Mesut (2014), “Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati’t-Türk’te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler”, *International Journal of Language Academy*, 2/4, p. 49-67.
- Karahan, Akartürk (2013), “Codex Cumanicus’ta Hayvan Adları”, *Turkish Studies*, 8/1, s. 1839-1865.
- Karaşlar, M. Selda (2012), *Codex Cumanicus’ta Eylem*, basılmamış doktora tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksel, Behiye (2009), “Divanü Lugati’t-Türk’te Yer Alan Efsaneler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/9, s. 262-269.
- Kraubayeva, Gulnaz (2009), *Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lugat’it Türk’ünde Yer Alan Sosyal ve İktisadi Hayat ile İlgili Söz Varlığının Günümüz Kazak Toplumunda Değerlendirilmesi*, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Subaşı, Özüm (2012), *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması*, basılmamış yüksek lisans tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SÖZLÜK

- Aaron: Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun
- Aç : Yemek yeme ihtiyacı olan
- Açka:hey,ey anlamında seslenme ünlemi
- Açrup : aç bırakmak
- Adak: ayak
- Adıg : ayı
- Adın : başka
- Adın –nın: başka
- Adın: başka
- Adır-: ayırmak
- Adnagu: başkası
- Adrış: ayrılık
- Ag- : yükselmek, çıkmak
- Agdı: yükselmek, çıkmak
- Agı: ipek
- Ağır:ağırlık,yük
- Aftar-u:yera vurup yere sermek
- Ağız: insan ve bütün hayvanların ağzı
- Ağruk : malın ağırlığı
- Ahça : beyazımsı, beyaz şey,akça
- Ajun: zaman,devir, devran
- Akılık: cömertlik
- Akrun: yavaş
- Aktur: akıtmak
- Al: hile
- Alam: alem,tuğ,nişan
- Alda-p: hile yapmak
- al-gıl:almak,tutmak
- alıg: yara için azmak,kötüleşmek
- alımcı: alacaklı
- Alımçı :alacaklı
- Alımla: elma
- Alın : Dağın yamacı ve çıkıntılı yeri
- Alın: alın
- Alk: telef etmek
- Alkaşur: övmeye yardımlaşmak
- Alkın: tükenmek,bitmek
- Alkışur: övgü, dua

- Alp: kahraman, yiğit,şecaatli
- Alpagut: cesur savaşçı
- Altun: altın
- Ana: anne
- Anca: o kadar, onca
- Andag:Çiğil lehçesinde öyle ,onun gibi
- andın : ondan
- Anduz: andız otu
- Anı: ona
- anın : onunla, ondan dolayı
- Anraşur: çağıl çağıl ses çıkarmak
- anuk : hazır bulunmak
- anut :hazırlatmak
- apan : eğer
- apan:eğer
- apar
- Apastol: havari
- Ar: kestane rengi
- ar:kandırmak
- Argur: yorgun düşürmek
- Argur-up:yorgun düşürmek
- Arı: temiz,saf; kutsal,aziz
- Arıg: tamamen,iyice
- arık : ırmak,ark
- arkasın : sırt
- Arkaşıp: sırt sırta vererek yardımlaşmak
- Arkaşur: sırt sırta vermek
- Arkun: küheylan
- arsık : aldatılmak
- arslan :aslan
- Art: dağ geçidi
- Arta-dı: bozulmak
- Artaşıp:birbirinden etkilenerек bozulmak
- artuç: ardiç
- Artur: haddi aşmak
- Arukluk: yorgunluk
- Aruv: temiz,güzel
- Asıg: kar,fayda
- Asrov: koruma, kollama
- aşakla: küçük saymak
- Aşkına:yiyecek
- aş-umas: aşmak
- Ataç: babaya benzer oğul
- Atan: iğdiş edilmiş deve

- Atar: atmak
- At-galır: atmak (şafak için) sökmek
- Atıg: at,kısrak
- Atlaka: at,kısrak
- Aval: prensip
- Ave: selam anlamında bir hitap sözü
- Avruv: ağrı
- Awçı: avcı
- Axtaru:tersyüz etmek, devirmek
- Ay: söylemek
- Ay: söylemek,demek
- Aydaçı: sözcü
- Ayık: vaat,söz
- Ay-ımı: ay yüzlü cariye
- Ayruk: başlıca
- Ay-ur: söylemek
- azrak :biraz daha az
- Balkı: paramak
- bar: gitmek
- barça: bütün, hepsi
- Barça: bütün,hepsi
- Barça: hepsi,herkes
- Barçın: ipekli kumaş
- bar-dım: gitmek
- Bar-galı: gitmek
- Barıgsa: gitmek,istemek
- Barık: uçurum
- Bar-ır : gitmek
- Bart: pişmiş topraktan su kabı
- Basut: yardım
- Baş : genel olarak baş
- Başlıg: yaralı
- batrak : bayrak
- Bavursak: aziz,sevgili
- Bay: zenginlik
- Bayup : zenginleşmek
- Beçkem: ipekten ya da yaban öküzünden yapılan ve savaşta kahramanın kim olduğunu gösteren alamet
- bedük : büyük ,yüce
- Bek: sağlam,muhkem
- Bekriş : sağlamlaşmak
- Belgülüg: açık meydanda belli,bilinen ve görünen
- belgüsüz : belirsiz
- bıçgas : ahit,sözleşme

- Bırgı tart: boru üflemek
- Bırgı: boru
- Bışrulur: pişirilir
- Bilge: Akıllı,alim,bilge
- bilig : akıl,hikmet,bilim
- Bir bir: birbiri
- Bir bir-gerü: birbiri
- Birgil: vermek
- birimçi: borçlu
- birimçi: borçlu
- Birle: ile, birlikte, arasında
- bir-ür: vermek
- Biste: Tüccarı evinde ağırlayıp malını satan ,buna karşılık yirmi koyundan birini alan kişi
- bitig: yazı yazmak
- bod:insanın uzunluğu,boyu
- Bodun: kavim,halk,insan
- Bog-dı:boğmak
- Bolgay: belki
- bolmagu: mevcut olmak
- Boşlaglansa: taşkınlık yapmak, söz dinlememek
- botu : deve yavrusu
- Boxsuklanur: elleri boynundaki bukağıya bağlamak
- Boynun: insan vb. boynu
- bozla- : böğürmek
- Böri: kurt
- Börlen: tomurcuklanmak
- Böz: bez
- Buka: boğa
- Bulah: su kaynağı,pınar
- Bulgak . halk arasında fitne
- Bulıt: bulut
- bulnap: esir etmek
- Bulnar: tutsak etmek
- bulun: tutsak,esir
- burxan: put
- buş: sıkılmak, bıkmak
- Buzovley : buzağı gibi
- Bügüni: alim,bilge ve akıllı kimse
- Bükenekli: örtülü,üstü kapalı
- Büktir: dağlardaki çıkıntılar
- büsre: onaylamak
- Büt: (ses) kısılmak
- Büt: inanmak

- Büt: sesi kısılmak
- Çadan: çadır
- Çağrı: çakır kuşu
- Çaklın: ateşte dönüp durmak, ateşte yanmak
- Çakucı: arabozucu
- Çapçacık: fiçicık
- Çaw: şöhret
- Çergeş: saf tutmak,saflar halinde sıralanmak
- Çergeşür: sıra sıra dizilmek
- Çerig: savaş düzenindeki saf,sıra
- çeriğ: savaşta iki tarafyan biri
- Çeriğde: oğuzcada bir şeyin zamanı
- Çertil: elden kaçmak
- Çıgay: yoksul,fakir
- çın han: gerçek kral
- Çınık: denenmek
- çogı: gürültü münakaşa
- Çohmarlı: topuzlu, çomaklı
- Çohrah: kaynak,pınar
- Çömüş: derine dalmak; düşman saflarına dalmak
- Çuvaç: otağ
- Çuwga: rehber,komutan
- çülük: kılığı görünüşü perişanlaşmak
- Devül: değil
- Dey: gibi
- Dider: yüz,çehre
- Eçkü : keçi
- Edgermedip: mühimsemek,umursamak
- Edgü: iyi
- Edlese. Bir şeyi meta haline getirmek
- Egin: kürek kemiği,omuz
- Eğir: karın ağrını tedavi etmek için kullanılan bir ot
- Elgin: yolcu
- elük: alay etme
- Em: ilaç,deva
- Emgek: sıkıntı
- Emgek: sıkıntı
- Emgen: ıstırap çekmek
- Emiglig: emzikli kadın
- Eminç: barış,huzur
- Emit: yönelmek, meyletmek
- Emle: ilaç vermek
- Emlegil:iyileştirmek
- Endik: ebleh, aptal

- En-er: hayret etmek
- Enmegüde:imtihan
- Enreş: inleyip,şarıldamak
- er : adam
- Eren: adamlar,kahramanlar
- erinç:belki,olaki
- erksin : bir şeyin sahibi olmak
- Ermegü: tembel
- Ermegüke: tembel
- Er-mes: olmak,imek
- Ernek: parmak
- Ernek: parmak
- Ernenke:bekar
- Ersek: erkek isteyen
- Ert: geçmek,gitmek
- Erte: sabah vakti
- Esin: hafif rüzgar
- Eşiç:tencere
- Eşit: iştirmek
- Etezge :vücut,beden
- Etil:İdil ırmağı
- etilge : düzelmek
- Etiz: vücut, beden
- etük: ayakkabı ; edik; çizme
- Ewke: ev,çadır
- Ewlenüp: evlenmek
- Ewligni: ev sahibi
- Ewriş: oyalanmak
- Frişte : melek
- furxan: put
- Haçka: haç ,çarmıh
- Hamış: kamaş
- Hemeşe: daima,her zaman
- Hersek: ahlaksız
- Id/id: göndermek
- Id-gıl : göndermek
- Igla: ağlamak
- ıkılaç: küheylan
- Inrasa: inlemek
- Iş-(inn): iş,amel
- Iş-ka: iş,amel
- It –laka: köpek
- Iwrık: ibrik
- Iwrık: ibrik

- İdi: Allahu Taâlâ
- İdiş: kadeh,kap
- İg: hastalık
- İgen: inatlaşmak
- İkle: yere basmak
- İl bol-: barış olmak
- İmle: göz kırpmak
- İnç:huzurlu,sakin ve rahat
- İnen: çok
- İngen : dişi deve
- İrde-di: istemek
- İrigirini:işlerinde nüfus sahibi ve kararlı olan
- İrkiş: toplamada yardım etmek,yarışmak
- İrle: yer
- İrtel: aranmak,istenmek
- İrteş-ür: araştırmak,istemek
- İrük : gedik
- isiz: hırçın, kötü,çirkin
- iş: eş,arkadaş
- İtin: hazırlanmak
- iw-: acele etmek
- İwek : Acele eden
- İwek: acele eden
- Kaçış: kavim arasında kargaşa ve kaçışma
- Kaçurgan : devamlı kovup kaçırın
- Kadgu: üzüntü,gam
- Kadgu: üzüntü,kaygı
- Kadgur: kaygılanmak
- Kadın: kayın,sihri akrabalık
- Kadır-dı: geri çevirmek
- Kadırdım:boyun vurmak
- Kadırgan: boynu devamlı buran
- Kadır-ma: geri çevirmek
- Kadka: insanı öldüren tipi
- Kadrişip: boyun burma vb. şeylerde yarışmak: karşılıklı boyun burmak
- Kağıl: söğüt dalları
- Kak-a :dövmek,hafifçe vurmak,kakmak
- Kaklar:çukurdaki su birikintisi
- Kal: kalmak,terk edilmek
- Kalı: eğer,ise;nasıl
- Kalık: hava, gök
- Kalın . sayıca çok
- Kalın: mihr
- Kalın:sayıca kalabalık

- Kamıç: kepçe
- Kamug: hepsi,bütün
- Kaça: nereye
- Kaçuk: nasıl
- kara : siyah
- Kara Yalga: Fergana ile Türk diyarı arasında sarp bir dağ geçidi
- Karav: ödül
- Karav: ödül
- Kardü: fındık büyüklüğünde buz taneleri
- karı-sa: yaşlanmak
- Kars:koyun,deve tüyünden yapılan elbise
- Kasna: soğuktan titremek
- Kaşak : buğdaygillerden bir bitki
- Kat- : katlaşmak,sertleşmek
- Katargan : düşman sürüsü
- Katıg:güçlü, sert olan
- Katıglan: çabalamak
- Katun Sını: Tangut ve Çin arasındaki bir şehir
- kawçıt: ısırmaaya kışkırtmak
- Kayguk: kayık
- Kayı: Türklerde bir boy
- Kaymaduk: kayırmak
- Kaynap: inatlaşıp bırakmak
- Kaytargan: püskürten
- Kazgan: kazanmak
- Keç-: geçmek
- keçür: öldürmek
- Kedipen: giymek
- Kedüklüg: Kepenek sahibi olan
- Kek-in: kin
- Kel: gelmek
- kelnizleyü: sel
- Kemiş : fırlatıp atmak
- Kemiş: saldırmak
- Kemşelim: saldırmak
- kendler: şehir,kasaba,kale
- Keneşlig : danışarak yapılmış olan iş
- Keriş: atın kürek kemikleri arası
- Kermen: şehir,kale
- kertilep: samimi olarak
- Kesertki: çekirge
- Kew: gücünü zayıflatmak
- Kewret. Gevşetmek, zayıflatmak
- key: çok

- Kezger: (oku) gizlemek
- Kıkra: yüksek sesle bağırmak
- Kıkırp: yüksek sesle bağırmak
- Kıkırp: yüksek sesle bağırmak
- Kıl- : kılmak,etmek, yapmak
- Kılın-ıp:kılmak,yapmak
- Kınır: şaş1
- Kınır:şaş1
- kınru: haince bakmak
- Kır : kazımak, yolmak
- Kırçat: hedefin kenarına vurup öbür tarafa geçmek
- Kır1v: kenar,kıy1
- Kırkuy: atmaca
- Kısırkan: malını muhafazada sıkı davranmak, harcamaktan kaçınmak
- K1w: baht, talih
- k1wal: biçimli burun
- K1yak: kaymak
- K1yık: sözde durmama
- Kız kişi: Argu lehçesinde cimri kişi
- Kızganci: açgözlü
- kızıl : her şeyin kırmızısı
- ki.m : kim
- Kiçig: küçük
- kiç-timiz: gecikmek
- Kidin: sonra,arkada olan
- Kimni: kim
- Kiriş: yay kirişi
- kiru girmek
- Kişi : İnsan
- Koçkar: koç
- Kodgıl: koymak,bırakmak
- Kodı: herhangi bir şeyin alt kısmı
- kol: istemek
- Koldaç1 : dilenci
- Koldaş: iş arkadaşı
- Kolsa: istemek
- Kol-sa: istemek
- Kom: su dalgası
- Komıt: heyecanlandırmak
- Kop: çok, bol
- Kopsagan: ilahi
- Korday: kuğu
- Koşa: ikişer ikişer
- Koşa: ikişer,ikişer

- koşug: şiir,koşma,kaside
- Koşul: katılmak
- Kotkıl: alçakgönüllülük
- Kovan: sevinmek
- Kovan: sevinmek
- Kowı er: talihsiz adam
- Koyak: akdarı
- Kozı: kuzu
- Kögen: koyun, kuzu, vb. boynundan bağlamak için özel olarak yapılan ip, bitkinin yerde sürünen sapı
- Kökegün: göksinek
- Kökre: gök gürlemek
- Kökreyü: (gök) gürlemek
- Köl: göl
- Köl: göl
- Köler:karın şişmesinden yere yapışmak
- Köler-di: su birikmek,suların çoğalması
- Köni: düz (nesne) ; doğru,düzgün
- Köp: çok
- Köp: gür, bol,sık ve dolaşık
- Kör- dim : bakmak, görmek
- Kört: güzellik
- Körklüg: güzel,güzellik
- Kösgük: Nazardan korunmak için bağ ve bahçelere dikilen korkuluk
- Köş: her şeyin çifti
- Köşer-(di): taşacak hale gelmek
- Köşer-ür: gölün taşacak hale gelmesi
- Köz: göz
- Kuçşup : kucaklaşmak
- Kudruk: kuyruk
- Kulabars: çizgili leopar
- Kulan: ala,alaca
- Kulan: yabani eşek
- Kulan:yabani eşek
- Kulbak: erkek adı
- Kura: kurmak
- kurgak: kıtlık,kuraklık
- Kut: baht,talih
- kutka : baht,talih
- Kutlug: mübarek,uğurlu
- Kutur-:kudurmak,haddini aşmak
- Kuy: vadinin dibi
- Kuyaş: güneş
- küç :güç, kuvvet

- Küdez-: saklamak, beklemek
- Küdez: saklamak,korumak
- Küg: şarkıda nağme
- Kümüş: gümüş
- Künde: güneş
- Kündüz: gündüz ışığı
- Küni: kuma
- Künüçi: kiskanç
- Kürimes: (at) ayaklarıyla yeri eşelemek, huysuzlanmak
- Kürküm: zaferan
- Küsegçi: iştahlı olan
- Küsenç: arzu,istek
- Küvez: kibirli
- Kuvür: yöneltmek
- Kuvür: yöneltmek, doğrultmak
- Küweçlig: mızraksı demirli olan
- Küwezlik, kibirli
- Küyme: çadır
- Küyöv: damat,güvey
- Magat: muhakkak
- Mançu: sadece hüner sahiplerine verilen ücret
- Mengü: ebedi,sonsuz dek
- Menile: nimete gark olmak
- Menilük : ebedilik,sonsuzluk
- Menlig: beni olan
- met: elbette
- Met: elbette
- Met: elbette, mutlaka
- Mihir: sevgi,aşk
- Min: ben
- Mini: beyin
- Miret : miras
- Mun: bela,sıkıntı
- Munad: bunalmak
- Muni: bunu
- Münreş- : böğürmek
- Münreş: sığırlar gibi bağırmak
- Mün-üp: binmek
- Münüz: bütün hayvanların boynuzu
- Müş: kedi
- Naru: öte, öte taraf
- Neçik: nasıl,,ne şekilde
- Nen: mal, nesne
- Nen: nesne ,şey,mal

- Nen: nesne,mal
- Nenig: mal
- Nensın- (kendi) malı sayılmak
- Odguç: ateşin alevi
- odgur:buyandırmak
- Odgur:uyandırmak
- Odun-: uyanmak
- oğlu :oğul
- Ogrı: hırsız
- Ogrul:(kemik) koparılıp ayrılmak
- Ogurla: çalmak
- Oguş: aşiret
- Okış: okumakta yarışmak
- Oktagalı: okla vurmak
- Olıç: çocukları sevmek için kullanılan bir söz
- oltur:oturmak
- Oprak: yıpranmış
- Opraş: yıpranmaya başlamak
- Or: biçmek,kesmek
- Orun-ka: yer
- orut:s olmuş kuru ot
- Ot: bitki,yulaf
- Ot: ot, bitki; yulaf
- Otra: iki şeyin ortası
- Ovşa: benzemek ,okşamak
- oxsunur: pişman olmak
- Oyuk: Oğuz lehçesinde ,bostan korkuluğu ve yollara işaret için konulan taş
- oyuk: Oğuz lehçesinde bostan korkuluğu
- Oza : geçmiş zaman
- öcük : sesi kısılmak
- ödlek: zaman, felek
- Ödlek: zaman,felek
- Ödü: tepe, dağ
- Ög: övmek
- Ögdaş: ana bir kardeş
- Ögüz: ırmak,nehir
- Ökün-: pişman olmak
- öküngil : pişman olmak,hayıflanmak
- Öles (köz): baygın bakan göz
- Öli: ıslanmak
- Öne: ortaya çıkmak, meydana gelmek
- ön-er: ot bitmek
- Önmiş:yerden biten
- Öpke:akciğer

- ördek :ördek
- Örlenüp: bulut oluşmak
- Örteşip:karşılıklı birbirinin bir şeyini yakmak
- Ösne: benzetilmek
- öşerip :açlıktan ve beklemekten gözü kararmak
- öt- : bir yeri geçmek
- Öte-: ödemek
- Ötgün. Taklit etmek
- Öz: kendi
- Öz-ke : ruh can
- Psalmoz: mezmurlar kitabı
- Saa: sana
- Saçlup; saçılmak
- Sagınç:düşünce,fikir
- Sagrak : içmek için kullanılan kap
- Sagrak: kadeh
- Sagur: Bargsan lehçesinde tükürmek
- sak-:saymak ,kabul etmek
- Sakınç: keder,üzüntü
- Sakış: sayma ,sayış
- Salp: tek, bir
- Sandırış: çekişme
- Sanduvaç: bülbül
- san-mas: sayılmak
- Saranka: cimri
- Saranlık : cimrilik
- Sargar-ıp: sararmak, zaferanla boyanmış gibi olmak
- Sart: tüccar
- Satga-sa: çiğnemek
- Saw:atasözü,hikaye
- Sawıl-: eğilip, batmak
- sawlayur: söylemek
- Sawruk : savrularak akmak
- Sawul: meyletmek
- Sayrap: ötmek
- Sayrap:hezeyan etmek
- sayraş: ötmek
- Sekriyü: (su vb. şeylere) atlamak, zıplamak
- Semürgük: Balasagun lehçesinde bülbüle benzer bir kuş
- Senir: dağ burnu
- Senir: yüksek,ulu,yüce
- Seringil: sabretmek
- Sete: sap, bitki
- Sewre: hastalıktan kurtulmak

- Sewrit: boşalttırmak
- Sewük: sevgi
- sı: kırmak
- sıçgan: fare
- Sıgta: ağlamak
- Sığır: sığır
- Sıkırkan : bir tür sıçan
- Sın: kırılmak
- Sınık: kırık
- Sırgalak: kaygan, kaypak
- Sızgan: erimek
- Silevsin: vaşak
- sili: temiz,saf
- sin: Kençek lehçesinde sen
- Sin-er: gönüle tesir eden
- Siniriptir: sindirip,hazmetmek
- Sizin: zannetmek,sezin-
- sonda: takip etmek, peşinden gitmek
- Sondılaç: çalı kuşu
- Sondırı: deniz
- Sorkiç: sarıçalı,karamuk
- Soyurgat: ödül kazanmak
- Söke: çökerek, dizleri üstünde oturma şekli
- Söyüşlüh: karşılıklı sevgi, aşk
- Sunkurka: sungur kuşu
- Suw: su
- Suwal : I-sıvanmak II-sulamak
- Suwalur: sulamak
- Sü :asker
- Sünü: mızrak, kargı
- Sünüledi: mızraklamak
- Sünüş: mızraklaşmak
- Sür-e: önüne katıp sürmek
- Süwlin: sülün
- tab: bulmak
- Tabuh: saygı,hürmet
- tagık :dağa çıkmak
- Takagu: horoz ve tavuğun genel adı
- takı : “yine, ve” anlamında bir bağlama edatı
- takı: yine ,ve anlamında bir bağlama edatı
- Takı: yine, ve anlamında bir bağlama edatı
- Takı: yine, ve anlamında bir bağlama edatı
- tal: taze dal
- Tamgak. Boğaz,hançere

- Tamıg: duvar,su
- Tamızık: damlacık
- Tan: mucize
- Tanla: arayıp, bulmak
- Tanla: şaşırmaq
- Tanlancih: mucize
- Tap: bulmak
- Tapa: -a (ila), -a doğru
- Tapa: -e doğru
- Tap-ar: hizmet etmek
- Tarıg: buğday,ekin
- tar-ıp: askeri dağıtmak
- Tart: çekmek
- Taştın: dışarıda
- Tat: Uygur kafiri
- Tatıksa: paslanmak
- Tatlaka: Uygur afirleri
- Taturgan: yemek tattırmayı adet edinen
- tavgı : dağ
- tawar: mal,eşya
- tawrak: hız,çabuk
- Tayak: değnek,baston
- Taygan:tazı
- Teg: ulaşmak, erişmek
- Tegre : bir şeyin çevresi etrafı
- Tegü: kadar,değın
- Tekşi: yalnız,sadece
- Telim: çok
- Telim: çok
- Telü: deli
- Tendeş: aynı değerde,eşit
- tenle: denk duruma getirmek
- Tenri.kerü: Tanrı
- Terek: ağaç
- terken: Karahanlılarda bir bölgeye hükmeden hana hitap şekli
- terkinim: aşiret
- Ternek: bataklık
- Teşil: yırtılmak
- tetiğ: zeki
- Tetil: zekileşmek, akıllanmak
- Tewlüg: sahtekar ve aldatıcı
- Tezgin: dönmek
- Tıg-dı: (düşman) baş eğmek
- Tınç: rahat,sakin

- Tıyrmak: güçlü , kuvvetli
- Ti- : demek, söylemek
- Tilen: isteyip aramak
- tint: araştırmak
- Tirengil: bir yere dayanmak
- Tirgeş-ür: katar halinde dizilmek
- Tiriğ : meclis,danışma topluluğu
- Todur-: doyurmak
- togdı: kalkmak, parlamak
- Tok : Açlığını gidermiş olan
- Tokış : savaş
- Toklı:altı aylık kuzu
- Tokşıp : savaşmak
- tolı : dolu, bir yağış türü
- Ton: elbise
- Tonuz : domuz
- Toprak: toprak, kum ,toz
- Torgur:zayıflatmak
- Torgur-up: zayıflatmak
- torı: mazının tadı gibi kekremsi tadı olan şey, ekşi
- Torka : hayvanlara kurulan tuzak ve aç
- Toşgurur: doldurmak
- Tovram: dilim,parça
- Toyın: kafirlerin din adamı
- tozı : toz
- Töküzlük: atın alnında beyazlık olan,akıtmalı
- Tölek : Oğuzcada gönlü sakin olan,aldırışsız
- Töpü: Dağın tepesi
- törkün: aşiretin toplandığı yer; anne babanın evi
- Törü : örf,adet
- Töz: dayanmak, tahammül etmek
- Tuğ: sancak, tuğ
- Tulumlug: silahla donatılmış olan,silahlı
- Tunçı: (et vb.) kokuşmak
- -tur: Oguzlarda bildirme eki –dir
- Turgu : durma ,kalma
- Turugsa: hayatta kalmak istemek
- turuk: (kanın) durması
- Turuşma: mukavemet etmek
- Turuşma: mukavemet etmek
- Tuşanur :ayakları dolanmak
- Tut- : tutmak
- Tutgun: esir
- Tutgun: esir

- Tutturuk: yapıştırıcı
- Tutuş: karşılıklı birbirini tutmak
- Tuvur: doğurmak
- Tuvurdaçı: anne
- Tuzkıya: güzel
- Tü: renk
- Tügdü: düğümlenmek
- Tüke: yetmek,kafi gelmek
- Tükel: tam, tamamı
- Tükel: tamamı
- Tün: gece
- Tünül: ümit kesmek
- Tüp: kök
- Tüpi: şiddetli rüzgar
- Türlün: dürülüp bükülmek
- Türtülür: yağ vb. bir şey sürülmek
- Tüş: düş, rüya
- Tütgen: ateş,duman
- Tüv: darı
- Tüv: darı
- Tüz: tuz
- Tüzünlük: yumuşak huy
- Tüzünlük: yumuşak huy
- udu : arkasından izlemek,takip etmek
- Udu : iz
- Udu: iz,arkasından izleyerek,takiben
- Ugança: güç yettiği kadar
- Uğra: uğramak
- Uğrak: Kara Yıgaç adlı uç bölgesinde yerleşmiş bir Türk boyu
- Uğrak: Kara Yıgaç adlı uç bölgesine yerleştirilmiş bir Türk boyu
- Ukruk: kement
- Ulah: oğlak
- Uldan: ayakkabının altı
- Ulgadu: büyümek
- Ulugka: yüce,ulu
- umayka: kadın doğurduktan sonra karnından çıkan ve hokkaya benzeyen, karında iken çocuğun yoldaşı olduğu söylenen şey
- Uragut:kadın
- Urguvul: bir tür kuş
- Urunç: rüşvet
- Uruşma: vuruşmak savaşmak
- Us: akbaba,kerkes kuşu
- Uslayu : akbaba gibi çullanarak
- Uşahçı: dedikoducu

- Uşak: I-küçük II- laf taşıma
- Ut: yenmek,galip gelmek
- Utgalı: yenmek,galip gelmek
- utru : bir şeyin karşısı,karşı
- Utru tut- . misafirini karşılamak
- Utru. Bir şeyin karşısı
- Utru: karşı
- Utrututup: misafiri karşılamak
- Uwut: haya,utanma
- Uwut: utanma
- Uyad-ur: utanmak
- Üdreş : güzellik artmak
- Üdür: seçmek, dağıtmak
- Üdür: seçmek,dağıtmak
- üdüdü:seçmek,dağıtmak
- Üdüdüm: seçmek,dağıtmak
- Üglünüp: yığılmak,kümelenmek
- Ügriş: kımıldamak, sallanmak
- Ügri-yü: (beşik vb. şeyleri) sallamak; savurup oynatmak
- Ügür: at, koyun,geyik,deve ,cariye gibi şeylerin sürüsü
- Üküş: çok
- Üküş: çok
- üle: paylaştırmak
- Üm: şalvar
- Üm: şalvar
- Üme: eve inen misafir
- Üme: eve inen misafir
- üt: delik
- Ütlü; oyuk,delik
- Üze : üzerine,ile,boyunca
- Üze: üzerinde ,üzerine
- Xan-dın :hakan
- Xumarı: miras
- Yabovlı: tüylü,uzun tüylü
- Yad: yaymak,sermek
- yadag: yaya olma
- yadılmağay: (askerler, yabancılar) için dağılmak
- Yagak : ceviz
- Yagı: düşman
- Yagıkarı: düşman
- Yagrı: yaralanmak
- Yagrit-: hayvanda yara yapmak
- Yagutgıl: yaklaştırmak
- Yağmur: yağmur

- Yak- ıpkıya:(bir yere) yanaşıp yaklaşmak
- yakıg: vücuttaki şiş üzerine konan yakı
- Yakrı: hayvani yağ
- Yakrı: içyağı
- Yalgıl : ak yeledi
- Yalnuk. İnsan,insanoğlu
- Yalnuk: insan, insanoğlu
- Yamag:yama
- Yamraş: (keçiler,kuzulara) karışmak
- Yana: ikinci defa
- Yana: ikinci defa ,yine
- Yana: ikinci defa, tekrar
- yanç: ezmek
- Yançık: torba,kese
- Yandru :tekrar,yeniden
- Yanıladı: yenilemek
- Yanku: yankı
- Yanşak: geveze,hezeyan şeklinde konuşan
- yapar : ekmeği tandıra yapıştırmak
- Yarag: fırsat, imkan
- yarag: fırsat,imkan
- Yaranu: birbirine naz yapmak
- Yara-sa: uymak,caiz olmak
- Yaraşgıl: uyum sağlamak
- Yarıh: Hz. İsa
- yarıh: ışık,aydınlık
- Yarukluk: nur,ışık
- Yaşar-: yeşermek
- Yawaş: yumuşak huylu (insan) ,huysuz olmayan (hayvan)
- Yawlak: ters huylu,kötü
- Yawrayur: dayanıklı sağlam olmak
- yawrıt-: zayıflatma,gücünü azaltma
- Yawuz: kötü,bozuk.zavallı
- yaygaru: yaz
- yayıl: sallanmak, titreyip salınmak
- Yazı: açık arazi,ova
- Yazıl: çözülmek,açılmak
- Yazlın-:kendi kendine çözülmek
- Ye mü : tamam mı, e mi anlamında bir edat
- Yek: şeytan
- Yek: şeytan, iblis
- Yelgin: yolcu
- Yelwi.: büyü
- Yeme/ yime: de,da; dahi anlamlarında bir bağlaç

- Yençil: basılmak,ezilmek
- Yendeç: yenen
- Yesus: Hz. İsa
- Yetigenig: Büyükayı(takım yıldızı)
- Yetkir :ulaştırmak
- Yetşü : yetişmek, ulaşmak
- Yıdla: koklamak
- yığ-: yığmak,toplamak
- Yıgaç: ağaç
- Yıgrıl: soğuktan büzölmek
- Yılır-: ısınmak
- Yılkı: büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar
- Yınka : yırtıcı hayvanların yuvası,in
- Yıpar: misk
- Yırtıcı hayvanın parçalayarak aldığı pay
- Yıyı: pis koku
- Yibek: ipek
- Yime: Ağızda çiğneyerek utmak
- Yin / yen: insan vücudu,beden
- yinçü: inci,büyük inci
- Yipgin: erguvan rengi
- Yise: bir şey yemek
- Yitip: erişmek,ulaşmak
- yiwil: erişmek,ulaşmak
- Yogrı: çanak
- Yolabars: kaplan
- Yolgır: rastlamak
- Yomgı: bir araya gelmiş çok nesne
- Yomgı: bir araya gelmiş çok(nesne), her şeyleriyle beraber toplanmış insanlar
- Yomit: toplanmak,bir araya getirmek
- Yor-: yürömek
- Yorık: yüröme
- Yoşul:(süt,kan) akmak
- Yöpsin: kabul ettirmek
- Yöre: Oğuzcada her şeyin etrafı
- Yöre: Oğuzcada her şeyin etrafı
- Yörgeşip: (ip,çiçek vb. şeyler) sarılmak
- Yöwgil: bir şey vererek yardım etmek
- Yudgı yudı: iğrenç
- Yugak: su kuşu
- Yuh: bulaşmak
- yula:kandil
- Yulak:küçük ve çok su pınarları
- yulug: fidyeye

- Yulug: fidye
- Yulug: kurtarıcı
- Yuluv: fidye
- Yumşalım: yumuşamak
- Yunçığ: durumu kötü ve zayıf olan
- Yunçır: fakirlikten dolayı kötü duruma düşmek
- Yuvar: yuvarlamak
- Yuwga: kötü , değersiz
- Yuwıl: Yola gelmek
- yuwka : evlatlık
- Yuwka: yaramaz, kötü,değersiz
- Yuwulma: yuvarlanmak
- Yüdür-: yüklemek
- Yüger: toplamak
- Yügrük: hızlı koşan
- Yüzkeşüp: yüz yüze gelmek

